

A barna táska

Egy hadifogoly naplója és levelezése
(1914–1918)

Világháborús dokumentumok

Kornis Jenő (1883–1944)

budapesti bankhivatalnok hagyatékából

Válogatta és közreadja

Kornis Anna és Takács Ferenc

Noran Libro
Budapest, 2015

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Ez a kötet ingyenesen jutott el a könyvtárba
a Nemzeti Kulturális Alap
könyvtámogatási programja keretében.

2016

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001163523

Minden jog fenntartva

ISBN 978-615-5513-07-7

© Kornis Anna, Takács Ferenc, 2015

© Noran Libro Kiadó, 2015

X 237 1 05

*Édesapámnak, Kornis Gábornak,
mert ezt a könyvet vele együtt kellett volna megcsinálnunk*

Köszönetet mondunk a könyv munkálatai során
nyújtott értékes segítségükért:

Csányi Gábor levéltáros (Magyar Országos Levéltár, Budapest),

Forró Katalin múzeumigazgató (Tragor Ignác Múzeum, Vác),

Juhász Gábor tanár, könyvtáros (Piarista Gimnázium és Kollégium, Vác),

Kovács Ildikó és Molnár Dénes grafikusok (Budapest),

Mester Tibor fotóművész (Budapest),

Milasin-Varga Beáta családfakutató (Budapest),

Muszatics Péter dokumentumfilm-rendező (Budapest),

Turán Edina és Lőrincz Beáta levéltárosok (Szlovák Állami Levéltár,

Nyitra, Szlovákia)

és Zacher András családfakutató (Budapest)

Prológus

Az első világháborúról rengeteget írtak és fognak írni ezután is: történészek, szociológusok, regényírók, drámaírók, költők és zeneszerzők igyekeznek immár egy évszázada számot vetni a modern kor katalizmatikus eseményével, a négy évig tartó és megállíthatatlannak látszó mészárlással, rombolással és pusztítással, amelynek során – kiszámíthatatlan és előre kalkulálhatatlan „járulákos kárként” – megsemmisült az újkori Európa évszázados szellemi rendje, társadalmi berendezkedése és politikai rajzolata.

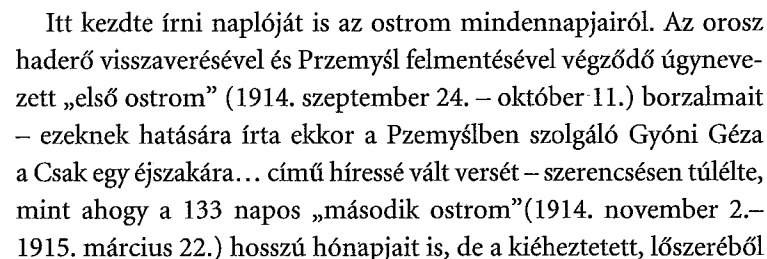
Köztük, a háborúról írók között ott vannak – illetve ott voltak – azok, akik elsőként és első kézből, közvetlen tapasztalataik alapján számoltak be a világháborúról. Az egymással harcban álló hatalmak katonái – közlegények, altisztek és tisztek – között sokan írtak ilyen vagy olyan formájú „élménybeszámolót” a borzalom mindennapjairól: a harctéren, majd a hadifogságban, lövészárokból vagy a fogolytábor barakkjában, a ritka nyugalom vagy a szűkös pihenés perceit kihasználva gondosan naplót vezettek, levelek százait írták otthon maradt szeretteiknek, feljegyzéseket készítettek a tapasztalatról, leírták, gyakran le is fényképezték, hogy miféle idegen népek közé, miféle messzi tájakra vetette őket a háborús sors kegyetlen forgandósága. Szomorú bizonyosság, hogy ma már egyikük sincs az élők sorában – de szerencsére sokuk háborús tanúságtétele fennmaradt, írásban és fényképen rögzített formában, és ma is, száz évvel a történetek után, kézbe vehető és elolvasható.

Ebből a könyvből egy ilyesféle tanúságtétellel ismerkedhet meg az olvasó: Kornis Jenőnek, az osztrák–magyar cs. és kir. hadsereg köz-katonájának (később őrvezetőjének) 1914 és 1918 között írt háborús naplójával, levelezésével és egyes feljegyzéseivel. Ezeknek

* * *

Itt, a negyvenöt kilométer kerületű kettős erődgyűrűvel körülvett, lényegében egyetlen hatalmas erődde épített város körzeté-

kifogyott és tönkrement felszerelésű védők, akik az előnytelenre forduló hadi helyzetben felmentő sereg érkezésében sem reménykedhettek, 1915. március 23-án letették a fegyvert az oroszok előtt. Kornis Jenő naplóbejegyzései innentől kezdve a fogságról szóltak. A mintegy 110.000 przemysli hadifoglyot – közöttük nagy számban magyarországi sorkatonákat és póttartalékosokat (más néven „népfelkelőket”) – az Orosz Birodalom közép-ázsiai területére, Turkesztánba, Szamarkandba, Taskentbe szállították, ahol azután őrizet alatt, hadifogolytáborokban éltek és dolgoztak, főleg a mezőgazdaságban. Az 1917-es orosz forradalom és az évekig tartó polgárháborús helyzet következtében azok közül a magyar hadifoglyok közül, akik túléltek a fogság viszontagságait, igen sokan csupán hosszú évekkel később, a húszas évek elején juthattak vissza hazájukba.

Kornis Jenő őrzetű is egy szamarkandi lágerba került. De – mint később kiderült, szerencséjére – egy év közép-ázsiai lágerélet után, 1916 áprilisában egy hadifogolycsoporttal átirányították Oroszország európai részébe, a moszkvai körzetbe. További két év fogság következett. 1918 tavaszán – a zűrzavaros körülményeket kihasználva – sikerült néhány fogolytársával együtt megszöknie, és átjutnia a német hadsereg által megszállt Ukrajnába, onnan pedig hazajutnia Magyarországra.

*A Kornis házaspár:
fiatal házaspár*

Hazaérkezése után Esztergomban jelentkezett a parancsnokságon a laktanyában, ahová négy évvel korábban bevonult. Kérvenyezte felmentését a további katonai szolgálat alól. Felmentési kérelmének helyt adtak, a katonai szolgálatból 1918 májusában elbocsátották.

1918. június 16-án házasságot kötött menyasszonyával, Löbl Gizellával. (Eljegyzésüket négy évvel korábban, 1914 májusában tartották – egy világháborúval az esküvőjük előtt.)

Przemysl bátor katonája, a hadifogságot rendkívüli lelki erővel túlélő cs. és k. őrzetű visszatért polgári foglalkozásához, folytatta munkáját a Hazai Bankban, ahol idővel magasabb, középszintű pozícióba került. Feleségével, Löbl Gizellával (1893–1969) a jelek szerint csendes és bensőséges családi életet éltek. Két gyermekük született, Kornis Gábor (1922–1997), akiből filmrendező lett, és Kornis Klára (1927–2011), aki pedagógusi pályára lépett.

* * *

A Kornis család békés polgári életének az újabb világégés, a második világháború vetett véget, mégpedig az ő esetükben különösen kegyetlen, méltatlan és tragikus módon.

Kornis Jenő zsidó családból származott. A kiegyezés utáni korszak szülőtte és neveltje volt, azé a koré, amelyet a magyar zsidóság történetében az emancipáció és az asszimiláció korának neveznek. Beleszületett a jogegyenlőségbe, a magyar nemzet polgárának tekintette magát, s meg sem

fordult a fejében, hogy magyarsága és az ő családi és vallási hagyományai között valamiféle kibékíthetetlen ellentét feszülne vagy áthidalhatatlan szakadék tátongana.

Amikor 1914 nyarán kitört a háború, természetesnek és magától értetődőnek tekintette, hogy egyenruhában és fegyverrel a kézben teljesítse állampolgári kötelességét. Meg sem próbálta az ügyeskedők és a lógósok, a katonai szolgálat alól ügyesen kibúvók vagy a hátországi szolgálat biztonságában „dekkolók” számát szaporítani – azaz eleven cáfolata volt, mégpedig sok-sok ezer zsidó katona, hősi halott és kitüntetés háborús társaságában, azoknak a rágalmaknak, amelyeket a két világháború közötti antiszemita lélekmérgezés a magyar zsidóság világháborús szerepléséről terjesztett széltebenhosszában.

Hogy az 1918–1919-es időszakot, az összeomlást, a forradalmakat és a fehérterrort hogyan élte át a Kornis házaspár, erről szinte semmit sem tud a családi emlékezet. Mint ahogy arról sem, hogy mindennapi életüket mennyire érintette közvetlen formában a Horthy-korszak államrezonná emelt antiszemitizmusa, amely idővel a törvényhozás eszközeivel igyekezett elérni – hivatalos megfogalmazásban – „a zsidók gazdasági és társadalmi visszaszorítását”, azaz a zsidónak minősülő (pontosabban zsidónak minősített) magyar

állampolgárok fokozatos kizárását bizonyos foglalkozási ágazatokból és munkakörökből.

Amennyire tudjuk, Kornisékat egy ideig nem sújtották közvetlen és durva hátrányok. Nyugodt és viszonylag biztonságos életük csupán a harmincas évek végén, az úgynevezett „első és második zsidótörvény” (1938, illetve 1939) következtében vett baljós fordulatot. A törvények alapján zsidónak minősülő Kornis Jenő is belekerült abba az alkalmazotti kategóriába, amelynek arányszámát az első zsidótörvény 20 százalékban, a második pedig 12, illetve – értelmiségi pályákon – 6 százalékban szabta meg. A munkaadókat, mint ahogy a szabadfoglalkozásúakat tömörítő ügyvédi, orvosi, színész- stb. kamarákat is, hatóságilag kötelezték arra, hogy zsidó alkalmazottaik, illetve tagjaik létszámát ezekre a százalékokra szorítsák le, idő előtti nyugdíjazás, elbocsátás, illetve a kamarába való felvétel megtagadása útján. Kornis Jenő munkaadója, a Hazai Bank is így volt kénytelen eljárni: a harmincöt éve a bank alkalmazásában álló tisztviselőt 1940. január 1-jei hatállyal nyugdíjazták.

Ötvenhét éves volt ekkor. Elhelyezkedni nem tudott, állást nem kaphatott. Kisebb megbízatások teljesítésével, alkalmi könyvelési munkákkal egészítette ki nyugdíját.

Magyarország 1941. június 27-én hadat üzent a Szovjetuniónak, és evvel hivatalosan is belépett a háborúba. 1941. augusztus 8-án hatályba lépett a zsidók jogfosztottságát tovább súlyosbító úgynevezett „harmadik zsidótörvény”. Ugyanebben az évben törvény rendelkezett a katonaköteles korú zsidók „kíségitő szolgálatáról”, a hamarosan hírhedtté váló munkaszolgálatról.

A munkaszolgálat nemsokára a családot is érintette. 1943 októberében fiuk, Kornis Gábor behívót kapott – csupán 1945 augusztusában keveredett haza, miután a mauthauseni koncentrációs tábor is megjárva túlélte a viszontagságokat.

Édesapját már nem láthatta viszont.

1944. március 19-ét, az ország német megszállását és a Sztójay-kormány felállítását követően a Kornis családra is a vagyonuktól rendeletileg megfosztott, sárga csillag viselésére kötelezett és „zsidó-

házakba” vagy „csillagos házakba” összezsúfolt zsidók sorsa várt. Ekkor már lendületesen és igen hatékonyan folyt a vidéki zsidóság összegyűjtése és deportálása. Ugyanez várt a főváros zsidó lakosaira is, bár ők egy kevés haladékot kaptak: deportálásuk lebonyolítását Adolf Eichmann és magyar munkatársai júliusra tervezték be.¹

Kornis Jenő tehát egyelőre biztonságban volt – legalábbis a főváros közigazgatási határán belül, azaz az ekkor már a Budapest környéki zsidóság összegyűjtését és deportálását végző csendőrség működési körén kívül. Am alkalmi munkái között volt olyan, amelyet a város határán kívül kellett elvégeznie. 1944 júniusában a rákoskeresztúri Zsidó Temetőbe (Kozma u. 6.) járt ki dolgozni. Június 28-án is villamosra szállt, hogy kimenjen Rákoskeresztúrra.

Ezen a napon látták utoljára. Sohasem tért vissza, s hír sem érkezett felőle.

¹ A deportálásokat 1944. július 6-án Horthy közbenjárására felfüggesztették, így a budapesti zsidóság nagobbik része megmenekült. Vidéken a csendőrhatalóságok önhatalmúlag tovább folytatták a zsidók összegyűjtését és „elszállítását”.

Hogy mi történt vele, nagy bizonyossággal rekonstruálható. Rákoskeresztúr akkoriban még önálló község volt Budapest határán kívül, azaz vidéknek számított. A többi környező községhez hasonlóan itt is csendőrhajók vadásztak a sárga csillag viselése révén könnyen azonosítható zsidókra. Nem kérdezték tőlük, hogy budapesti vagy vidéki lakosok-e. Előállították, alkalmi gyűjtőhelyekre vitték, majd be-vagonírozták őket a legközelebbi auschwitzi transzportba.²

Kornis Jenő is erre a sorsra jutott. A világháború magyar katonáját, Przemyśl hős védőjét a nemzetből kitaszított, jogaitól és életlehetőségeitől megfosztott zsidóként pusztították el. Élete és halála szomorú példázat: a magyar zsidóság huszadik századi tragédiájáról, a magyar nemzet múltjáról és jövőjéről szolgál súlyos tanulságokkal.

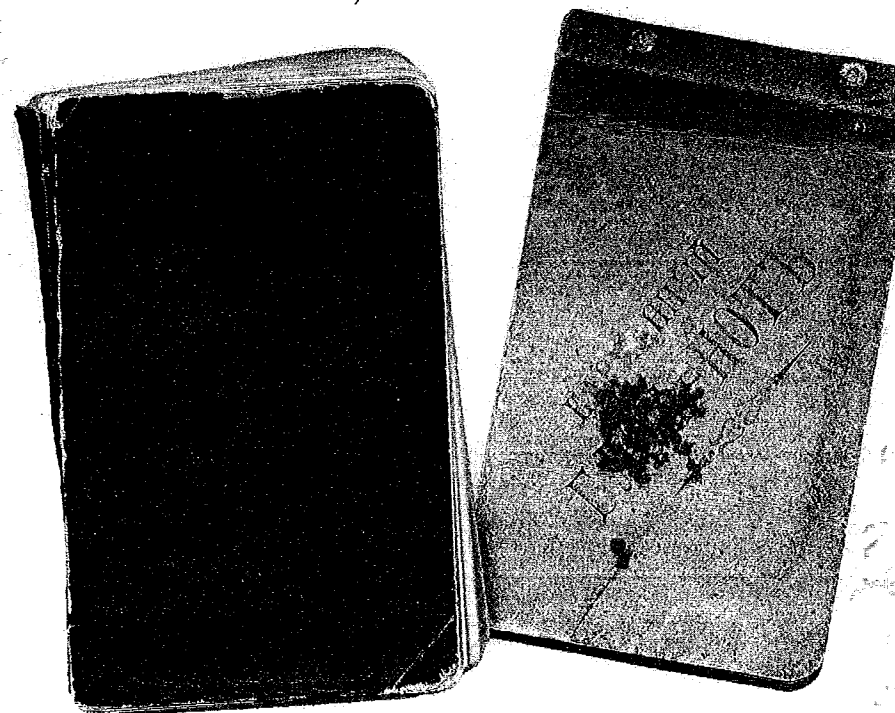
Takács Ferenc

² Ugyanez történt Kertész Imrével, aki a *Sorstalanság* (1975) című Nobel-díjas regényében önéletrajzi hitellel írta meg regénye hősének, a közigazgatási határon kívül eső csepeli munkahelyre beosztott Köves Gyuri elfogatásának és deportálásának a történetét.

Napló

(1914. november 15.–1918. április 23.)

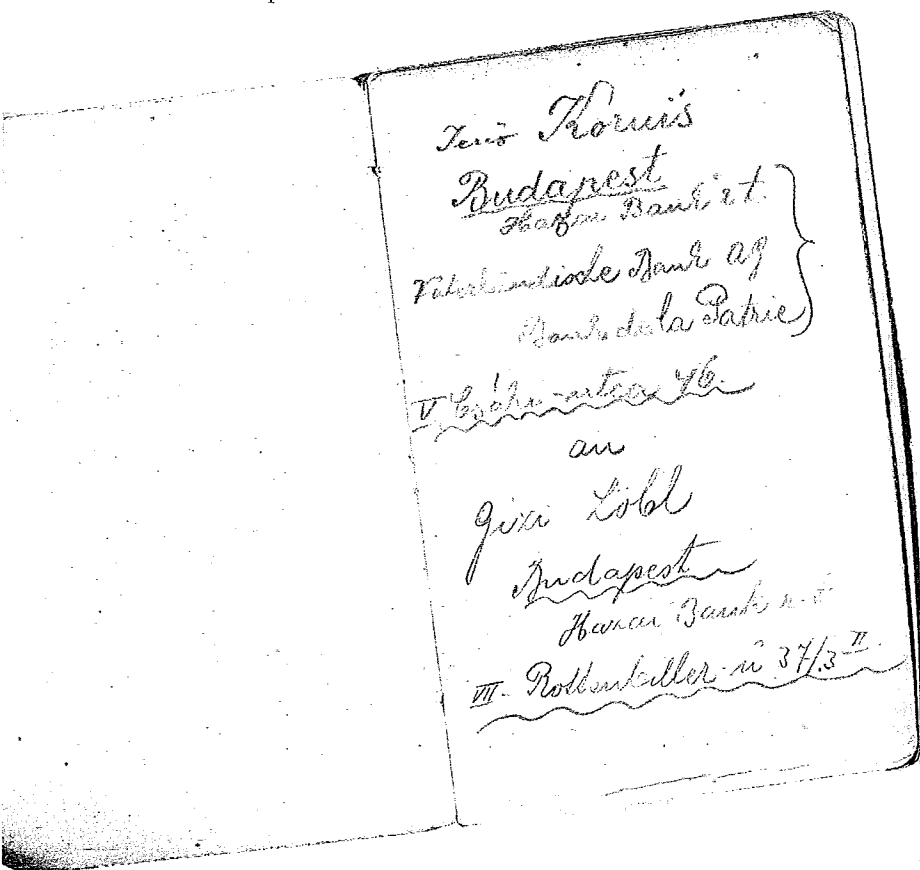
Kornis Jenő 1914. november 15-én, Przemyśl úgynevezett „második ostromának” első napjaiban kezdte vezetni naplóját. Naplóbejegyzéseinek nagyobbik részét egy otthonról hozott, fekete fedőlapú jegyzetfüzet tartalmazza, míg a fogság utolsó heteit, szökése és hazajutása történetét egy Oroszországban vásárolt, КАРМАННЫЙ БЛОК-НОТЪ („zsebnótesz”) feliratú kis füzet őrzi. (Mindkét füzet a barna táskából került elő.)

A napló teljes szövegét adjuk, amelyben itt-ott tapintatos stiláris javításokat eszközöltünk. A régies szavakon és kifejezéseken nem változtattunk. A helyesírást modernizáltuk, bár korfelidéző és korfestő hatásukra tekintettel több helyen is megőriztük egyes szavak régies alakját vagy szokatlan írásmódját. Az érthetőség és olvashatóság érdekében a központosítást modernizáltuk.

* * *

A napló úgy kezdődik, mint egy levél – címezzel, a feladó és a címzett nevének és postacímének a feltüntetésével:

Jenő Kornis
Budapest
Hazai Bank Rt.
Vaterländische Bank A.G.
Bank de la Patrie
V. Csáki utca 46.

an

Gizi Löbl
Budapest
Hazai Bank Rt.
VII. Rottenbiller u. 37/3. II.

Maga az egész napló is tulajdonképpen egy hosszú-hosszú levél, Kornis Jenő menyasszonyának, Löbl Gizellának címzett üzenete.

1914

1914. november 15.

Édes Szép Szívem!¹

Sem búcsú-, sem vigasztaló sorokat nem tudok hozzád írni, ismét el vagyunk zárva a világtól. Ismét el vagyok zárva az én világomtól, tőled, Szivikém!, és oly kevés reménnyel, hogy belátható időn belül ismét láthatni foglak. Ezen pár sornak csak igen kevés célja van, csupán az, hogy bebizonyítsam, mennyire szeretek véled lenni, gondolatban véled foglalkozni. Nagy lelki

¹ A megszólított: Kornis Jenő menyasszonya, 1918-tól felesége, Löbl Gizella (1893–1969).

magányomban rólad beszélgetni, néked életfolyásomról egyet-mást elbeszélni. Tudom, hogy az elmúlt boldog napokban is szeretnél rám hallgatni.

Most magamba szuggerálok ezen kegyetlen napok múlásával, hogy ha én is áldozata leszek a mostani véres barbár időnek, talán mégis sikerül édes kezedhez juttatni ezen lapokat.

Régi tervemet valósítom meg most, midőn e sorokat leírom. Nem azt akarom ezzel, hogy az átélt eseményeknek leírását adjam, mert az én átélésem most annyi sok ezernek hasonló élése. Csupán csak az, hogy azoknak, kiket egész szívemből szeretek, s akikért célom volt élni és dolgozni, egy idővel elmosódó, kicsi emléket hagyjak; ezen kívül sajnos mást úgysem hagyhatok nekik.

Az elmúlt érzésekről és gondolatokról most nem fogok írni, már csak azért sem, mivel ezek folyton ismétlődnek a mai napig. Még emlékeimnek is csak eseményes vázát akarom e sorokban röviden összefoglalni.

1914. augusztus 8-ika vasárnap volt, amikor tetőled, Édes Szívem, és Zsófikámtól² és Apától³ is elbúcsúztam, midőn engem Esztergomban meglátogattatok. Midőn szemeim elől eltűntetek, zokogtam, a kevés boldogsággal töltött életemnek és egy reményteljes boldog életnek mulását sirattam akkor. (Remény! Hányszor fogom még e sort leírni; hiszen a mostani életemnek ez az egyedüli tartalma.)

Az események gyorsan követték egymást. 1914. augusztus 8-án ülünk vonatra, hogy ösmeretlen hely felé száguldjon velünk. A száguldásból csak keserves döcögés lett. Átmegyünk Budapesten, bizonytalan ideig kell várni. Nem adhatok hírt magamról. Fel a vonatra, a jól ösmert házak, a Duna, a Gellérthegy eltűnnek anélkül, hogy szeretteim közül valakit is láthattam volna. Orló,⁴ Magyarország, Isten veled...

² Kornis Zsófia, Kornis Jenő húga.

³ Löbl Salamon, Löbl Gizella édesapja.

⁴ Orló: Orlov, kisközség a szlovák-lengyel határon. Vasútállomása 1918-ig a Magyar Királyság és Galícia határállomása.

Przemysl.⁵ Megérkezés 11-én este. Az éjt még a vonatkocsiban töltöttük. Rövid pihenés, Müller hadnagy parancsnoksága alatt mastrozunk állandó tartózkodási helyünkre. Zuravica⁶ nyomorult orosz érzelmű lengyel fészek, a lakosok ellenséges indulattal viseltetnek velünk szemben, semmit sem lehet tőlük kapni. Sok közöttük az áruló spion, a vasúti személyzetet, papjukat kémkedés miatt elfogták, sokat közülük felakasztottak. Az itt levő cselák katonaság gyáván és hamisan viselkedett, igen szívesen paktálnak az oroszral, ha lehet, megadják magukat, ezért később a honvédek közé lettek beosztva. Zuravica Przemysltől északra, mintegy 5 km távolságra van, nyomorult lengyel község!

Megérkezésünk után egy pajtában zsúfoltak össze szállásra. Azt reméltem, hogy csak egy pár napig fogunk ezen szállásunkon maradni, de tévedtem, mert egy hónapig laktunk itten, én kezdetben egy szabad fészerben, Oroszlán Vendel barátommal⁷ kerestem magamnak éjjeli nyugvóhelyet, s midőn az éjjelek hűvösödtek az istállóban, később a major parasztagdájának a konyhájában. (Az a remény, hogy hadnagynk részéről kedvezményt vagy elnézést várhassunk, eltűnt.) Szeptember közepe táján a tüzérbarakkokban helyeztek el bennünket, legalább fedél alatt voltunk, s védve a hidegtől. Sok szenvedést okoznak az élsődiek, a piszok, a mosás és mosdás nehézsége, a fürdés hiánya.

Megérkezésünk után másnap a magunkkal hozott ásóval a földet kezdtük túrni a határban. Biz' ez részemről kezdetben elég nehezen ment. Most három hónap után már úgy azt, mind a többi munkát is (sövényfonás, drótkerítés-csinálás, gyephordás, szálfahordás) könnyebben viselem.

Mi persze kezdetben nem tudtuk, hogy mit is készítenek tulajdonképpen. Később mindinkább kialakultak a hatalmas méretű complikált szövvényes védbástyák, lövész- és futóárkok, 8-15 soros szögesdrótkerítések.

⁵ Helyesen: Przemysl. (Kornis Jenő „magyaros” írásmódját megőriztük.)

⁶ Zuravica: Żurawica, község Przemysl mellett, az erődrendszer védgyűrűjének része.

⁷ Kornis Jenő utólag beszúrt zárójeles megjegyzése: (meghalt Szamarkandban).

Szeptember elején a távolból tompa dübörgés, szokatlan félelmet gerjesztő hangok. Hadnagyunk rendelkezésére derékszfjban patrontáskával, bajonettel kell aludni s dolgozni. Az ágyúdörej napról napra közelebb hallatszik. Egyhangú munkánkat szept. 20-án különös jövények, szálnalmas, kiéhezett s agyonfáradt alakok zavarják meg, a Grodoknál⁸ és Ravaruszkánál⁹ szétvert egyik seregünk maradványai. Vonulnak el, mindenki a csapattestét igyekszik megtalálni. Kezdetben csak agyoncsigázott lovasok, dragonyosok, ulánusok, huszárok, majd gyalogosok kettesével, csoportosan, Később az elhúzóó országúton beláthatatlan vonalban tréncosik, tisztí fiákerek, csapatok, tízérek ágyúval vagy anélkül, a lovak nagy része meglöve, golyó által ütött sebekkel, sebesültek felkötött karokkal, bepólyázott arccal és lábbal. Az ulánus- és huszárszázadoknál csak minden 2-3-ik lovon van lovas, a többi elesett, a lovak tele lött sebekkel. Most, hogy erre visszaemlékszem, érzem csak, hogy ha ezt le akarnám írni, sokkal több idő és nyugalom kellene.

Hadnagyunkat egy munkáscsapattal elküldték Neu Sandecbe.¹⁰ Parancs szerint vissza kellett volna érkeznie, ez időtől fogva nem tudjuk, mi történt vele, valószínűleg elfogták.

Szeptember 20-án szólaltak meg első ízben itten az ágyúk. Megtudjuk, hogy körül vagyunk zárva, se levél, se hír nem érkezhét hozzánk. Az ágyúk szünet nélkül szólnak; már egészen megszoktuk, sőt még a srápnél-hullást is, még azt is, hogy nem messzire tölünk robbannak szét. Általában az a benyomásom, mintha egy fantasztikus regénynek valamelyik mellékalakja volnék, hol láthatatlan ellenségek törnek egymásra és küzdenek egymással. Hátunk megett a mi ágyúink s 30-as mozsaraik szólnak, mi élénk figyelemmel kísérjük lövegeink irányát és hatását.

⁸ Grodok: Gródek (lengyel), Horodok (ukrán), város Galíciában (ma Nyugat-Ukrajna).

⁹ Ravaruszká: Rava-Ruszká, város Galíciában (ma Nyugat-Ukrajna). Körzetében zajlott le az osztrák–magyar vereséggel végződő rawai vagy rava-ruszkai ütközet (1914. szeptember 3–11.).

¹⁰ Neu Sandec: Újszandec, Nowy Sącz (lengyel), város Galíciában (ma Lengyelország).

Okt. 5–6–7: a legválságosabb napok. Végre az örömhír, hogy Przemysl felszabadult, ismét kaphatunk leveleket, csomagokat, híreket. Biztató hírek keringenek, hogy nemsokára hazamehetünk...

Korai volt azonban a nagy öröm, korai a kölcsönös biztatás a bajtársak között, korai a remény, hogy ismét emberi életet élhetünk. November 7-én, pontosan egy hónapra rá, hogy felszabadultunk, ismét körül lettünk fogva, s most még sokkal kevesebb reménnyel a szabadságra. Szinte fásultan gondolunk már arra, hogy a vár bevétele esetén, mivel hír szerint óriási tömeggel támad a muszka, ha élve menekülünk, jobb esetben orosz fogság lesz a részünk.

Így áll a mostani helyzet november 14–15-én éjjel, midőn szolgálatban vagyok, s írom e sorokat... a kaszánya folyosóján (hideg van).

XI/17.

Helyzetiünk egy cseppet sem biztató, sőt mindenféle kedvezőtlen híreket lehet hallani. Mindenféle nagy csendesség, csak néha lehet közelebről vagy távolabbról ágyúdörgést vagy puskaropogást hallani. Az orosz gyűrű, mely fogva tart bennünket, csak a néha átküldött srápneléből és gránátokból ad magáról életjelt. Előkészületek történnek arra, hogy a telet itt fogjuk tölteni. Mindennel rendkívül takarékoskodunk, naponként csak ¼ kenyeret kapunk, és már 8 órakor le kell feküdni, hogy ne fogyjon a petróleum. A munkát se siettetik túlságosan, azt mondják, ráériünk tavaszig. Borzasztóan elkeseredett érzés fog el, ha arra gondolok, hogy még 3-4 hónapot kell eltölteni ebben a nyomorúságban, töletek, Édesem, és a világtól elzárva.

Egész nap alig válthatok valakivel egy értelmes szót. Este, ha nem zavarnak, tűrhetőbb a helyzetem. Összeülünk Hloska barátommal, és sakkozunk vagy tarokkozni tanulok. A társalgásnak majdnem kizárólag egyedüli tárgya, hogy mikor mehetünk haza, ezt latolgatjuk és próbáljuk kikövetkeztetni azokból a kevés hírekből, sokszor hamis hírekből, amiket kapunk.

Két ízben be lettünk ojtva kolera ellen.

XI/17.

Ezen sorokat már ágyúdörgés zajában írom. Szorgalmasan küldik a mieink, és élénk figyelemmel kísérik a süttetés és a robbanás irányát. Persze nem maradnak viszonzás nélkül, gránátok repülnek el dübörgéssel, sivítással mellettünk, erős durranással esnek le, a srapszelek erős csattanással, már elég közel hozzánk.

XI/20.

Már erős téli nap sűrű havazással, a még meg nem szokott hideg erősen kerget, nem lehetünk meg mozgás nélkül, különben nagyon fázunk. A megszokott táj széles messzeségben egészen fehér, előttünk ismét erős csatározások folynak. Sebesült honvédek térnek vissza a tűzvonalból, mellettünk nagy hangon bömbölnek az ágyúk, nekünk azonban – mint raboknak a gályán elmerülésig – folyton dolgozni kell. Az ostrom erősen érezteti hatását. Az a kevés, amihez hozzájutunk, valóban háborús árakban kapható, pl. 1 komiszkenyér 1 frt, de nem igen lehet szerezni, 1 doboz gyufa 20 fillér, 1 db szappan 1 kor[ona]. Ruháinkat egyáltalán nem lehet kapni. 1 konzerv helyett már hárman kaptunk kettőt, a húsrészek minimálisra redukálódnak. Parancs szerint az elhasznált gyufaszálakat és dobozokat össze kell gyűjteni, ismét fel fogják használni.

XI/28.

A tél végleg beállt, most már állandóan 10–15 fokos hideg van. Szinte csodálkozom magamon, hogy egész nap kibírom a szabadban meghűlés nélkül. A körülfal, úgy látszik, ostromba megy át. Innen és túlra szakadatlanul szólnak a fegyverek és az ágyúk. Egy repülőgépből közvetlen közelemben dobtak le bombát. Megrázta körülöttem a levegőt, és mintegy két méter körletben szórta szerte a földet. Felocsúdsomból magamhoz térve első tekintetem a fejem felett kóválygó sasra irányult, hogy nem küld-e még egy üdvözlégyet a mennyekből. A jó és rossz hírek kergetik és váltják egymást, de már minden békés vagy győzelmi hírek majdnem érzéketlenül hagynak. Oly sok csalódáson mentünk már keresztül, sok esetben a béke- vagy szabadulási hírek vég-

sőkig felcsigázták már idegeinket, különösen az utóbbi időben, midőn amúgy is már majdnem beteggé tesz a vágyódás utánad, Drága Szívem, és a viszontlátás vágya Szeretteim után.

A ma éjjelt alapos vigalomban töltöttük. Álmunkból felrázva teljes készenlétben kellett helyezkedni, és így felkészülve heveredhettünk le, minden percben várva a parancsot a kirohanásra.

XII/2.

Nehéz szívvel írom e dátumot. Ki mondhatná meg, mennyi jön még utána? A munka az anyag hiánya s a beállott téli időszak következtében kevesebb, a munkaidő 6–4-ig. Mostanában naponként 3–4 orosz repülőgép jelenik meg felettünk, és bombavetéssel szórakoztatnak. Mindenfelől erősen lövöldöznek rájuk, de eredménytelenül.

XII/3.

Ma is csak az előbbi napok eseményei ismétlődtek, s inkább csak lelki megnyugvásom kedvéért veszem elő a jegyzeteket. Alig van remény a szabadulásra, s csupán arra gondolok, hogy ha az ostromból élve szabadulhatok, ez a vár elfoglalása esetén csak mint orosz hadifogoly lehetséges. Napokon át szünet nélkül oly nyomasztó érzéssel járok, hogy azt lehetetlen leírni, úgy fáj folyton csak arra gondolni, hogy többet nem foglak látni benneteket, Szerelmes Szép Szívem, Drága Anyám és Testvéreim. Még szomorúbbá teszi helyzetemet, hogy senki sincs, akivel teljes bizalommal elbeszélgethetnék. Nem vigasztalhat az sem, hogy bajtársaimnak nagy része szinte [=szintén] szenved, többnyire családok emberek, sokan már olyan nagyon vágyódnak családjuk után, hogy a sóvárságtól egész lefogytak (Eggenhoffer¹¹), hogy szinte szánszálom rájuk nézni. Ma jelölték ki részünkre a helyünket, roham esetén a lövészárokból mint tartalék, elég kedvező helyen, jó messzire lehet látni.

¹¹ Kornis Jenő többször is hibásan, két f-fel írja bajtársa és barátja nevét. Helyesen: Eggenhofer (Ferenc).

XII/6.

Vasárnap van, nem kell kirukkolni, de azért mindig találnak részünkre munkát, s sokszor keres különösen egyik altisztem alkalmát, hogy kellemtelenkedjen vagy legalább gorombáskodhasson velem. Most van egy kis szabad időm s mi másra is használhatnám fel jobban, mintha hozzád fordulok, én egyetlen Szivikém. Vasárnap van.... Ugyan mit csináltok otthon? Már oly rég nem hallottam felőletek s ti se felőlem. Ugye ti is gondoltok rám és gondolkodtok, hogy mit is csinálhatok?

A külvilágból egyediül a tábori újságunkból kapunk értesítést és tudunk meg egy keveset, de nem sok vigasztalót találok benne. Mindég csak újabb harcok s csatahírek, mind csak azt mutatják, hogy még nem igen várhatjuk a szabadulás napját.

Tegnap érdekes látványban volt részem. A magasban ismét megjelent az orosz madár, és alkalmas helyet keresve a bombavetésre, fejünk felett kóválygott. Egyszerre csak megjelenik a mi repülőgépiünk, és üldözőbe veszi az orosz. Sikerül föléje emelkedni. Közben az orosz megfordul és menekül, a miénk erős iramban utána, az ellen gépe, könnyebb járatú lévén (monoplán) a miénknél (biplán), egérutat nyerve száguld srappeljeink zuhatagában tovább, míg eltűnik szemünk elől. Mostan egy földözéken dolgozunk, és 3-4 lépésre tőlünk süttögetik egyre-másra nehézütegeinket. Valamivel enyhébb idők járnak. A lábam fáj.

XII/8.

Mind gyakrabban veszem elő ezen könyvecskét, dacára annak, hogy midőn megkezdtem, csupán az volt a célom, hogy az érdekesebb és fontosabb eseményeket jegyezzem fel, nehogy feledésbe merüljenek. S most azt veszem észre, hogy ezen sorok útján mind gyakrabban menekülök hozzád, Édes Szivikém, s úgy érzem, hogy én szegény menekült nálad mindig menedéket találok, s megkönnyebbülésemre szolgál, hogy mégis vár egy, még ha csak fantáziával feléptített hely, hol kipanaszkodhatom magam, habár szeretnék ezen rossz szokásomtól megszokni.

Az életkörülmények nagyjában nem változtak, csupán a helyzetünk lesz fokozatosan rosszabb. Már szeretném tudni, melyik lesz az a végső

fok, ahol megállunk, vagy kényszerítve lesziünk megállni. Édesem, hogy körülbelül lásd, milyen az élet egy heteken-hónapokon át elzárt és ostromlott várban, most ismét néhány adatot írok. Hogy állandóan ágyútüzben vagyunk, ezt már meg sem említem. Pedig ma különösen van részünk benne. Ha figyelemmel akarnók kísérni, azt se tudjuk, merre forduljunk, mindenfelől dörögnek. Közvetlen a hátam megett négy ágyú dörög, a messzebb levő nehézütegektől a föld is megremeg, a távolból mint folytonos mennydörgés és villámcikázás reszkettetik a levegőt. Fejem felett srappel repülnek jellegzetes fütyüléssel vagy gránátok, az egyik épp egy fa tövébe esett, és a hatalmas koronájú fa mint valami kis játék dőlt ki a helyéből. Mert ez az ostromlásnak természetes kísérője. Ma a barakkudvarunkba esett egy bomba a repülőből, más kár nem esett, csupán az ablaktáblák törtek be. Az ételmezés mind inkább redukálódik. Mostanában a napi étkezésünk a következő: reggeli rántott leves = meleg víz, ebéd borsó- bab- v. rizsleves, este egy falat húsleves v. 1/3 conserv rizzsel. Mindehhez naponként ¼ rész komiszkenyér jár, néha egy kis kétszersülttel. A takarékoság minden irányban érvényesül. Nem tudom, mi lehet ennek az oka: hogy fogyófélben van az ételmezés, vagy hosszú ostromra van kilátás, s ezt végig kell küzdeni és szenvedni. Hogy élénkebb színtben tüntessem fel helyzetünket, felemlítésre érdemesnek tartom pl.: parancsba jött hogy az elhasznált gyufát és gyufadobozt össze kell gyűjteni és újbóli felhasználás céljából beszállíttatni. De legszomorúbb az, hogy holnaptól kezdve nem kapunk petróleumot (szerencsére saját pénzünkön beszereztünk gyertyát). Már előre is nagyon irtózom a hosszú sötét téli estétől. Ha még lefeküdni lehetne, de nincs hova, a szalma, amit hónapokkal ezelőtt fekvőhelyül szórtunk a földre, poros, piszkos szalmatöredék, tele férgekkel. Újabb szalma nincs, minden fából való dolog fel lesz használva tüzelőül, kerítés, pajta, vasúti talpfa.

Örülök, midőn reggel felkelhetek vackomról, pedig milyen irtóztatóan hosszúak a napok. Reggel kivonulásunktól kezdve türelmetlenül várjuk az estét, éjjel pedig a hajnalt. Igazán kétségbe kellene esnem, ha nem gondolnék rátok, Szivikém, akiket oly nagyon szeretek és oly nagyon vágyódom viszontlátni, pedig bizony talán még sohase volt oly

erősebb, nem tudom mi
 lehet emiatt, de az az igazság,
 hogy a felmentő sereg már úton van, és isten segítségével a közeli
 hetekben ránk nézve döntő fordulat várható. Hogy ezen híreknek alap-
 juk van, annál inkább is lehet hinni, mivel napok óta mi is erős ké-
 szültségben vagyunk, körülöttünk erős ágyúharcok folynak. Nem is
 kellene megemlítenem, hogy ily események milyen felfrissítő hatással
 vannak különösen rám. Talán nemsokára híreket is hallhatok felőle-

reménytelen a helyzetünk, mint most. Sehonnán semmi jó hír, pedig
 hogy lesünk, várunk minden hírecskét, dacára annak, hogy tudjuk,
 hogy sok valószínű hír kering, mégis szívesen vesszük, ha valaki azt ha-
 zudja, hogy nemsokára otthon leszünk.

* Nagyon sokan vannak, akik azt hiszik, hogy a felmentő sereg már úton van, és isten segítségével a közeli
 hetekben ránk nézve döntő fordulat várható. Hogy ezen híreknek alap-
 juk van, annál inkább is lehet hinni, mivel napok óta mi is erős ké-
 szültségben vagyunk, körülöttünk erős ágyúharcok folynak. Nem is
 kellene megemlítenem, hogy ily események milyen felfrissítő hatással
 vannak különösen rám. Talán nemsokára híreket is hallhatok felőle-

reménytelen a helyzetünk, mint most. Sehonnán semmi jó hír, pedig
 hogy lesünk, várunk minden hírecskét, dacára annak, hogy tudjuk,
 hogy sok valószínű hír kering, mégis szívesen vesszük, ha valaki azt ha-
 zudja, hogy nemsokára otthon leszünk.

XII/14.

Ma egy kissé jobb kedvvel veszem kezembe ezen feljegyzést, úgy hallat-
 szik, hogy a felmentő sereg már úton van, és isten segítségével a közeli
 hetekben ránk nézve döntő fordulat várható. Hogy ezen híreknek alap-
 juk van, annál inkább is lehet hinni, mivel napok óta mi is erős ké-
 szültségben vagyunk, körülöttünk erős ágyúharcok folynak. Nem is
 kellene megemlítenem, hogy ily események milyen felfrissítő hatással
 vannak különösen rám. Talán nemsokára híreket is hallhatok felőle-

tek, s ti is felőlem, ha – és ezt a há-t mindig előtérbe kell helyeznem, ha
 a jövőről van szó, hisz háborúban és egy ostromlott várban vagyok, és
 itt oly nagyon olcsó az emberélet.

Most a munkánkat könnyebben végezzük, mivel nagyon szép
 idők járnak, csak a táplálkozás igen gyatra, azt hiszem, nemsokára
 lópecsenyére kerül a sor.

XII/15.

Tegnap említém, hogy mily olcsó itt az emberi élet, s ma már majdnem
 magam kellett ezt kipróbálnom. Alighogy kimentünk dolgozni, az
 orosz ágyúk nem csak körülöttünk kezdtek el dolgozni, hanem egyene-
 sen ránk szórták srapeljeiket és gránátjaikat. Midőn hallottuk az
 orosz ágyúk dördülését, mint csirkék szaladtunk széjjel, menedéke-
 lyekre menekülve. A dördülés után kevés pillanatra éles füttyüléssel re-
 pülnek el fejük felett a lövedékek és robbannak el a magasban előt-
 tünk vagy mögöttünk. Én is egy földözékbe bújok, de nem sokáig kellett
 várnom, hogy egy srapel csapódjon be földözékembe, szerencsére egy
 pár méterrel tőlem jobbra.

Közvetlenül egy pár lövöldözés után a mieink elhallgattatták az el-
 lenséget, valahányszor a mieink lőttek, le kellett a földre feküdni, mert
 olyan alacsonyan mentek el felettünk a lövedékek. Még így is tele lett az
 arcom földdel, a fülem és fejem zúg a gyengéd hangoktól.

A veszély nagysága a csönd beállta után még élenkebben tűnt fel,
 midőn a körülöttünk lehulló vasszilánkokat és srapelvégeket, golyó-
 kat felszedtük. Én a magam részéről semmi különösebb félelmet nem
 éreztem. Azt hiszem, fásult vagyok már minden iránt, egyedül ti érde-
 keltek, Édeseim. Bár hírt hallhatnék már felőletek, de a kilátások
 megint csökkentek.

XII/20.

A harc szünet [nélkül] folyik, mi pedig tovább dolgozunk szünet nél-
 kül, s ha éhesen és fáradtan hazajövünk, jólesik a lóhús is, mégiscsak
 a legjobb szakács az éhség. Kíváncsi vagyok, mi jön ezután. Már kezd-
 jük az egereket nevelni arra az esetre, ha a lovak elfogynak.

XII/25.

Karácsony napja. Képzelted, Szivikém, milyen ünnep van itt, pedig ugyancsak igyekeztek kedvünkbe járni. Szinte el sem hihető a mostani szűkös viszonyok mellett: teát kaptunk kétszersülttel, konservet, szivart és cigarettát. Minden egyes dolog megbecsülhetetlen értékű, de bizony mégis csak pillanatnyi örömet okoz. Mindenkinek minden gondolata otthon van. Én a magam részéről gondolatban szintén nálatok vagyok, és szorongó érzéssel gondolok arra, ugyan hogy vagytok, és mit csinálhattok, s mit gondolhattok felőlem. Mai nap munkaszünet van. Ennek nagyon örülök, mert ki sem mondhatom, milyen roppant hosszú kint egy nap reggeltől estig folyton hidegben, hóban, sárban kimenni. Ebédünket is, mely állandóan rizslevesből áll, csak állva költöztük el. Ezt még tetézi, hogy rossz a cipőm, s félek, hogy meg talállok hűlni, pedig nem igen lehet gyógykezelní magát az embernek.

A cipőt nem lehet megcsinálni, mert nincs bőr. A napot nagy részben ruha- és fehérnemű-foltozással töltöttem, s ünnepeljük altisztjeinket, kik a mai nap avanszáltak.

XII/31.

Édes drága Szívem, Drága Anyám és mind, akiket szeretek! Ugye ma egy éve boldogan együtt töltöttük a Sylvester-éjt, s ma szétszórva, mindegyikünk a másikért aggódva, szerencsétleneknek érezve magunkat töltjük az évfordulót. Én a magam részéről csüggedten, teljes apathiával várom a következő évet, semmi jót nem remélve az új évtől, különösen annak első napjaitól. De nem akarom tovább folytatni, mert kimondhatatlan lelki fájdalom csak fokozódik. Bizonyos értelemben még jó, hogy most nem írhatok, mert csak szenvedésről és nélkülözésről írhatnék.

1915

Az újévet egy fél napi szabadsággal üljük meg. Az erős munka közben ez is nagyon jólesik, különösen mostan, midőn felváltva éjjel-nappal dolgozunk a váröv egyik legveszélyesebb pontján, a Magurán.¹² Ezt a részt az oroszok már több ízben megtámadták, sőt részben el is foglalták, de honvédeink erős küzdelem és nagy véráldozatok árán visszaverték az ellenséget. Az oroszok pár száz lépésnyire táboroznak a helytől, ahol mi lövő- és futóárkokat készítünk az éj csendjében, hidegben, hóban és esőben, nyakig sárban, vigyázva lehúzódva, mert ha fejünket kidugjuk vagy kilépünk az árokból, golyófütyülés készlet menedékhelyeinket újból elfoglalni. Ha időm engedné, érdemes volna bővebben leírni.

Az újév napját is kint töltöttük a Magurán. Nyomasztó érzéssel telt nap volt, gondolataim folyton otthon jártak, a múlt boldog órái és a tervezett szép, de romokba dőlt jövő lebegett folyton előttem...

¹² Magura – megerősített magaslat, úgynevezett „előtérállás”, a Przemyśl körüli külső védőgyűrű része.

I/4.

A megszakított mondatot most folytatom, mivel, mint legtöbbször, most is meg kellett szakítanom az írást. Tehát a Magura borzalmasságairól akartam írni. Mint egy megátkozott táj tűnik fel nékem ez a vidék. Különösen az éj csendjében, midőn kimegyünk. Lassan marso-lunk a borzalmas úton – göröngyös, árkos, hóval borított síkos út! Vagy a hóval telt süppedékbe bukunk, vagy megfagyott, síkos buckákban borulunk fel. A dombos vidék az éj sötétjében a holdtól világítva misztikus színt ölt, s mi mint sötét árnyak vonulunk az éji csend fehérségében. Majd megérkezve a helyre, gyorsan igyekszünk a fagyos földbe be-ásni magunkat. Halkan dolgozunk, mint a rossz lelkiismeret, félőn, mint az űzött vad, mert a zaj halált is hozhat. Semmi sem akadályozhat munkánkban, fagy, fáradság nem számít. A munkánk közben kiásott holttestek sem borzalmat, sem érdeklődést nem keltenek. Hajnalhasadáskor mint jól nevelt kísértetek mi is elvonulunk, hóval fedett, kipusztított erdőknél és a föld színéig lerombolt falvakon keresztül.

Igazán már kezdek saját magamon csodálkozni, hogyan is bírhatom ki a zord időt, éjt-napot szabadban töltve! Napokon át havas szélben dolgozom a hóban turkálva folyamatosan, ugyanis a várőv előtt gyutacsokat helyezek el hóval fődött karokban [?]. Azt a célt szolgálják, hogy az ellenség, ha sötétben jön, belebotolva jelt adjon. Dolog közben az ujjaim majd elfagynak, de azért még semmi komolyabb bajom nincs, régi lábfájásomtól eltekintve. Most jönnek azonban még a gált-ciai téli fagyok, és őszintén bevallva kellő ruházat nélkül félek tőle.

Már kezdünk mindenből kifogyni. A rizs, mely eddig fő táplálékunkat képezte, reggel-délben-este ezt kaptuk, kezd fogyni, mindég kisebb és kisebb adagban kerül sajkánkba, csupán a lóhús tart még. Mivel takarmány nincs, egyre-másra levágják és megégetik velünk eddigi se-gítő munkatársainkat.

I/7.

Tegnap is a Magurán dolgoztunk. Midőn kimentünk, jeges eső esett, arra pedig erős fagy jött. Az országút oly síkos, mint egy jól gondozott jégpálya, úgyhogy csak nagy vigyázattal haladtunk rajta, mégis hol az

egyik, hol a másik bukik el, s bizony kimelegszünk míg 8-10 km-nyi utat így megteszünk. A borzalmas fagyos és göröngyös úton nagy szálfákat cipelünk. Hegyes-völgyes az út, helyenként kiirtott erdőknél keresztül, megfagyott hóval borítva. Én egy ízben térdem felül estem a jeges vízbe – hóval fedett, kevésbé befagyott árok volt. De csak tovább-tovább! Nem nagy messzeségben tőlünk vannak az orosz árkok, s néha-néha fel-feltűnik egy alak. Dolgunk végeztével már boldogok voltunk, hogy a borzalmak e helyéről megszabadulhatunk. Midőn golyók süi-tenek el mellettünk, egyik bajtársunk, Egyed Lajos mellen találva holtan bukik fel, egy másiknak, Hegedűsnek a bal karján megy keresztül a golyó. Holt bajtársunkat ma temettük el.

Úgy látszik, a háború minden borzalmain keresztül kell menni. Úgy hallatszik, hogy szerszámainkat a holnapi nap folyamán beszállgat-tuk, zászlósunk, Müller cseh vitéz elhagy. Őszintén megvallva nem na-gyon sajnáljuk távozását, igen kicsinyes, önző, hiú kreatúra volt. Álta-lában nincs szerencsénk tisztjeinkkel. Kíváncsi vagyok, milyen lesz az utódja – Es kommt nie etwas besseres noch...¹³ A rendes csapattestek-hez leszünk beosztva, eddig is nyomorúságos életünk volt, de legalább az a remény kecsegtetett, hogy ezen nyomorult életet úgy-ahogy meg-tarthatjuk, de most már az a remény is szertefoszlik, s amit eddig nem mertem leírni, arra most jogosnak érzem magam.

Drága Anyám, Szép szerelmem, Gizikém és szerető Testvéreim, gon-doljatok néha-néha rám, és azután szép csendesen nyugodjatok meg a megváltoztathatatlanban és felejtsetek el, én pedig majd azon gondo-lattal távozom, hogy nagyon-nagyon szerettelek benneteket.

I/13.

Tehát nem vagyunk tovább „Arbeiter Abteilung”.¹⁴ A név ugyan meg-maradt, de különben a rendes csapatszolgálathoz vagyunk beosztva. Eddigi Fährnichünk¹⁵ elhagyott, és egy honvéd zászlós alparancsnoksága

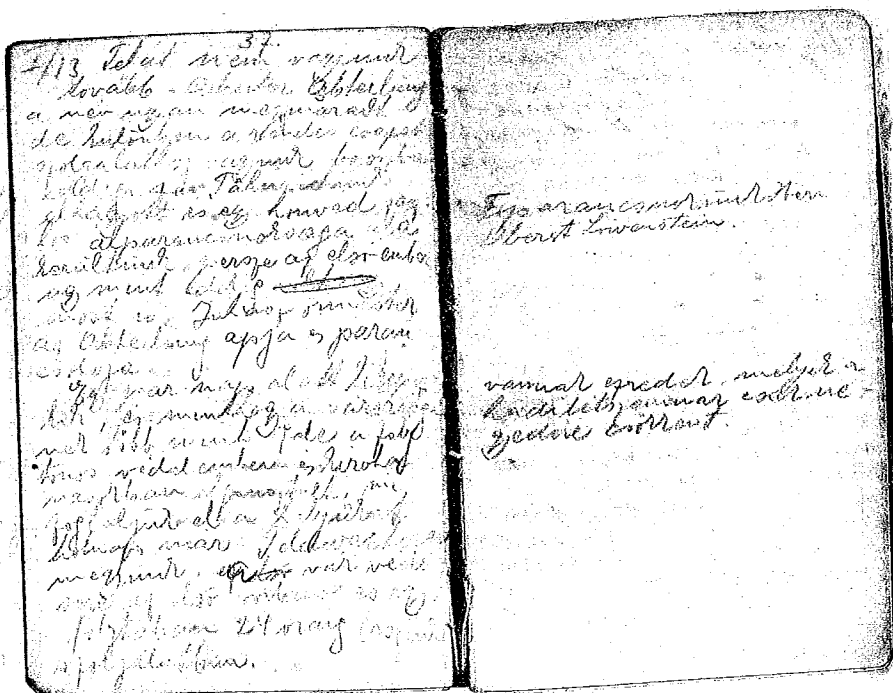
¹³ Es kommt nie etwas besseres noch – kb. „Sose jön jobb a régi helyett” vagy „Ami jön, az sose jobb” (német szólásmondás).

¹⁴ Arbeiter Abteilung – munkásosztag (német).

¹⁵ Fährnich – zászlós (német).

alá kerültünk. Persze az első ember, úgy, mint eddig, most is Juhász őrmester, az Abteilung apja és parancsolója. (Főparancsnokunk Herr Oberst¹⁶ Löwenstein.)

Pár nap alatt kiképeztek, és minthogy a várórségnek több mint fele a folytonos védelemben és kirohanásokban elpusztult – vannak ezredek, melyeknél a hadilétszám már negyedére csökkent –, mi foglaljuk el a helyüket, holnap már Feldwachra¹⁷ megyünk, a vár védésére az első sorban, és egyfolytában 24 óráig leszünk szolgálatban.

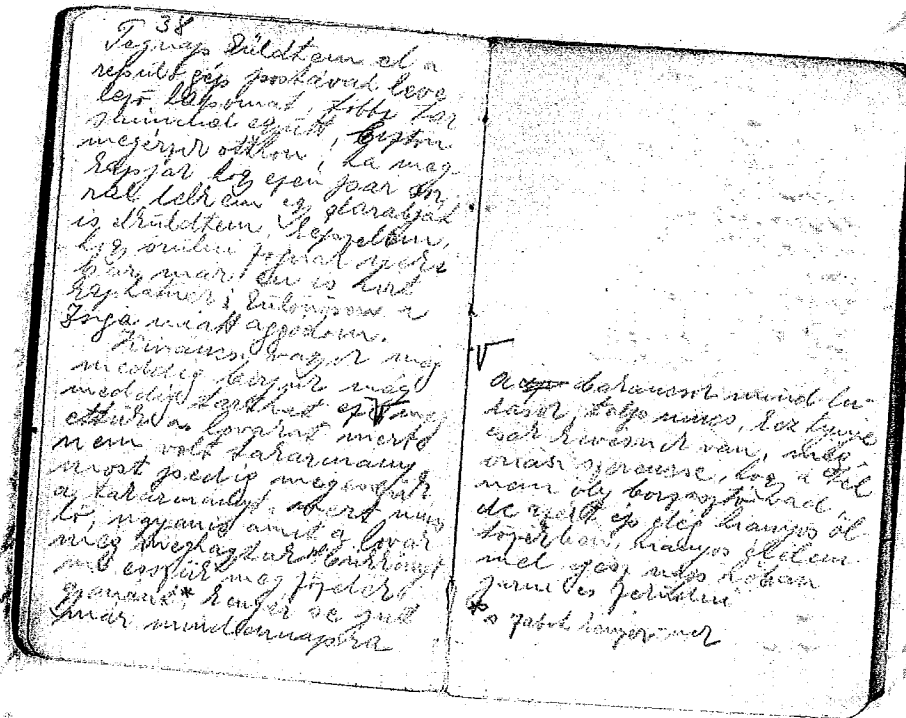

Tegnap küldtem el a repülőgép-postával levelezőlapomat több társaimmal együtt, biztos megérzik otthon, ha megkapják, hogy ezen pár sor-

¹⁶ Herr Oberst – ezredes úr (német).

¹⁷ Feldwach – helyesen Feldwache. Előretolt egység, előőrs, járőr (német).

ral lelkem egy darabját is elküldtem. Képzelem, hogy örülni fognak neki. Bár már én is hírt kaphatnék, különösen a Zsiga¹⁸ miatt aggódom.

Kíváncsi vagyok, még meddig bírjuk, még meddig tarthat ez? A bakancsok mind lukasok, talp nincs, kesztyűje csak kevésnek van. Még óriási szerencse, hogy a tél nem oly borzasztó vad, de azért épp elég hiányos öltözékben, hiányos étellemmel egész nap hóban járni és fe-
küdni. Megettük a lovakat, mert nem volt takarmány, most pedig meg-
esszük a takarmányt, mert nincs ló, ugyanis amit a lovak még meghagy-
tak pl. bükkönyt, mi esszük meg főzelék gyanánt, s a zabot kenyér-
nek – kenyér se jut már mindennapra.

¹⁸ Zsiga – Kornis Jenő sógora, Jolán nevű húgának a férje. Ő is katona volt, megsebesült.

I/14.

Nagy előkészületeket teszünk, mivel valószínűleg igen közel megyünk az ellenséghez. Mindenkinek a szívére beszélnek, hogy utolsó csepp vérig védje magát, állását semmi körülmények közt se hagyja el, és semmi esetre se hagyja magát elfogni. A mi várunk ugyanis a vad és kegyetlen ázsiai törzsekkel van körülveve, kik a foglyokat először borzalmas módon megcsonkítják, és aztán megölik. (Nemrég fogtak el az oroszok mitőlünk egy pár járőrt, végtagjaikat levágták és leszúrták őket.)

Mint mindég, most is, Édeseim, rátok gondolva megyek a veszélybe, avval az elhatározással, hogy élve, de nem gyáván akarok ismét közetek visszatérni.

I/18.

A honvédek közé vagyunk beosztva, s vagy előőrsi szolgálatot teljesítünk, vagy pedig készültségek vagyunk. Mint előőrsnek igen nehéz szolgálatunk van: a váron jóval túl vagyunk, közel az ellenséghez. Különösen az éjjeli szolgálat nehéz, midőn minden legcsekélyebb hangra figyelni kell. Minden 1-2 órában vagyunk felváltva, a pihenési időt egy szűk kis lukban töltjük, ahol csak néha lehet tüzelni. Körülbelül 10-en képezünk egy Feldwachet, s ha az ellenség támad, úgy először is mi fogadjuk, s az utolsó csepp vérig tartani kell helyünket. Az éj csendjében figyelek és figyelek, más hangokat alig lehet hallani, mint „Halt wer da”¹⁹ felszólításokat. Parancsba lett adva, hogy ha éjjel az ellenség felől bárki is megközelítene bennünket, úgy azonnal fegyvert kell használni, annál is inkább mivel az oroszok gyakran honvéd- vagy Landsturm-[egyen]ruhákban²⁰ próbálkoznak megközelíteni bennünket.

Egy szerencsétlen honvédpatrulunk,²¹ mely két emberből állt, az éj sötétjében eltévedt és földállítási helyükön kívülről került. Földállított őrszemünk ellenségnek vélte és lelőtte szegény tizedes bajtársát, a másik csak úgy menekült, hogy a fegyver csüttörtököt mondott. Tegnap volt szegény társunknak a temetése.

¹⁹ Halt wer da? – Állj, ki vagy? (német).

²⁰ Landsturm – a K. und K. hadsereg úgynevezett népfelkelő osztagai.

²¹ Patrul – őrző (régies).

Ma készültségben vagyunk a fedezékben, a futóárkok, melyekben az út odáig vezet, az olvadás következtében bokán felül vannak sárral. Minden szolgálat 24 óráig tart, persze alvásról szó sincs. Olyan fáradtak, kimerültek és csüggedtek vagyunk, sehonnan egy vigasztaló hír, egy biztató szó nem tud érkezni.

Édeseim, talán sohase láthatlak többet benneteket. Istenem, mit is gondolhattok felőlem! Én már nem is merek rátok gondolni, félek, hogy megbolondulok, de azért mégis folyton veletek vagyok gondolatban s a hosszú álmatlan éjjeleken. Lelkemben fel-felcsillan a remény, hátha mégis meglátjuk még egymást.

I/25.

Tegnap szolgálatban voltam 6 óráig, és ma ismét szolgálatban vagyok, a tegnapi meglehetősen nehéz volt, mivel előőrsi szolgálat volt, ún. Felddienst, amely abból áll, hogy a várövön kívülről a szabadban kell arra vigyázni, hogy a várat senki meg ne közelítse. Állásaink körülbelül ½ km-nyire voltak az oroszoktól. Két-két óráig állunk őrségben, a pihenők helyét egy földbe vájt és beborított gödör képezi, melyben, ha sikerül fát szerezni, egy kis tűz pislákol. A Feldwache 12 emberből áll, ezek közül 3-4 őrszemet áll, 2 pedig a többi Feldwachével tart összekötetést. Mind-egyiknek igen ébernek kell lennie, mivel az oroszok is mindent felhasználnak, hogy megközelítsék az őrköt. Nemrégiben is éjjel lopták el egy őrszemünk, mégpedig úgy, hogy a hóban lepedőbe burkolva hirtelen megtámadták, és még mielőtt magához tért volna a meglepetésből, lefegyverezték, s szintén fehér lepedőbe csavarva egyszerűen elvitték. Vagy ha ilyesmi nem sikerülhet is, lelövik az őrszemet. Hogy a nyomort is jelemezsem egy kissé: amint csak hajnalodik, vagy még éjjel is, az emberek nem törődve a veszéllyel krumplit keresnek a fagyos földben, hogy a gyenge élelmezést valamiképp pótolják. Magamnak is sikerült egy kis zsák krumplit kiásni, s bár kimelegedtem bele, míg a szolgálatról kimerülve a havas földből kiáshattam, és mintegy kétóránnyira hazacipeltem, de legalább lesz egy pár napig, nem baj, ha kissé fagyos is.

Így és ilyenformán élünk mostan. Eddig reggeltől estig nehéz munkában voltunk, mostantól rendes katonai szolgálatot teljesítünk. Ha

nem vagyunk őrszolgálatban, úgy mindig csak erős katonai gyakorlatban van részünk, ez a pihenés. Az ételmezésről már nem is írok. Ez oly szűkre van mérve, hogy éppen csak az életet tartja bennünk. A ruházatunk is már felmondja a szolgálatot, és semmit sem lehet kapni, egy kis cérnához vagy ilyesmihez nagy protekció kell. Szerencse, hogy a bakanccsalpam még jó, a legtöbbjéé már teljesen elszakadt, egyeseknek igen eredeti módon plébából és zsákrongyból kell [talpat] készíteni.

A várban levő civil népség velünk együtt sokat éhezik (az ételmezési tiszték élelemért szégyenletesen kihasználják a nőket). A pénznek alig van értéke, és ételmiszert alig lehet megfizetni. Egy rendes nagyságú házi kenyér ára, persze rozs és zab keverék, 20-25 frt, egy zsemle ára 1 kor[ona], a legrosszabb selyempapírból (azelőtt csomagolópapírnak használták) vágott cigarettapapír 60 fillérbe kerül, egy komiszkenyér átlag 10 kor[ona], egy tábla zwiebak²² 2 kor[ona], egy lúdért nagy protekcióval úgy hallom 60-80, egy tyúkért 40-50 koronát kérnek, s így tovább.

I/30

Mostanában egy kis szerencse mosolygott ránk (csak meg ne bánjuk): a Feldwache szolgálatától elvontak és belső szolgálatra használnak. Úgy hallom, hogy Gefreiterré²³ fognak előléptetni. Már is ily funkciót teljesítek, nem állok őrt, csak a felváltásnál vezetem fel az őrköt minden 1-2 órában. Csak az a baj hogy éjjel nem alhatok, nappal pedig gyakorlatok vannak.

Minden magas hóval van fődve. Soha még ily nagy fehérséget nem láttam, ha éjjel felváltom az őrköt, és egyedül térek vissza, a sápadt hold megvilágítja a tájékat, s nagy messziségben, óriási sík fehér területen én vagyok az egyedüli fekete pont - de talán ez a helyzet mégsem alkalmas természeti megfigyelések és jelenségek megírására.

Sehonnan semmi hír.

²² Zwiebak – kétszersült (német Zwieback).

²³ Gefreiter – őrvezető (német).

I/30 Mostanában egy kis szerencse mosolygott ránk (csak meg ne bánjuk): a Feldwache szolgálatától elvontak és belső szolgálatra használnak. Úgy hallom, hogy Gefreiterré²³ fognak előléptetni. Már is ily funkciót teljesítek, nem állok őrt, csak a felváltásnál vezetem fel az őrköt minden 1-2 órában. Csak az a baj hogy éjjel nem alhatok, nappal pedig gyakorlatok vannak.

II/7. Már régen nem társalogtam veled, édes Szép Szívem, írásbelileg, már a hiányát érzem. Gondolatban és szóbelileg ugyan épp oly gyakran vagyunk együtt, avagy még gyakrabban, mint azelőtt - szóbelileg úgy, hogy nagy magányomban fényképpdel szoktam elbeszélgetni. Mostanában rendes őrszolgálatot teljesítünk a külső várövnön belül, vagy pedig fegyvergyakorlat van, bármilyen hideg is az idő. Sokszor bizony majd lefagy a kezem-lábam, de azért még mindig jobb, mint az ágyútűz.

Mindég csak a régi nőta járja, mikor, meddig! Mindenfelől informatiok és hírek keringenek, de abban mind megegyeznek, hogy minél reményteljesebbek, annál megbízhatatlanabbak.

Ha nem lennék ennyire fogságban és oly sok nélkülözésnek kitéve, még tán érdekelne ez a különös és szokatlan tájék. Minden oly sima fehér, mint a te arcod, Szivikém. Csak távolról látszanak kiemelkedni

II/7.

Már régen nem társalogtam veled, édes Szép Szívem, írásbelileg, már a hiányát érzem. Gondolatban és szóbelileg ugyan épp oly gyakran vagyunk együtt, avagy még gyakrabban, mint azelőtt - szóbelileg úgy, hogy nagy magányomban fényképpdel szoktam elbeszélgetni. Mostanában rendes őrszolgálatot teljesítünk a külső várövnön belül, vagy pedig fegyvergyakorlat van, bármilyen hideg is az idő. Sokszor bizony majd lefagy a kezem-lábam, de azért még mindig jobb, mint az ágyútűz.

Mindég csak a régi nőta járja, mikor, meddig! Mindenfelől informatiok és hírek keringenek, de abban mind megegyeznek, hogy minél reményteljesebbek, annál megbízhatatlanabbak.

Ha nem lennék ennyire fogságban és oly sok nélkülözésnek kitéve, még tán érdekelne ez a különös és szokatlan tájék. Minden oly sima fehér, mint a te arcod, Szivikém. Csak távolról látszanak kiemelkedni

alig észrevehetően a sáncok. Erről jut eszembe, hogy néha, ha gondolatokba merültél, össze-összehúztad homlokodat, melyek [a ráncok] azonban rendszerint egy kézsimításmra eltűntek. Ugyan ki tünteti el mostan homlokod redőit? A hideg téli éjeken oly hideg fénnel néznek le a csillagok. Hej, tavaly ilyenkor időn a jégről hazafelé jöttünk, emlékszel, a fasorban mily biztatóan ragyogtak. De nagyon-nagyon csalódtunk, de messze estünk attól, amit reméltünk! De azt hiszem, a te sze-meid még mindég oly bizalomteljesen csillognak, és ha beléjük tekint-hetnék, én is jó reménnyel néznék a sivár jelenből a jövő felé.

II/9.

Ma küldtem részetekre, drága szeretteim, a repülőpostával ismét egy lapot, azon biztatással, hogy erre választ is kaphatunk. De nagyon sze-retrném tudni, megkaptátok e soraim, hát még ha választ is kaphatnék rá drága Anyukámtól és tőled, Szivikém, és mindnyájatoktól, bizony nagyon boldog lennék.

II/18.

Már meglehetősen régen nem írtam, de nincs is nagyon sok említésre méltó. Rendes kaszárnyszolgálatot teljesítettünk, és őrségbe járunk. Azonban folytonos izgatottságban vagyunk, mert minden percben ki vagyunk téve annak, hogy tűzbe küldenek, erre mindég teljesen el va-gyunk készülve. Napok óta már szinte betegek vagyunk a vágnak, hogy benneteket viszontláthassalak, hogy hazakerülhessek. Vannak ugyan hírek, rosszak is, de [bennünket] ezen hírek körülbelül csak úgy érde-kelnek, mint egy életfogytig elzárt rabot érdekelnek a külvilági ese-mények, mert míg Przemyslbe el vagyunk zárva, addig semmit se re-mélhetünk... körülöttünk ugyan erősen szólnak az ágyuk, s most már ezeket a hangokat szinte örömmel hallgatjuk, mivel csak így remélhe-tünk valamit.

Nagyon, nagyon, nagyon vártam a repülőpostával küldött lap-jaimra a választ, de nem kaptam, bár egynémelyek közülünk válaszhoz jutottak. Ez is nagyon lehangolt, hogy csak én nem kaphatok semmi-féle hírt.

Az élelmezés valamivel javult, mivel mindenki megkapja a rendes portio conservet, paripahús vagy mint ahogy itt elnevezték, a vista is mind ritkábban kerül az étlapra.

Megemlítésre méltó, hogy nemrég kaptam meg első katonai kineve-zésemet, s egy pár naptól kezdve Gefreiter úr vagyok.

II/24.

Ma ismét útnak indíthattunk egy lapot, remélve, hogy megkapjátok, viszont kétséggel, hátha ti se kapjátok meg híreinket, mint ahogy mi sem kapunk semmiféle hírt.

Nékem egyediuli vágyamat és gondolatomat ti képezték. Ugyan ti gondoltok-e még rám, hiszen oly réges-régen vagyok távol, mintha már meghaltam volna mindenki részére? Ugyan milyen világ lehet otthon, több mint négy hónapja semmit se tudni, se hallani semmiről, [azokról] akik valamikor érdekeltek, akiket teljes szívemből szerettem, s akik talán engem is szerettek.

Megtalálók-e mindenkit, kiket otthon hagytam, ez izgat állandóan, s hogy megtalálom-e ismét a jövőmet, amiért dolgoztam.

III/2.

Vágyakozom hozzátok fordulva valamit trni, hogy némiképpen meg-nyugtassam magam. Az utóbbi napokban győzelmi híreket hozott tá-bori lapunk, s hétről hétre várjuk fölmentő seregeinket, hogy a várnak felszabadulása s evvel együtt a mi remélhető felszabadulásunk mit je-lent, azt szóval ki sem lehet fejezni.

III/5.

Csak jó híreket ne hallanánk soha, nem volna oly keserves a kiábrán-dulás, nem volna oly fájdalmas a lemondás. Már heteken át csupán annyit kapunk enni, ami az élet fenntartásához feltétlen szükséges, pl. vízbe főzött kukoricadarát vagy cukorrépát s hasonló jó moslékokat élvezünk, de csak kiszámított, mértékletes mennyiségben. Jóllakásról már réges-régen szó sincs, egyáltalán nem emlékszem arra az időre, midőn jóllakhattam volna. Most még a kenyeret is elvonják tőlünk

hetenként kétszer, igaz, hogy némi pótlásul kétszersültet kapunk, de ez még vigasztalásnak is kevés. Persze a minden másnapi szolgálat, midőn éjjel virrasztani kell, igen fárasztó ily elgyengült emberekre, betegszemek is meg elegenden közülik. De a reménység, hogy felszabadulunk, még mindég fel-felcsillan előttünk, s ilyenkor kis időre felvillanyoz fásultságunkból, avagy fájó hazavágyásunkat narkotizálja. Most már azonban minden reménység tűnőben van. A sötétségben töltött hosszú szolgálati estéken vagy szolgálaton kívül csak meredünk egymásra, nincs már mondanivalónk egymásnak, mert hisz majdnem teljesen egyformán gondolkodunk, érziünk és élünk. Bizony, ha valaki otthon bebörtönzéssel váltana meg bennünket, szabadulás volna ez részünkre. Ha egy-egy ágyúdörgés rezzenti meg a levegőt, szempillánk sem rezdül, a fegyverropogást figyelemre se méltatjuk, megemlíteni sem érdemes, igen közönséges, megszokott dolog. Igen valószínűnek tartom, hogy itt fogok elpusztulni, sohse féltem a haláltól (talán azért, mert nyugodt a lelkiismeretem), most se félek tőle, de mégsem lesz nyugodt elmúlásom. Nyomorultul kell elpusztulni, ha arra gondolok, hogy szeretteimet oly rég nem láthattam, sőt még hírt se hallhattam felőlük, pedig utolsó percemben is arra fogok gondolni.

III/8.

Bár a pénznek itt nem sok értéke van, mégse éreztem oly nagyon még tán sohse a pénz hiányát, mint most, mivel 1-2 frtéért azért még mindig lehet egy falás kenyeret vagy pedig 3 koronáért 1 konszervet venni. És ez most nagyon sokat jelent, mivel napjában úgyszólván csak egyszer kapunk enni, mivel a reggeli és esti festett víz nem sokat számíthat. A lopásokat igen szigorúan büntetik, sőt ha törvény elé állítanák a tolvajt, igen könnyen fel is kötik az ipsét. Hogy a századunkat hírbe hozzuk, az ilyen ügyeket lehetőleg házilag intézzük el. Pl. egy konszervlopásért egy visszaeső bűnös meztelen testre 25 botütésre lett ítélve, és a büntetés példaadás okául a század előtt lett végrehajtva. Ez a büntetés az első pillanatra bizony kegyetlennek és embertelennek látszik, de ha meggondoljuk, hogy mindnyájan éhséget szenvedünk, s minden-

kinek a kikapott porciója a legszükségesebb életfenntartáshoz kell, úgy az ilyen büntetés, ha borzasztó is, de érthető.

Most már napok óta megint nem kapunk a külvilágból semmi jelentős hírt.

Tegnap beteg voltam, erősen meghűltem, s kénytelen voltam 4 drb gondosan megőrzött kockacukorból teához egyet felhasználni.

III/12.

A tavaszi időjárást ismét a legkegyetlenebb zord tél váltotta fel, hideg, metsző szél fúj éjjel-nappal, óriási hófúvások vannak. Az utakat egyes helyeken a hó teljesen eltakarja, úgyhogy alig lehet nagy nehezen az őrhelyekhez eljutni. Ily nagy hideget egész télen nem tapasztaltunk, valószínű szerencse fiai vagyunk, ha arra gondolok, hogy a külső őrszolgálatról elvontak, és belső szolgálatra lettünk beosztva, most legalább szolgálaton kívül vagy éjjel száraz helyen vagyunk. Ez kimondhatatlan sokat jelent a mostani viszonyok mellett, midőn szervezetünk teljesen ki van merülve s az éhségtől elgyöngyülve s mindég elfáradva. Én mindennek dacára szinte örülök, ha szolgálatban el vagyok foglalva, legalább elterelődnek kissé gondolataim, s nem gondolhatok folyton-folyton haza!

III/13.

Minden nap hallani, hogy közelednek a felmentő seregek, csak hogy ezt már hetek óta hallani, s ha örömmel is gondolunk, nem kevesebb kétséggel is, hogy a mieink jöhetnek. Ezt leginkább abból lehet következtetni, hogy a támadás részéről a rendes ágyútüz igen megerősödött, különösen ma éjjel szünet nélkül folyton-folyvást dörögtek az ágyúk, a dübörgés egy percre sem szünetelt. Szomorúan halljuk a hírt, hogy egyik erős támpontunk, a Magura, el lett foglalva (valószínűleg árulás útján). Mai naptól ismét erős készültségben vagyunk, elkészülve a kirohanásra, ha ugyan bírja majd az erőnk. Ismét, mint már sokszor, el vagyunk készülve minden jóra és rosszra.

III/17.

Borzasztó csúnya, kellemetlen időjárás, sár, havas eső, hideg. Ehhez még hozzájárul az éjjelezés a szolgálatban és az éhség, az élelmiszerek

folyton kevesbednek, és persze ezzel arányban drágulnak, pl. egy rendes nagyságú fekete-korpás kenyér 40 korona, a krumplit darab és nagyság szerint adják, darabonként 10-20 fillér. Sajnos, én már nem igen tudok venni, mivel pénzem nincs, s csak a Löhnungra²⁴ vagyok utalva, ami édeskevés. Mindég csak azt várjuk, hogy valaminek történni kell, mert ez már soká nem tarthat, az emberek végleg el vannak gyengülve. Most kapjuk a hírt, hogy a legteljesebb készenlétbe helyezkedjünk, mert minden pillanatban indulásra készen kell lenni a kirohanásra.

Az események űzik egymást. Éppen őrségen voltam, ott kellett hagyni a felváltási helyem, haza, mindent összecsomagolni, már ami magunkkal vihető, s most várjuk a parancsot az indulásra.

62
minden összecsomagolás, ma
amikor megindultak a kirohanások
most várjuk a parancsot az
indulásra.
Édes Szivikém, Drága Anyám,
mostanában tartogattam le-
veleiteket, most könnyes
szemmel válok meg tőlük.
7/21 17 óra d. a parancsot
kaptunk a várőv juravica
részének megszállására és
megvédésére, előzőleg a proviantból²⁵
megkaptuk az összes reserve²⁶
porció zwiebakot, kávé- és húskonservet,
mintegy 6 napra való ételmet.
Úgy tudom, az volt a terv, hogy míg a
várőrség megkísérli a kirohanást és
utat törést a felmentő seregig, mi egész
utolsóig védjük a várat, és mielőtt
elhagyhatnók, mindent berobbantunk,
werkeket²⁷, ágyúkat, védárkokat
tönkre teszünk. Most már öt napja
tartunk szolgálatot. A lövőárookban
vagyunk, vagy a váron kívül, mint
őrszemek, pihenni a földalatti
Unterstandokba²⁸ vonulunk, de ezt
alig lehet pihenésnek nevezni,
mivel mindég teljes felszereléssel
kell lenni, s ha már egy kissé
ránk kerül a sor éjjel az alvásra,
egyszerre csak felhangzik az „Alarm”²⁹,
s rohan mindenki a kilövőhelyére.
Óriási sár és hideg van, mivel vagy
havaszik, vagy esik, úgyhogy nyakig
járunk vízben-sárban.
Úgy hallatszik, hogy a kitörés sok
vérbe került, de a többszörös túl-
erővel szemben nem sikerült. Most
hát a közeljövőben el kell dőlni a
várral együtt a mi sorsunknak is.
Lehet, hogy órák kérdése, de az is
lehet, hogy még több napig elhúzó-
dik. Persze minél tovább tart, annál
többet szenvedünk, levetközni nem
lehet, mindenkinek csak a rajta
levő alsóruhája van, alvóhelyeink
elképzелhetetlen piszkos, férges
föld alatti helyek, s ha még soká
húzódik, még sok éhezésre van
kilátásunk, mert bár a nálunk
levő reserve porciókhoz nem
szabadna nyúlni, a kiéhezett
emberek nagyobb részét már
elfogyasztották. Mégis mindezek-
nek dacára még szerencsése-
seknek kell eddig magunkat
érezni, mivel ezt a helyet
támadja az orosz a legkevesbé.
Éjjel borzalmasan szép
itten. Az éjsötétjében körös-körül
az ágyútüzek villannak és
dörögnek.

Édes Szivikém, Drága Anyám, mostanáig tartogattam leveleiteket, most könnyes szemmel válok meg tőlük.

III/21.

17-én du. parancsot kaptunk a várőv juravicai részének megszállására és megvédésére, előzőleg a proviantból²⁵ megkaptuk az összes reserve²⁶ porció zwiebakot, kávé- és húskonservet, mintegy 6 napra való ételmet. Úgy tudom, az volt a terv, hogy míg a várőrség megkísérli a kirohanást és utat törést a felmentő seregig, mi egész utolsóig védjük a várat, és mielőtt elhagyhatnók, mindent berobbantunk, werkeket²⁷, ágyúkat, védárkokat tönkre teszünk. Most már öt napja tartunk szolgálatot. A lövőárookban vagyunk, vagy a váron kívül, mint őrszemek, pihenni a földalatti Unterstandokba²⁸ vonulunk, de ezt alig lehet pihenésnek nevezni, mivel mindég teljes felszereléssel kell lenni, s ha már egy kissé ránk kerül a sor éjjel az alvásra, egyszerre csak felhangzik az „Alarm”²⁹, s rohan mindenki a kilövőhelyére. Óriási sár és hideg van, mivel vagy havazik, vagy esik, úgyhogy nyakig járunk vízben-sárban.

Úgy hallatszik, hogy a kitörés sok vérbe került, de a többszörös túl-erővel szemben nem sikerült. Most hát a közeljövőben el kell dőlni a várral együtt a mi sorsunknak is. Lehet, hogy órák kérdése, de az is lehet, hogy még több napig elhúzódik. Persze minél tovább tart, annál többet szenvedünk, levetközni nem lehet, mindenkinek csak a rajta levő alsóruhája van, alvóhelyeink elképzелhetetlen piszkos, férges föld alatti helyek, s ha még soká húzódik, még sok éhezésre van kilátásunk, mert bár a nálunk levő reserve porciókhoz nem szabadna nyúlni, a kiéhezett emberek nagyobb részét már elfogyasztották. Mégis mindezeknek dacára még szerencséseseknek kell eddig magunkat érezni, mivel ezt a helyet támadja az orosz a legkevesbé. Éjjel borzalmasan szép itten. Az éjsötétjében körös-körül az ágyútüzek villannak és dörögnek.

²⁵ Proviant – élelmiszer (német). Itt: élelmiszerraktár.

²⁶ Reserve – tartalék (német).

²⁷ Werk – erőd(ítmény), erődmű, védmű (német).

²⁸ Unterstand – fedezék (német).

²⁹ Alarm – Riadó! (német).

²⁴ Löhnung – zsold (német).

a rakéták szünet nélkül hullnak, a reflektorok működnek. A halál gondolata már egész megszokottá lett, és az orosz fogságba esés lehetőségével is meg kellett barátkozni. A srapnelek és gránátok meg-meglátogatnak, de minden nagyobb kár nélkül, eddig csak egy Gefreiter sérült meg könnyebben.

Egyik parancs kergeti a másikat, egyszer így, egyszer úgy, megint felpakolunk, hogy majd megyünk, majd ismét, hogy még várunk és maradunk. Mindenkinek az a legrosszabb, hogy így elgyengülve kell cipelni a nehéz tornisztert³⁰ és muníciót, bár ami csak kissé nélkülözhető, ki van dobva.

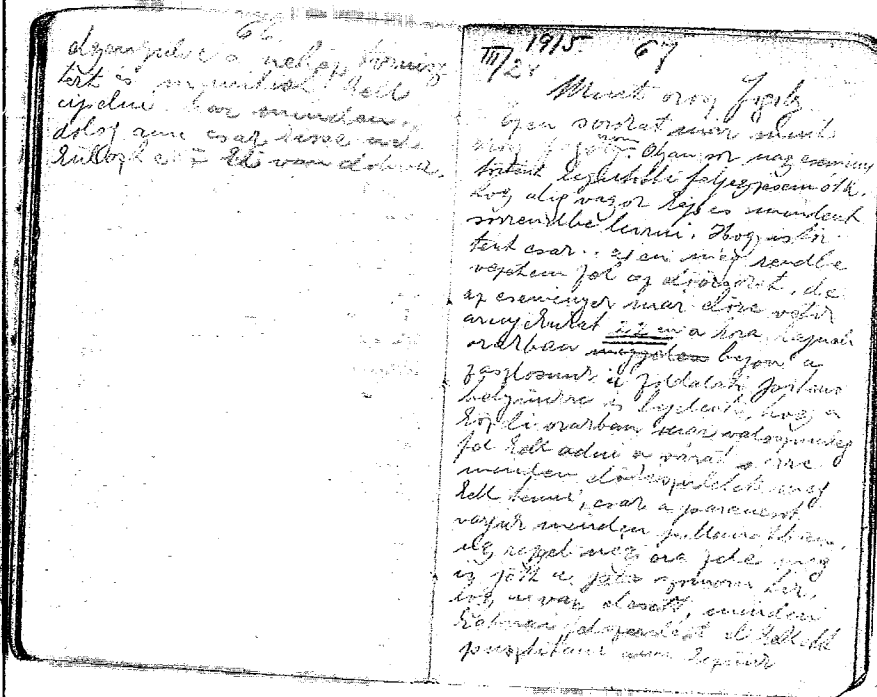
Mint orosz fogoly

1915. III/24.

Ezen sorokat már mint orosz fogoly írom. Olyan sok nagy esemény történt legutóbbi feljegyzésem óta, hogy alig vagyok képes mindent sorrendben leírni. Hogy is történt csak... 21-én még rendbe vezetem fel az előőrseket, de az események már előrevetik árnyékukat. 22-én a kora hajnali órákban bejön a zászlósunk a földalatti pihenőhelyünkre és bejelenti, hogy a közeli órákban már valószínűleg fel kell adni a várat, s erre minden előkészületet meg kell tenni, csak a parancsot várjuk minden pillanatban. Úgy reggel négy óra felé meg is jött a szomorú hír, hogy a vár elesett, minden katonai felszerelést, ami a kezünk ügyébe esik, el kell pusztítani, de az idő rövidsége miatt ez persze csak részben sikerült. Megilletődéssel töri el mindenki a fegyverét és a bajonettjét. Egyszerre csak megkezdődnek körös-körül a váraknak és ágyúknak fel- és szétrobbantásai, a föld remeg az erős megrázkódtatástól, s égig törnek a lángoszlopok, hogy rögtön utána fekete füstfelhő borítsa be a mindenséget. Most következnek a mi közvetlen közelünkben levő ágyúknak felrobbantása. Egy hatalmas tűzkéve és fülsiketítő csattanás, s szerteszét hullnak az ágyú vasrészei, ezután a mellettünk levő 12 ½ Werk röpiül a levegőbe... Egy pár percig csend, majd felhangzik,

³⁰ Torniszter – Tornister (német). Hátizsák, „borjú”.

jönnek az oroszok, s mindenki futva menekül az előre megjelölt helyre. Összegyülekezőnk a barakk-kaszárnyában és katonás rendben felállunk, és várjuk az oroszokat. Nemsokára meg is jelennek – egyelőre az éjt még itt a barakk-kaszárnyában töltjük. Előzőleg ugyan elvittek minket vagy 14 km-nyire, de hogy mi okból, nem tudni, ismét visszajöttünk halálosan kifáradva.

A kaszárnyában óriási rablás és pusztulás ment végbe. A tiszt lakásokat és raktárakat katonák és civilek pakolják, értékes képeket, emlékeket, könyveket, ruhákat, ágyneműket dobálnak ajtón-ablakon ki a sárba, a szekrényeket fejszékkel verik szét, s a nagy utálatos rablásnak csak az vet véget, hogy végre is felgyújtják az egész épületet.

Ma, 24-én még mindig itt vagyunk és várjuk, hogy mi történik majd velünk. Sokan borzalmasnak látják a jövőt, másrésről meg vigasztalnak, hogy nem lesz majd nagyon rossz sorsunk, mindég hangzik azonban,

hogyan Szibériába internálnak. Az orosz katonák, akik bennünket őriznek, külsőleg igen marcona, drabális és nyers alakoknak néznek ki, de közelebbről megismerve barátságos és jószívű embereknek bizonyulnak, s ez részben vigasztalólag hat ránk.

Arra nem is merek gondolni, hogy mikor kerülhetek haza.

III/29.

Még mindig itt vagyunk Juravicában, pedig már egy hete, hogy a vár orosz kézben van, s mi, orosz foglyok holnap indulunk ismeretlen jövő és ismeretlen tájak felé. Úgy mondják, hogy Kievben³¹ vagy Kiev felé internálnak. Mindenesetre már szinte várjuk az órát, hogy az itteni ismert szomorú tájakat elhagyjuk, annál is inkább, mivel fogságunk óta óriási piszokban vagyunk elszállásolva, s étkezésünk is, bár elégséges, mégis igen rossz és rendetlen. Most hát nagy események előtt állunk, ami a jövőre nézve nagy befolyással lehet. Én bizonyos bizalommal tekintek az elkövetkezendők elé, s remélem, még megszabadulhatok. Eddig ugyan nincsenek rossz tapasztalataink az orosz katonákról, csak ne nagyon csalódjunk a kultúrátlan országukban. Ugyan mire fognak bennünket használni, hol fogunk dolgozni?

Tudnak-e felőlünk valamit otthon, vagy talán már el is sirattak? Azt hallom, hogy lehet hazatérni és választ is kapni, és ez egy kissé megnyugtat.

Tehát holnap Oroszország felé...

III/30.

Elindultunk Radimoba.³² Teljesen rommá lőtt városka. 31-én Jaroslaw,³³ innen IV/1-én Przeworsk. Meghálások ronda, piszkos helyeken. Itt ülünk vonatra IV/2-án, ismeretlen hely felé. IV/3-án Lublin, keresztül megyünk a városon, a nép megbámul, és helyenként cigarettát és péksüteményt osztogatnak, én egy csomag maceszt kaptam. Igen szép, rendezett város, hasonlít Buddra. Vonatra ülünk.

³¹ Mai helyesírással: Kijev. Ukrajna fővárosa.

³² Helyesen: Radymno.

³³ Helyesen: Jarosław.

IV/4.

Húsvét vasárnap. Egész nap, [egész] éjjel a vonatban vagyunk, csak percekre engednek ki bennünket, vagy ha napjában egyszer menázsit kapunk. Óriási, beláthatatlan területű mocsaras síkságon visz a vonat. Úgy látszik, hogy minden csak a háborút szolgálja, új vágányok, mérhetetlen mennyiségű takarmány, s mindenfelé katonauniformis. Mivel sem térképünk nincs, sem pedig az állomások nevét nem tudjuk elolvasni, nem tudjuk, merre visznek, csak sejtjük, hogy Moszkva felé.

IV/11-én érünk Moszkva alá. Képzeltető, hogy kíváncsi voltam a régi, érdekes városra, sajnálatunkra azonban este érkeztiünk meg egy külvárosi pályaudvarra, a kocsit nem lehetett elhagyni, s kora hajnalban már tovább mentünk. Általában az egyhangú vidéken kívül semmi érdekeset nem láthattunk. 12-én érünk Szamarába,³⁴ hol nagy örömmel villanyos vasutat pillantottam meg, ilyesmit már éppen nyolc hónapja nem láttam. Szamarától kezdve a mocsaras, havas és fás vidéket természetlen pusztaság váltja fel, ameddig a szem ellát, sík, szikes vad pusztaság.

IV/14-én érünk az Ural aljához, Orenburgba³⁵ (melyből ugyancsak semmit se láttunk), s ugyanezen a nékem nevezetes napon, a születésem napján lépünk át a határon Európából Ázsiába. Most már sűrűn lehet látni nomád turkomanokat teveháton vándorolni – innen kezdve a férfiakat, sokszor a nőket is, majd mindég csak ló- vagy teveháton látjuk.

IV/19-én érünk Taszkend³⁶ vidékére, a pusztaságból a keletiesen buja vegetációjú vidékre. Taszkend vidéke igen emlékeztet Bozenra,³⁷ itt is hóval borított hegyláncok szegélyezik a tájt, a völgykatlanban pedig

³⁴ Szamara – nagyváros a Volga partján. 1935–1991 között Kujbisev volt a neve.

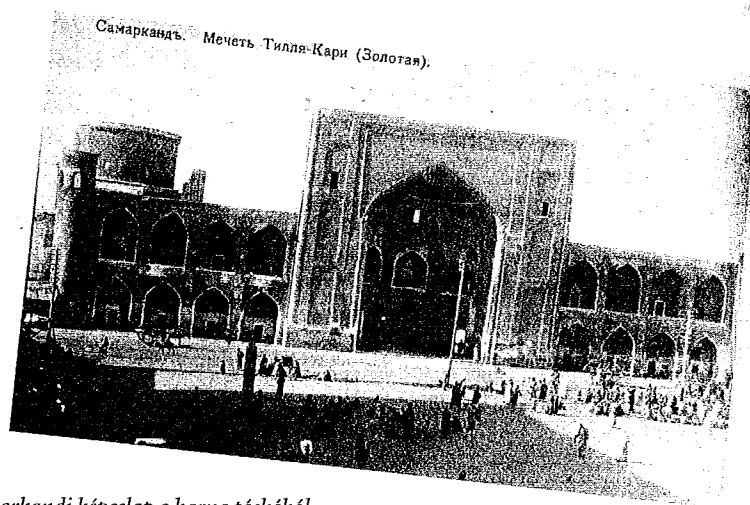
³⁵ Orenburg – 1938–1957 között Cskalov volt a neve.

³⁶ Taszkend – helyesen: Taskent. Ma Üzbegisztán fővárosa, a kazah határnál elhelyezkedő iparváros.

³⁷ Bosen – olaszul: Bolzano. Város Észak-Olaszországban, Dél-Tirol székhelye.

Képeslap tevékkel a barna táskából

Szamarkandi képeslap a barna táskából

üde ligetek virulnak, melyeket a sárból – érthetetlen okból – épített falak-kerítések tesznek érdekessé.

IV/20-án érünk a szamarkandi állomásra, ahonnan a városon kívül fekvő Kozaken Lagerben³⁸ helyeznek el. A nyílt fészerekben már nem

³⁸ Kozaken Lager – helyesen: Kosaken-Lager. Kozáktábor (német).

jut hely részemre, így hát ponyvasátort verünk, s abban helyezkedünk el. A vidék eléggé kellemes, csupán a jó ivóvíz hiányát érezzük, s magam részéről meg a teljes pénzhiányt. Ha járványos betegségektől nem kellene tartani (mint kolera, tifusz, vérhas), úgy még nyaralásnak is lehetne nevezni (itt már júliusi meleg van), ha a nagy tömeg ember nem piszkítaná be a vidéket. Mintegy tizenötezen vagyunk. Remélem és bízom, hogy lesz még jobb nyaralásom is, ha egyszer, Kedveseim, körötökben lehetek.

V/3.

Most, hogy már körülbelül két hete fogságban vagyok, illene egyet-mást az itteni helyzetről és az itteni tapasztalatakról is írni. Azzal kezdhetem, hogy igazi foglyok vagyunk, vagyis csak igen szűkre szabott körzetben mozoghatunk. Mivel semmit sem dolgoztatnak velünk, mindenki szórakozni igyekszik, már úgy, ahogy tud, vagyis minél jobban elcsapni a napot. Mi szerencsére Hloska barátommal elég könyvet hoztunk Przemyślből, melyek most nagyon jó szolgálatot tesznek. Egészség dolgában nem a legjobban vagyok, az erős strapák után bekövetkezett semmittevés teljesen gyöngévé és étvágytalanná tett. Az egy hét óta tartó esőzés is igen rossz hatással van a szervezetemre. A ponyvasátorban való lakás ugyan nem kellemetlen, már az itteni viszonyokhoz mérten és az itteni barakkokat tekintetbe véve, azonban ha erősen esik, a föld mégis áthűl, s a szerzett reumám ilyenkor fájdalmasan szokott jelentkezni. A járványos betegségek szedik áldozataikat, a vízhiány még mindig igen nagy. Általában elég nagy fejtelenség uralkodik, bár az első napokhoz képest határozottan javult a helyzet. Persze a külvilágból semmi hír se jut hozzánk. Pedig mit nem adnánk egy kis otthoni hírecskéért; talán a IV/2-án feladott sürgönyeinkre [válasz] fog érkezni. Az itteni török-perzsa népesség igen tisztátalan és nagyon meg kell nézni és választani, hogy mit vásárolhat tőlük az ember. Máskülönben érdeklődéssel figyelem ezt az állandóan lovon és számaron járó fajt, eltakart arcú nőket – őket persze csak ritka alkalmammal lehet látni.

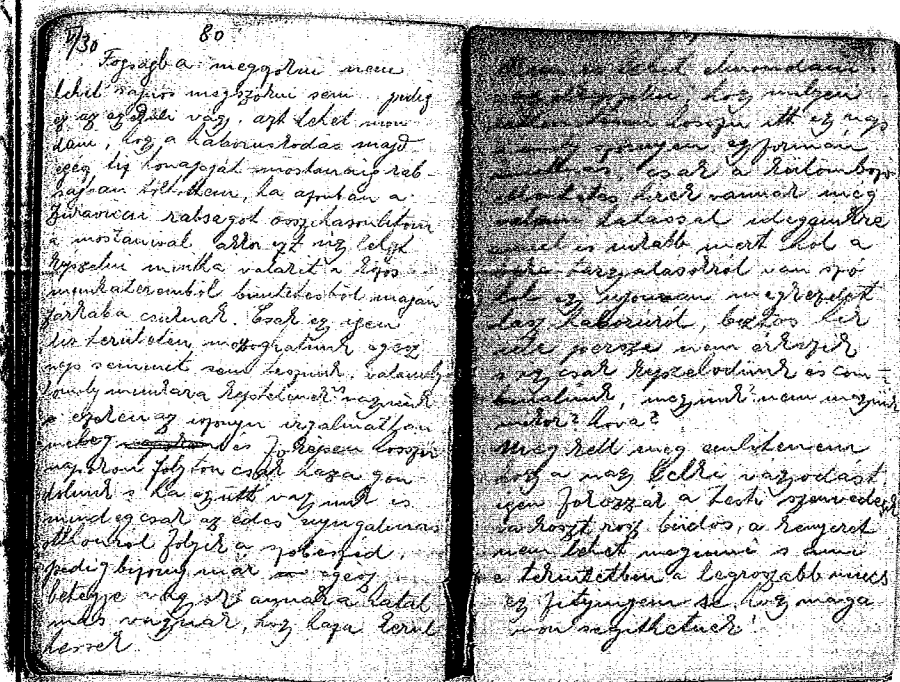
Tizedik hónapja, hogy hazulról eljöttem, hát sohasem lesz ennek vége?

Tegnap kaptam meg sürgönyökre a választ. A várva várt pár szó, különösen azon értesítés, hogy egészségesek, nagy örömmel tölt el, bár Zsiga is bele lenne értve ezen hírbe! Itt igazi fogoly (nem is hadifogoly) módon kezelnek bennünket, a levelek, sürgönyök feladása és megkapása nagy nehézségekkel jár. Úgy hiszem, ha megérkezik majd a pénz, ezt is elég körülményes lesz megkapni. Vízhiány miatt igazán szenvedünk, a nagy tömeg embernek csak egy pár kút állana rendelkezésére, de ezek állandóan el vannak rontva, s így egy itt elfolyó piszkos kis patak vizét használják fel mindenre, fürdésre, ruhamosásra és főzésre. Mivel több esetben fordultak elő szökési kísérletek, erős control alatt állunk, s sátorunk környékét alig lehet elhagyni. Kár, hogy otthon nem fizették meg a sürgönyválaszt, jó volna sürgönyözni, de nincs kopejka.

Kezdenek jó hírek keringeni.

Fogságba megszokni nem lehet, sajnos, megszökni sem, pedig ez az egyedüli vágy. Azt lehet mondani, hogy a háborúskodás majd egész tíz hónapját mostanáig rabságban töltöttem, ha azonban a zuravici rabságot összehasonlítom a mostanival, akkor ezt úgy lehet képzelni, mintha valakit a közös munkateremből büntetésből magánzárákába csuknak. Csak egy igen kis területen mozoghatunk, egész nap semmit sem teszünk, valamely komoly munkára képtelenek is vagyunk ezeken az iszonyú irtalmatlan meleg és főképpen hosszú napokon. Folyton csak hazagondolunk, s ha együtt vagyunk is, mindég csak az édes nyugalmas otthonról folyik a szóbeszéd. Pedig bizony már egész betegek vagyunk annak a hatalmas vágnak, hogy hazakerülhessek. Nem is lehet elmondani vagy elképzelni, hogy milyen rettenetesen hosszú itt egy nap, s mily szörnyen egyformán unalmas. Csak a különböző ellentétes hírek vannak még valami hatással idegeimre, annál is inkább, mert hol a békétárgyalásokról van szó, hol egy újonnan megkezdett olasz

háborúról.³⁹ Biztos hír ide persze nem érkezik, s így csak képzelődünk és kombinálunk, megyünk? nem megyünk? mikor? hova?

Meg kell még említenem, hogy a nagy lelki vágyakozást fokozzák a testi szenvedések. A koszt rossz, bűdös, a kenyeret nem lehet megenni, s ami e tekintetben a legrosszabb, nincs egy fityingem se, hogy magamon segíthetnék!

A betegségek egész raja kínozza az embereket. A malárián majd mindegyik átesik. Én magam mostanáig erős lábfájásban szenvedtem, de már múltóban van. A mérges kigyók is eléggé el vannak terjedve, s emiatt a sátrakban való lakást eltiltották, de a nyílt barakkokban

³⁹ Olaszország majdnem kilenc hónapos késéssel, 1915. április 26-án lépett be a háborúba, mégpedig eredeti szövetségeseivel, Németországgal és Ausztria-Magyarországgal szembefordulva az antant (Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország) oldalán.

még sokkal rosszabb a helyünk. Ez ideig sokan megszöktek innen, kiknek sok lopott pénzük volt, de egy részüket elfogták, egy más rész önmagától jött vissza, nem bírván elviselni a magas hegyeken és pusztaságokon való utazás fáradalmait, egy más részről pedig nincs hír, nem tudni elpusztultak-e vagy hazajutottak?!

Magamnak is kedvem lenne életemet is kockára téve útra kelni, ha nem gondolnám, hogy ha talán várok, úgy biztosabb hazatérésem azokhoz, akik engem várnak – ha ugyan ily hosszú időn át el nem feledkeztek rólam teljesen. A remény azonban nem tud kihalni belőlem.

VI/14.

Egy erős lelki krízisen túlesve írom e sorokat. Az elmúlt héten ugyanis mindenfelől a legkülönbözőbb verziók és a lehető legjobb hírek keringtek... hogy a béketárgyalások már folyamatban vannak, a béke megkötetett... a foglyok hazaszállítása már megkezdődött... A sok csalódás után már magam is kezdtem hinni... Négy nappal ezelőtt kora reggel körbefognak bennünket az orosz katonák, s sátrakból-barakkokból mindenkit kizavarnak cókómócostul az útra. Persze nagy volt az öröm, mindnyájan azt hittük, hogy most már a vonathoz kísérnek bennünket, s visznek talán haza. Az egésznek azonban csupán az volt a célja, hogy szorgosan átkutattak bennünket, hogy nincs-e nálunk fegyver vagy ilyesmi elrejtve, s ismét visszatereltek régi helyünkre. Hogy ennyire hiszékenyek vagyunk, nem csoda, hiszen ide pontos, megbízható hír nem igen érkezik. A magam részéről alapos letargiában vagyok, s igazán semmivel sem törődöm, már annál is inkább, mert itt óriási hőségek vannak, alig találni árnyékot, a barakkok körletéből pedig nem szabad távozni.

A barakkokból helyszűke miatt ki kellett nekünk menni, s mivel a sátrak csinálása nincs megengedve, így éjjel-nappal a szabad ég alatt tartózkodunk. Este, ha lefekszem, a nagy szabad égbolt borul rám ezernyi csillagaival, s ilyenkor az én vén fejemmel elábrándozom, gondolataim hazaszállnak hozzátok, s ilyenkor veletek vagyok, míg el nem alszom. Reggel persze, mint mindig, azzal kelek: Istenem még meddig...

Igen kellemetlen, hogy a táviratilag jelzett s megérkezett pénzeket az orosz irodából orosz szokás szerint nem tudjuk megkapni, pedig igen szükséges volna a kosztot kissé megjavítani. A szükség ugyan már rászoktatott az itteni rossz húshoz és leveshez, valamint a mindennapi káshoz (eleinte hajdinakását kaptunk, most pedig sárga kását), valamint mindennapi italunkhoz, a teához, mivel kútvízhez itt nehéz hozzájutni, s veszélyes is nyersen inni.

Állandó pechem ide is elkísért, mint Przemyslben, itt sincs szerencsém a tisztemmel. Nem tudom, mit képzelhet egy ily ember magáról, mivel az orosz hatóság a reánk való felügyeletet erre a Káldor nevű magyar főhadnagyrá bízta. Valósággal zsarnokoskodik a legénység és altisztjeik felett, oly szigorú büntetéseket gyakorol, amilyenekkel az orosz hatóság sose sújt bennünket, mint pl. a megbotozás, 30 napi elzárás minden másnapi böjttel, s sok ehhez hasonló büntetés. De persze ez a magyar tiszt a saját egyéni kényelméről bőven gondoskodik, s mindön nekünk nincs vizünk inni, a maga részére a fürdőszobába forralt kútvíz szükséges, s estélyeket rendez az orosz tiszteknek. Ezzel csak jellemezni akarom, hogy milyenek a mi tisztjeink, s most már nem csodálkozom, hogy a legénység oly nagy gyűlölettel beszél a tisztjeikről, azoknak gyáva viselkedéséről, dorbézolásaikról s még sok egyébről. Itt a fogságban tisztán lehet látni, hogy tisztjeink könnyelműsége és lelkiismeretlensége tehette lehetővé azt, hogy számvivő altisztjeink nagy része ezresekkel és százasokkal megrakodva jöhetett a fogságba.

VII/11.

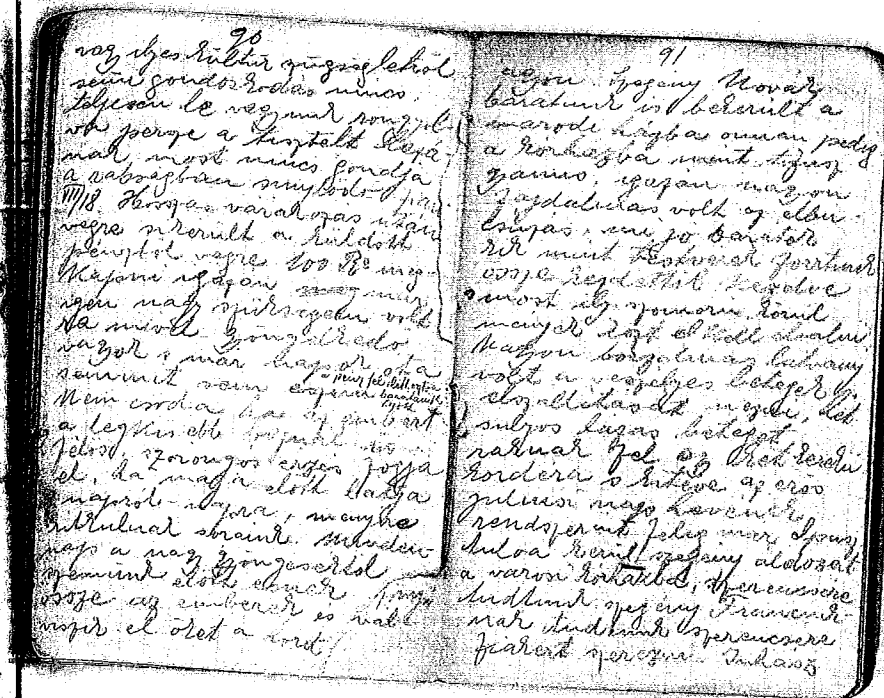
Bár semmi különös esemény nem történt, ezen sorokat csak azért írom, hogy az elmúlt heteknek egy kis nyoma legyen ezen feljegyzésekben. Mi különöset is írhatna egy fogoly – jobban mondva rab, mivel itt nem úgy kezelnek bennünket, mint hadifoglyokat, hanem mintha gonosztevők lettünk volna. Az embereket nehéz munkára használják, ennivalót csak minimális mennyiségben kapunk, azt is a lehető legrosszabbat, s mióta itt vagyunk, mindég egyformát, leves, ehetetlen hús, kása és sületlen komiszkenyér. A pénzemet persze még mind e napig nem kaptam meg, néha-néha tudok egy kis kölcsönhöz jutni,

s ezzel tengetem valahogy az életet. A szörnyű egyhangúságot egy kissé változatossá teszik a fogolyszállítások a mellettiünk elvonuló vasúton, sőt a mi lágerünkben is vittek már el néhány százat. Azt természetesen nem tudhatjuk, hová-merre, a vérmesebb reményűek persze erősködnek, hogy haza, de mivel a világból semmi megbízható hír nem juthat hozzánk, reménynek szép és jó, de mivel minden alapot nélkülöz, csak nyugodtan és türelmesen várunk. Így éljük át a mostani nyomorult életünket. Boldognak érezheti magát, aki nem esett még valami kór-ságba, a különféle betegségek igen dühöngnek, különösen a malária. Én magam is gyöngélkedtem az utóbbi napokban, és a fogam is fáj, persze orvosságról vagy ilyes kultúrszükségletről semmi gondoskodás nincs, teljesen le vagyunk rongyolódva. Persze a tisztelt hazának most nincs gondja a rabságban sínylődő fiaira.

VII/18.

Hosszas várakozás után sikerült a küldött pénzből végre 100 rubelt megkapni. Igazán már igen nagy szükségem volt rá, mivel gyöngélkedő vagyok, s már napok óta semmit sem eszem. A pénz fel lett osztva barátaink között. Nem csoda, ha az embert a legkisebb bajnál is félős, szorongós érzés fogja el, ha maga előtt látja napról napra, mennyire ritkulnak soraink. Mindennap a szemünk előtt esnek össze az emberek a nagy gyöngeségtől, és viszik el őket hordágyon. Szegény Novák barátunk is belekerült a maródi-házba, onnan pedig a kórházba mint tifuszgyanús. Igazán nagyon fájdalmas volt az elbúcsúzás, mi jó barátok, akik mint testvérek forrtunk össze kezdetől kezdve, most ily szomorú körülmények közt kell elválni. Nagyon borzalmas látvány volt a veszélyes betegek elszállítását nézni, két súlyos lázas beteget raknak fel egy kétkerekű kordéra, s kitéve az erős júniusi nap hevének rendszerint félig már elpusztulva kerül szegény áldozat a városi kórházba. Szerencsére tudtunk szegény Francinknak fiakert szerezni. Juhász barátunk ugyancsak maláriában fekszik, s bizony már alig van ember, aki ezen kellemetlen bajon túl ne esett volna. Itt semmi, de semmi nem érdekel bennünket, lelki bajaink talán még elviselhetetlenebbek a testieknél. Már csak a múltak emlékeiből élünk, a jövő kilátástalan. Állandóan

oly hírek keringenek, hogy innen elszállítva munkára visznek bennünket, de úgy látszik, a hírek csak hírek maradnak, pedig nagyon szeretnénk ezen egészségtelen, unalmas vidékről szabadulni.

VII/25.

Mai nap azonban nevezetes, mivel ma küldtem néhány lapot haza, és különös véletlen folytán éppen ma kaptam egy V/16-án keltezett lapot Gizikémtől.

(IX/10. Ugyancsak májusról kelt leveleket kaptam.)

Igazán meghatott ezen pár sor, hiszen már mintegy kilenc hónapja, hogy nem kaphattam egy sor írást sem hazulról. De amennyire örültem ezen kedves lapnak, annyira fáj a rá gondolás, hogy mily messze van még a viszontlátás, s mily sokat kell még addig tűrni és szenvedni.

S látva a nagy pusztulást, lehet-e még remélni, hogy éppen engem kerüljön el az itt dühöngő kórság. Még mindég történnék innen szállítások, de nem tudni, merre. De bármely munkára vinnének is, nagyon vágyódunk el erről a helyről. Az igaz, hogy mindenünnen vágyódni fogunk, míg csak haza nem jutunk.

1915. aug. 1.

Évforduló. Ma egy éve búcsúztam el hazulról, ma egy éve váltam meg azoktól, akikért érdemes volt élni. Egy éve annak, hogy megismertem az emberiségnek a legnagyobb átkát, a háborút és mindazt, ami ezzel együtt jár, a piszkot, a nyomort, a szenvedést, a mindenféle nyavalyát és minden rossz emberi érzést. De nem érdemes ezt most tovább folytatni, mert csak nagyfokú elkeseredéshez vezetne, amennyire csak a legnagyobb kétségbeesés kergetheti az embert. Az itteni nyomort szinte képtelenség leírni. A betegségek irtózatosan dühöngnek. Megborzadok, valahányszor látom ismert régi bajtársaimat, fiatal, víg, szinte atlétatermetű legények botra vagy egymásra támaszkodva mint aggastyánok vánszorognak. A kórházak már annyira telve vannak, hogy a maláriás lázas embereket be sem fogadják. Az itt dühöngő kórság borzalmasan elbánik az emberrel, a ma még ép, egészséges egyént 24 óra alatt teljesen letöri, s mivel állandó lázzal jár, pár nap alatt csontjára soványodik. Nékiünk az egész háborút át kell koplalnunk, az élelmezés borzalmasan rossz és kevés, húst már nem kapunk, a tea, mely reggelinket és napi italunkat képezte, megszűnt, cukrot nem kapunk. Már csak a kása maradt meg, de ezt már annyira meguntuk, hogy még a legéhesebb ember is undorral fogadja, s így nem csoda, hogy napról napra fogyunk-fogyunk, s ha ez így tovább folyik, nem tudom marad-e még hírmondó belőlünk. Ide semmi de semmi hír nem érkezik, mintha csak egy elhagyott szigetre lennénk száműzve. Senki se törődik velünk! Szomorú évforduló!

VIII/6.

Minden nap kevesebben leszünk, már a mi szűkebb kis körünk is, kik egy évig minden rosszban, veszélyben hűen kitartottunk egymás mel-

lett. Nyolcan voltunk, Juhász Pál őrmester, Keviczky Pista, Tóth Árpád, Eggenhoffer Ferenc, Holoska Samu, Novák Ferenc, Magyar Gyula és én, éjjel-nappal együtt éltünk egymással, mindent megosztottunk, s így képzelhető, hogy mennyire fáj, ha egyiknek vagy másiknak valami baja támad, vagy elválík tőlünk. Mint már említettem, Novák barátunk kórházba került, valószínűleg komoly bajjal, Juhász Pál a maródi-szobában fekszik betegen, Eggenhoffer és Magyar pedig a barakkban fekszenek. Holoska Samu barátom Bukarába került. Fájdalmas elválás, hogy milyen viszonyok közé, még nem tudjuk. Sokkal rosszabba, mint ahol vagyunk, nem igen juthatott. Igazán nem tudjuk, mi lesz velünk. A hőség irtóztató, 50-60 celsius, enni nem kapunk, s állandóan dologra kergetnek bennünket – én jelenleg az irodában dolgozom –, pedig az emberek oly gyöngék, hogy alig állnak a lábukon, az egész láger területén mindenfelé fekszenek a maláriás lázban fetrengő betegek, s szünet nélkül viszik hordágyon az eszméletüket veszítő embereket a maródi-házba. Nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy többet szenvedünk itt, mint az ostromlott, ágyúzott, elzárt, kiéheztetett Przemyślben, s többen pusztulunk, mint magában a háborúban. Törődni pedig senki se törődik ezzel a sok ezer nyomorult fogollyal, teljesen ki vagyunk szolgáltatva a muszka önkénynek. Még szerencsénk, hogy egy részét a pénziünknek megkapjuk, különben elpusztulnánk. Így legalább vehetünk egy kis fehér kenyeret és orvosságot.

VIII/11.

Az itteni nyomorunknak és szenvedésünknek nincs határa, ha ez így megy tovább, mindnyájuknak nyomorultul kell elpusztulni. Elképzелhetetlen, mily embertelenül, kegyetlenül bánik velünk a muszka. Már kora hajnalban mindenkit kivétel nélkül munkára zavar, vályogot csínálni és hordani. A betegeket is lerántja a priccsről és még orvosi vizitre sem engedi őket. Egynéhányan a proporcsik⁴⁰ szeme láttára estek össze, ezeket ott hagyják fetrengeni a többiek, enni pedig nem adnak (déliig semmit, ebédre pedig levest – meleg víz – és kását), szíjjal és bottal

⁴⁰ Proporcsik – helyesen: proporscsik. Tiszt, parancsnok (orosz).

verik az embereket; a munkába sokan összeesnek, de azért nincs kegyelem, az úton pedig viszik a fekete koporsókat, naponként 10-20. Ezek már megszabadultak. Sokat lehetne még írni a sok igazságtalanságról, bántalomról, azonban ezt mind szinte lehetetlen felsorolni. Csak nyögiünk és pusztulunk, szegény rabszolgahad, már minden remény elhagy, hogy innen valaha élve szabadulhassunk. Az oroszok minden célja, hogy minél gyorsabban pusztítsa bennünket, s ezt, ha valami változás rövidesen be nem következik, csakhamar el fogja érni.

IX/2.

A fentiek napról napra folyton ismétlődnek, a helyzet semmiben sem változott.

1915. IX/15.

A napokban volt a zsidó újév. Igen nagyon hatott rám ez az ünnep, s elképzeltem, milyen érzelmekkel lehetnek otthon is ezen a napon eltelve. A zsidó hitsorsosok az itteni körülményekhez képest szép imaházat rendeztek be, s a szamarkandi zsidóságtól egy tórát is kaptunk, bár az orosz bornírtság a szentírás kihozatalát a táborba megtiltotta, azonban mégiscsak sikerült valahogy elérni, hogy kihozhassák. Engem egy kis öröm is ért az ünnepen, ugyanis megkaptam Gizikémnek május 23-án írt lapját, melyben említi, hogy épp egy éve, hogy a mennyasszonyom. Szegény Kicsikém, reméled, hogy ily hosszú idő után nemsokára viszontláthatjuk egymást, s boldogok leszünk. Ma már szept. közepén vagyunk, s még mindig semmi remény. S még jó, hogy otthon nem tudják, hogy mily kevés okunk van a reményre. A kegyetlenkedések még mindég tartanak, a maláriához most már a vérhas is hozzájárul, a halottak száma folyton nő, s ma már naponként nem 10-20-at, hanem 30-40 embert visznek a hegyek alá, s akik viszik, már szegényeknek magoknak is fél lábuk a sírban van. Többen megőrülnek a szenvedéstől, a vágyódástól, de azért nem viszik sehova se ezen szerencsétleneket, mert a kórházban nincs hely, s így csak közöttünk lézengenek.

Nem is merem megemlíteni azon különös szerencsém, hogy még ez idáig nem voltam beteg. Az itt levő sok száz fogoly között bizony alig

találni egynehányat, kik az eddigi kórságokat át ne szenvedték volna. De azért itt nem lehet elbizakodni, mert még a legerősebb és legegészségesebb embereken is megesik, hogy most még élénken dolgoznak, vídámán beszélgetnek, s egy-két óra múlva már erős lázban elerőtlenedve fekszenek, vagy összeesve úton-útfélen találják őket. Egy pár emberrel megesett már, hogy egyedül mentek le a nyitott latrinához, hol a gyöngeségtől megszédülve beleestek, és megfulladtak. Ilyen s hasonló borzalmas események között élünk, akik még megvagyunk, s más várni való nincs, csak a szabadulás így vagy úgy, nagyon sokáig már nem tarthat, mivel sokáig ezt nem lehet kibírni. A nappalok még forróak, az éjszakák azonban nagyon is hidegek, s a ruhák már teljesen leszakadoztak rólunk. Sokan ezen körülménynek is tulajdoníthatják a betegségüket, mivel éjjelenként átfáznak a még nyitott barakkokban, mert már csak kevésnek van pokróca vagy melegebb ruhája. Legnagyobb szomorúságunkra két jó barátunk távozott el tőlünk örökre,

Oroszlán Vendel s a Novák Francink. Egyiket fiatal felesége s kisgyermeké, másikat szegény édesanyja várja hiába haza.

$X/15$.

Már minden lehető módot igyekszünk felhasználni, hogy ezen átkos helyről megszabaduljunk.

Már több ízben összeírták a szláv nyelvűeket, akiket azután kisebb-nagyobb csoportokban elszállítottak innen. Egy mostani újabb összeírásnál mi is a tótok közé vetettük fel magunkat, s a sorsra bízva magunkat várjuk az elszállításunkat. Sokkal rosszabb már úgy sem lehet, mint ahogyan itten van. Mostanában több lapot kaptam Mizikémtől, édes Anyukámtól, Zsófitól. Nagyon örültem soraiknak, habár négy-öt hónappal ezelőtt íródtak. Képezem, milyen aggodalommal vannak most otthon, mivel leveleink most nem továbbítatnak, sürgönyre pedig nem igen telik, mivel a pénzünket nem tudjuk megkapni. Híreket a külvilágról nem kapunk, mindenben a legnagyobb bizonytalanság. Hol az egyik, hol a másik betegszik meg közülünk, állandó hajtás a robotra (melyről, ha lehet, meglógunk), éhetetlen, egyhangú, rossz étkezés, a jövőben való reménytelenség – ez a mai helyzet.

XII/10.

Nem szállítottak el innen! S így a legjobb akarat mellett is itt maradtunk. A helyzet csak annyiban változott, hogy a munka valamennyire megszűnt, mert a barakkok már befalaztattak. A halálozás éppoly nagy, mint volt, naponta 20-30 a halottak száma. Ha így folytatódik, nemsokára ránk kerül a sor. Legjobban bosszant, hogy a pénzhez nem tudok hozzájutni, pedig anélkül nagy bajok lesznek, különösen most, hogy oly gyöngye gyomrú vagyok, miután egy hétig folytonosan rázott a hideg. Az utóbbi időben sok pénzt kértem hazulról, hátha mégis hozzájutok, mert nem akarom magam ismét kitenni annak, hogy pénz nélkül legyek. Mióta hazulról eljöttem, úgymint koplalok. Alig van már ösmerős közöttünk, sokan elmentek, a legtöbben meghaltak.

1916

1916. jan. 1.

Megérkezett az új év, de semmi jót nem hozott, és egyelőre még várni sem lehet valami változást. Minden folyik a régi mederben. Újság csak az, hogy már itt is leesett a hó, és a nagy melegek után bizony csíp a 15 fős hideg. Sürgönyileg avizált⁴¹ pénzünkhez nem tudunk hozzájutni.

[illegible]

II/4.

Hasonló helyzetben vagyunk, mint ahogy Przemyslbe voltunk, itt is elsősorban az élelemhiányt érezzük legjobban, vagyis leginkább velünk éreztetik meg. Az eddigi gyatra menádzsihoz hozzájárul még, hogy most

⁴¹ Avizál – (előzetesen) értesít. Itt: távirati értesítés a pénz elküldéséről.

már húst egyáltalában nem kapunk. Az idő rendkívül rossz, s nem remélt hideg van, átlag 13 fok két hete. Elsőrendű életfeltétel, hogy az embernek pénze legyen. Bármennyit telegrafálok is, semmi eredmény. Nem tudom elképzelni, hogy otthon hogy gondolkoznak, annyi belátásuk lehetne, hogy minden kérés nélkül is küldjenek, mikor amúgy is tudják, hogy nagyon sok levél és sürgöny elvész. Dec. közepén kaptam táviratot, hogy Genfen át küldtek 100 rubelt, de ez éppúgy nem érkezett meg, mint a szept. 50 rubel, úgyhogy most teljesen pénz nélkül vagyok. Még szerencse, hogy Pesta és Gyula barátomnak annyi pénze érkezett, hogy ideig-óráig kiségethetek.

III/3.

Csalódtunk az úgynevezett turkesztani enyhe télben, mert ma, III/3-án még mindég esik a hó. Remélem azonban, a télnek [ez] az utolsó kitombolása. Ma már igazán nem tudom, mit képzeljek, roppantul el vagyok keseredve, hogy otthon oly szerencsétlenül intézik pénzügyemet. Az utolsó júniusi küldeményt, 50 rubelt szeptemberben vettem fel, s azóta semmi. Egyszerű földműves emberek, kik soha átutalásról nem halottak, nagyjából rendszeren megkapják küldeményeiket, s én már több mint fél éve nyomorgok és nélkülözök. Úgy látszik, ezzel otthon nem számolnak vagy már nem törődnek.

III/15.

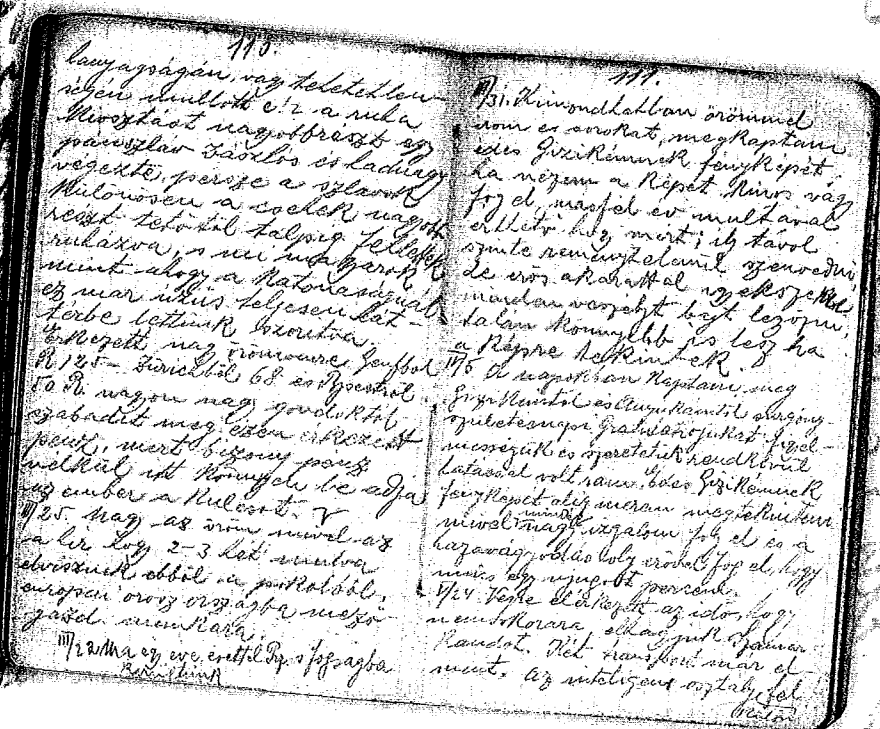
Csúnya esős, szeles idő. A barakkokba mindenfelé befolyik az eső, a levegő bent rossz és nedves, úgyhogy a kenyér megpenészedik, a cukor elolvad. De ezek volnának a kisebbik bajok. A legveszélyesebb fertőző bajoknak egy újabbika, a kiütéses tifusz ütötte fel a fejét. A mi barakkunkban is már több eset fordult elő. A barakk zárlat alatt van, de ha csak a természet nem segít, ez ugyan meg nem ment bennünket. A folytonos egyforma étkezési mód (egy éve szünet nélkül tea, leves, kása) is megbosszulja magát, nagyon terjed a skorbut, fekélyes lesz a száj és különösen a láb, rendkívül kellemetlen betegség. Már alig van valamiféle baj, mely ne pusztított volna köztünk, reuma, köszvény, napszúrás, fej-hastífusz, malária, fekete himlő, kolera, kiütéses tifusz,

vérhas, skorbut, nagyon gyakran tüdőgyulladás is. A napokban került kiosztásra a vöröskeresztnek hazai ruhaadományai. Az itt levő tisztjeink hanyagságán vagy tehetetlenségén múlt-e? – a ruha kiosztását nagyjából egy pánszláv zászlós és hadnagy végezte, persze a szlávok, különösen a csehek, nagyjából tetőtől talpig fel lettek ruházva, s mi magyarok, mint ahogy a katonaságnál ez már úzus, teljesen háttérbe lettünk szorítva.

Érkezett nagy örömmre Genfből 125 rubel, Zürichből 68 és Budapestről 50 rubel. Nagyon nagy gondoktól szabadít meg ezen érkezett pénz, mert bizony pénz nélkül itt könnyen beadja a kulcsot az ember.

III/22.

Ma egy éve, hogy elesett Przemysl, s fogságba kerültünk.

III/25.

Nagy az öröm, mivel az a hír, hogy 2-3 hét múlva elvisznek ebből a poklból az európai Oroszországba mezőgazdasági munkára.

III/31.

Kimondhatatlan örömmel írom e sorokat. Megkaptam édes Gizikémnek fényképét. Ha nézem a képet, kínos vágy fog el, másfél év múltával érthető, hogy miért; ily távol szinte reménytelenül szomorú, de erős akarattal igyekszem minden veszélyt, bajt legyőzni. Talán könnyebb is lesz, ha a képre tekintek.

IV/5.

A napokban kaptam meg Gizikémtől és Anyukámtól sürgönyben születésnap gratulációjukat. Figyelmességük és szeretetük rendkívüli hatással volt rám. Édes Gizikémnek fényképét alig merem megtekinteni, mivel mindég izgalom fog el, és a hazavágyás oly erővel fog el, hogy nincs egy nyugodt percem.

IV/24.

Végre elérkezett az idő, hogy nemsokára elhagyjuk Szamarkandot. Két transzport már elment. Az intelligens osztály külön felvétetheti magát, de mivel úgy hírlík, hogy ezek eme nyavalyákkal telt Turkesztánban maradnak, inkább beiratkoztunk munkásoknak, csak hogy elkerülhessünk más klímába.

Az út Ázsiából Moszkváig

IV/27.

Reggel csomagolás, kivonulás a barakkokból (mintegy ezer ember), elindulás a lágerből. Könnyű szívvel, de nehéz batyuval a hátunkon hagyjuk el az éppen egy teljes év alatt oly nagyon megismert helyeket, megyünk egy új, ismeretlen jövő elé, gondolataink elszállanak a sok ezer bajtársához, kik örökké itt maradnak Szamarkand földjében. Este 8 órakor szállunk fel a vasúti kocsiba. Elég szerencsésen, csak 26-an

kerültünk egy vagonba, míg a többi kocsikba 36-osával szorongtak. Út-irány Penza, hogy onnan tovább hova, nem tudjuk.

IV/28.

Reggel 8-kor УЕРНЯВО (Jernyevo). 5 órakor Taskend (+ étkezés), szép tavaszi vegetatio.

IV/29.

Reggel 7-kor Arjiz. Első éj a vagonba elég jó telt el, pedig a földszinten alszom, szorosan egymás mellett [fekszünk], mint a heringek. Itt kezdődik a végtelen kirgiz mezőség, a tipikus kirgiz sátrakkal és legelésző tevé- és birkanyájakkal (mezőség az egész). Sehol nem látni egy kis fát és vizet. 1-kor Turkisztan,⁴² szép állomás a pusztaságban.

IV/30.

Reggel 7-kor Perovszk. Innen kezdve már kietlen sivatagon haladunk, amerre a szem ellát, napokon át csak homoktenger, néha találkozunk tevékaravánokkal.

V/1.

Reggel 7-kor Aralski More.⁴³ Látjuk egy kis öblét az Aral-tónak s egy-néhány árbocos hajót. Még mindég a sivatagon, melegség. A vonat nagyon sok helyen szerpentinszerűen megy. Cserkász 11-kor.

V/2.

Bercsonsz reggel 8-kor. Dombos síkság hófogókkal, még itt helyenként havat is találunk. Akjubinszk este 10-kor.

V/3.

Ak-Bulak reggel 8-kor. Már kevés mezőgazdaság is látható. 1-kor Orenburg. Végre Európában ismét. Nagy kiterjedésű város, ragyogó templomtorony-kupolákkal. Néhány lev. lapot küldtem.

⁴² Turkesztán néven is ismert.

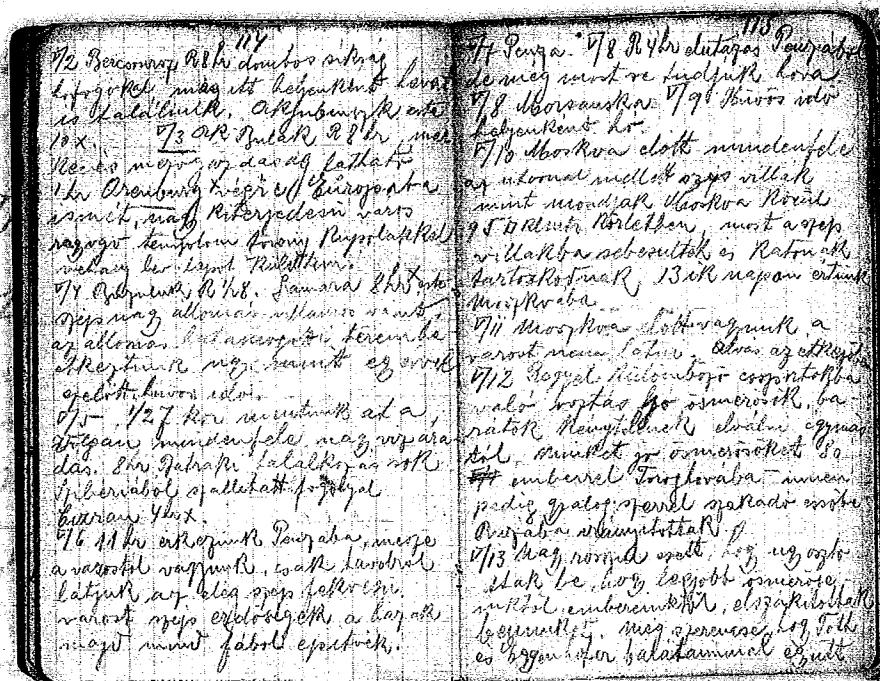
⁴³ Aralszki More – helyesen: Aralszkoje more. Aral-tó (orosz).

V/4.

Buzuluk reggel $1\frac{1}{2}$ 8-kor, Szamara 8-kor este. Szép nagy állomás, villamos vasút. Az állomás háta mögötti terembe érkezünk, úgy, mint egy évvel ezelőtt. Hűvös idő.

V/5.

$1\frac{1}{2}$ 7-kor mentünk át a Volgán. Mindenfelé nagy vízáradás. 8-kor Bat-raki. Találkozás sok Szibériából szállított fogollyal. Birzan 4-kor.

V/6.

11-kor érkezünk Penzába. Messze a várostól vagyunk, csak távolról látjuk az elég szép fekvésű várost. Szép erdőségek, a házakat majd mind fából építik.

V/7. Penza.

V/8.

Reggel 4-kor elutazás Penzából, de még most se tudjuk, hova.

V/8. Morsanska.

V/9.

Hűvös idő, helyenként hó.

V/10.

Moszkva előtt mindenfelé az útvonal mellett szép villák. Mint mondják, most Moszkva körül 95 négyzetkilométernyi körzetben a szép villákban sebesültek és katonák tartózkodnak. A 13-ik napon értünk Moszkvába.

V/11.

Moszkva előtt vagyunk, a várost nem látni. Alvás az étkezőben.

V/12.

Reggel különböző csoportokba való osztás. Jó ösmerősök, barátok kénytelenek elválni egymástól. Minket, ösmerősöket 80 emberrel Toroghovába - innen pedig gyalogszerrel, szakadó esőben Ruzába irányítottak.

V/13.

Nagyon rosszulesett, hogy úgy osztottak be, hogy legjobb ösmerősöktől, embereinktől elszakítottak bennünket. Még szerencse, hogy Tóth és Eggenhoffer barátaimmal együtt osztottak be hét másik emberhez.

V/13.

Megérkeztünk Potapovóba, új helyünkre, s itt úgy látszik, megkezdődik HADIFOGSÁGOM MÁSODIK KORSZAKA.

V/28.

Már két hete vagyunk itt, Tóth, Eggenhoffer és én, hét [másik] emberrel, s még csak most érek rá néhány sort e füzetkébe írni. Rettentően igénybe vagyunk véve, reggel négytől este nyolcig vagyunk munkában, két óra ebédidőnk van. Este a nagy fáradtságtól majd eldőlök, de mégis remélhetem, hogy életben maradok. A két hét alatt már sokféle munkám volt, vagy egész nap rostáltunk, fűrészeltünk, boronáltam, csordát legeltettem. A gazdánkat még nem tudtam kiismerni, eléggé morózus és fukar embernek látszik. A kosztunk nagyon rossz, vagyis tipikus orosz koszt, ebéd káposztaleves, krumpli, vacsora káposztaleves, krumpli s csája. A kenyér nagyon rossz. Még szerencse, hogy elég tejet kapunk, és hogy még van egy pár rubel. Azt még nem tudom, hogy a levelezéssel és a pénzküldéssel hogyan leszünk. Potapovo egy kis falucska, mi pedig a falun kívül, a gazdaságban vagyunk. Lakásunk elég jó, mindenkinek van saját ágya. A ház, mint Oroszországban [mindenhol], fából van, s a lakás három szobából áll.

VI/8.

A gazdánk, Ivan Nikolajevics Vasziljev⁴⁴ bizonytalan időre berukkolt, s most két nővére (idősebb lányok) vezetik a gazdaságot. Erősen szorítanak munkára, mindég nyomunkba vannak, nagyon ki vagyok merülve. Zsugori, fukar emberek.

VIII/5.

A gyér feljegyzésből is következtethető, hogy nem sok időm van az írásra. Ha egy kevés szabadidőm van, úgy levélfírásra, ruhamosásra, foltozásra, főzésre és bevásárlásra kell, hogy fordítsam. Még szerencse, hogy itt a gyorsforralónk, így legalább a nyers tejet felforralhatjuk, vagy ha időnk engedi, főzünk valamicskét, mert mióta itt vagyunk, a koszt mindég ugyanaz, egyforma rossz és piszkos. Reggel tej, néha túróval, ebéd krumpli-, káposzta-, gomba- vagy apróhelleves, íztelen moslélék

⁴⁴ Mai átirásban: Ivan Nyikolajevics Vasziljev.

(készítési mód: vízbe beledobják a krumplit vagy káposztát, és beteszik a kemencébe, rá egy kis olaj), második fogás krumpli, hetenként 3-szor bűdös hús, 5 órakor tej, estére ebédre maradt leves. Krumpli, kása, ez így megy mindennap. Még szerencse, hogy tej van, ez tartja bennünk a lelket. Főzni magunknak nem igen tudunk, mert pénzért sem lehet semmit se kapni már, cukrot, gyufát, dohányt, olajat csak elvéve, roppant drágán vagy egyáltalában nem kapni, húst, mióta itt vagyunk, nem lehet venni. Majd úgy vagyunk, mint Przemyslbe voltunk az utolsó időkből. Itt a főtermék a széna, az foglalja le az egész nyarat, van még kevés rozs és zab. Minket, ahogy csak lehet, kihasználnak, akár esik, akár nem, vasárnap sincsen. Jó volna már megszabadulni innen, ha lehetne. Még ez ideig csak egy levlapot kaptam édes Anyámtól és táviratot Gizikémtől. Nagy baj, hogy az itt levő tíz emberben nincs meg az összetartás. A délutáni tejet szept. 1-től beszüntették.

X/5.

Ruzában. IX/22-én Potapovóban megtagadtuk a munkát. Behoztak hármunkat (Tóth, Eggenhoffer és én) Ruzába. Kihallgatás nélkül elzártak 5 napra. Most itt dolgozunk építkezésnél, hogy meddig maradunk itt, bizonytalan. Most sajnáljuk csak, hogy már rég be nem jöttünk. X/3-án leesett az első hó.

Kurgán, 1916. XI/22.

Két hete vagyunk itt új munkahelyünkön. Azt hittük, hogy majd jobb helyre kerülünk, de bizony egyik kutya, másik eb, mindenütt mint rab-szolgákat kezelnek bennünket. 16-an vagyunk. Néhány szamarkandi jó ösmerőssel találkoztunk itt. A helyet elviselhetőbbé teszi, hogy saját magunknak főzünk (szakács: Tóth). A tél csak mintegy négy napja köszöntött be, erős havazással. Mostani foglalatosságunk faszállítás szánon az erdőből. Két napja beteg vagyok. Ruzába létemkor megkaptam 58 rubelt.

XII/31.

Az 1916-os évnek is itt az utolsó napja, s még semmi változás. Múlt héten megkaptam a kért csomagot és 69 rubelt. Most már van pénzem,

de az a baj, hogy nemigen lehet vásárolni, csak ritkán vehetünk szalonnát vagy egy kis lisztet, persze minden igen drága. A munkától igen ki vagyok merülve. Legnagyobb örömömre kaptam Gizikémtől néhány lapot, mégpedig aug.-szept.-okt.-nov. lapokat vegyesen. Igen barátság-talan emberek a följebbvalóim, s ez nagyon meggátolja az amúgy is bajos levélírást, mivel nincs, aki feladja.

ugyanaz. Reggel elmegyünk hazulról, mindegyikünk két-két szánnal, s csak este jövünk haza. Ebéd tea és kenyér. A magunk pénzéért vesszünk néha egy kis szalonnát (oroszlajtm, cirka 0.40 kg, 1-1.20 rubel). Igen szeretnék inkább betegség ürügye alatt visszamenni a lágërba, de leginkább visszatart, hogy Tóth és Eggenhoffer barátomtól el kellene válni. Kosztunk különben meglehetősen. Tóth barátunk a szakács. Sokat ér, hogy reggel tejet kapunk.

III/24.

Az életmódban semmi változás. A hideg még mindig tart, a legalacsonyabb hőfok -39°R^{45} volt. Az utóbbi napokban gyengélkedem, leginkább [azért,] mivel a nagy hidegtől és erős munkától ki vagyok merülve.

IV/1.

A közelmúltban itt lejátszódott nagy politikai események hullámai nekünk semmi változást nem hoztak, minden maradt a régiben. Bennünket legfájdalmasabban érint, hogy a megváltozott viszonyokhoz fűzött reményiségünk a béke irányában megdőlt, dacára hogy a nép minden tagja szívből óhajtja a békét, a háború tovább folyik a nép nevében.

Még minden vastag hóréteggel van borítva, az olvadás azonban megkezdődött. A faszállítás megszűnt, s most gazdasági munkával vagyunk elfoglalva.

Reumás lábfájásaim mindinkább előfognak, s méghozzá erős fogfájásban is szenvedek.

Nagyon régen nem kaptam hazulról értesítést.

VI/1.

Május hónapot a kórházban töltöttem reumás lábfájásom miatt, most azonban már megint itt vagyok Kurganban munkán. A lábam ugyan még mindig fáj, de mégis jobb, mivel már melegebb idők járnak. A strapa nem oly nagy, mint tavaly vagy télen volt, azonban az élelmezés

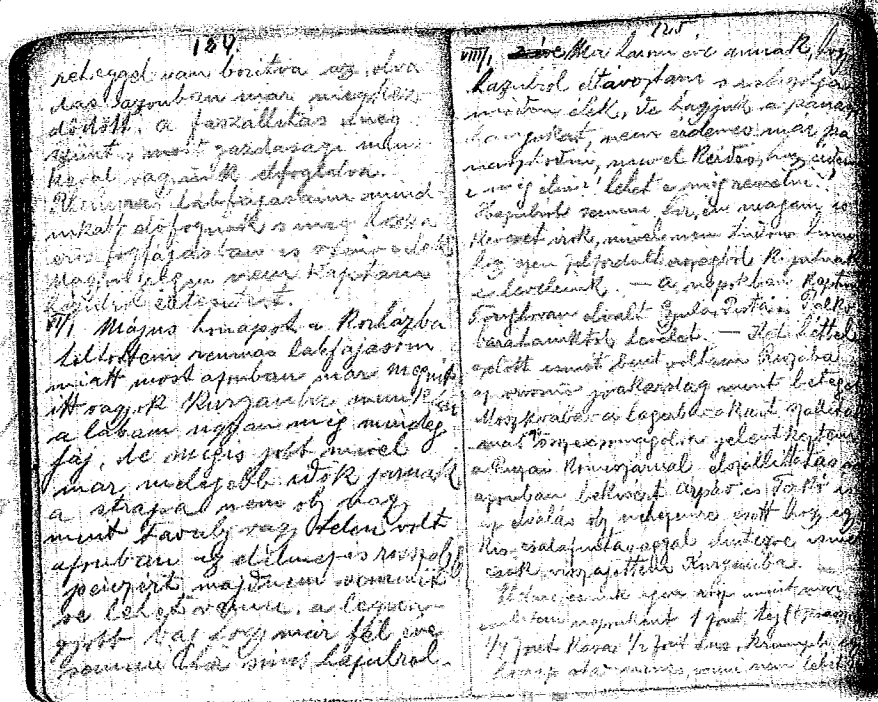
⁴⁵ R – a napló írója olykor nem Celsius (C), hanem Réaumur (R) fokokban adja meg a hőmérsékletet.

1917

1917. II/10.

A dologtól egészen ki vagyok merülve, különösen nehéz a nagy hideget elviselni. A hideg [mínusz] 30 C-tól 40 C-ig váltakozik, s így nem csoda, ha a kezem s lábam ujjai el vannak fagyva. A munkánk meg mindég

rosszabb, pénzért majdnem semmit se lehet venni. A legnagyobb baj, hogy már fél éve semmi hírt sincs hazulról.

VIII/1.

Ma három éve annak, hogy hazulról eltávoztam, s rabszolga módon élek, de hagyjuk a panaszhangokat, nem érdemes már panaszkodni, mivel kérdés, hogy érdemes-e még élni?! lehet-e még remélni?! Hazulról semmi hírt, én magam is keveset írok, mivel nem tudom hinni, hogy ezen felfordult országból kijutnak a leveleink. – A napokban kaptunk [a tőlünk] Toroghován [Doroghova] elvált Gyula, Pista és Palkó barátinktól levelet. – Két héttel ezelőtt ismét bent voltam Ruzában. Az orvosnő jóakarólag mint beteget Moszkvába, a lágerba akart szállíttatni. Másnap összecsomagolva jelentkeztem a ruzai komiszárnál elszállíttatás végett, azonban bekísért Árpád és Ferkó is, [és] az elválás oly

nehezemre esett, hogy egy kis csalafintasággal elintézve ismét csak visszajöttem Kurgánba.

Élelmезésünk igen rossz, mint már említém, naponként 1 font tej, ¼ font kása, ½ font hús. Krumpli egy hónap óta nincs, venni nem lehet semmit, vagy csak méregdrágán. Pl. a fehér cukor elfogyott, s a csájához nagyon hozzászoktam (más egyebünk nincs), [ezért] hozattam cukorkát Elementből [???]. 1 font, 24 darab közönséges bonbon 3 rubelbe került, később 1 darab 65-70 kopek. Nagyon meg vannak adóztatva a dohányosok, egy csomag szemét dohány (machorka) békeidőben 2-3 kopek, most 60-80 kopekbe kerül. Iparcikkék szinte hihetetlen drágák. – Most az aratási munkálatokkal vagyunk elfoglalva. Igen megkönnyíti a dolgunkat a nyári szezonra felfogadott 16 leány. A kosztra vonatkozólag még megemlítem, hogy legjobban óhajtanánk egy kis fehér kenyeret enni, mivel több, mint három hónapja nem ettünk, azonban semmi pénzért sem lehet kapni.

X/15.

A rend ezen országban tökéletesen felbomlott, lopások s rablások napirinden. Sajnos, mi is érezzük ezen áldatlan állapotot, Pásztornak, Feri barátomnak, az ablakon át betörve katonák ellopták a pokrócát. Lapokat hazulról csak elvéve kapunk, a hírek, különösen a béke felől, teljesen ellentmondóak. A pénznek hihetetlen kevés az értéke. Bak Imre úrtól 120-at kaptam kölcsön (300 koronáért). Már erősen hideg idők járnak, szerencse, hogy nincs sok eső. Nagyon félek a téltől, borzadok, ha rághondolok a téli faszállításra. Czukor 1 font négy rubel.

XI/15.

Nagy szerencsénk, hogy ezidáig igen szép őszi idők jártak. A forradalmi eseményeknek hullámai itt nem érezhetők, s csak hallásból tudjuk a moszkvai és pétervári eseményeket. Levelek hazulról nem érkeznek. A tehénistállóban dolgoztam Kisg [?] helyett.

XII/4

Ismét, mint már annyiszor, igen szép reményekkel vagyunk eltelve. Békehírek keringenek mindenfelé, mi azonban már nagyon sokszor

csalódtunk. Az idővel igen meg lehetünk elégedve, hó már van, azonban nagy hideg még nem volt. Pénzért nem lehet kenyeret venni, mást sem igen.

Ez idáig (2 hétig) zabot csépeztünk.

XII/16.

A petróleum is lassan kifogy. Nemsokára ismét megkezdődik a fahordás. Az ideai munka nem ígérkezik oly erősnek, mint tavaly volt, mégis szeretnék már ismét megszabadulni. Amúgy sem vagyok nagyon türelmes természetű, hát még ilyen körülmények közt. Bár sok rémhír kering a lágeréletről, mégis, ha megfelelő társam akadna, szívesen elmennék. A jó hírek megint meghíúsultak. Hazulról mintegy fél éve semmi hírt sem kaptam, pénzt és csomagot egy éve.

XII/25.

A negyedik karácsony hazulról távol, az idegenben eltöltve, s milyen körülmények közt!

Lelkileg teljesen meg vagyok törve, nem találok sehol sem a helyemet, gondolkodni is alig tudok. Az életet fenntartó reménység megint alábbszállt. Az idő igen hidegre fordult.

1918

II/7. (Gizikém születésnapja)

Hála Istennek, már kifelé megyünk a télből. Bár az ideai tél sokkal könnyebben elviselhető, mint a tavalyi volt, elsősorban nincs oly nagy hideg, mint múlt évben, ezideig a -30 fokot sem igen érte el, s jobban is hozzá vagyunk szokva. Az állandó fahordást sem mi végezzük, inkább a ház és a major körüli dolgokkal vagyunk elfoglalva (szénahordás, favágás, jégvágás, olajpogácsa - smicha - őrlés). Minden nap várják a bolsojvikok által a birtok szétosztását. Múlt héten kenyérhiány miatt hatunkat szállítottak Ruzába, de ott sem fogadtak el, mivel sok hadifogoly van bent. A komisszár két hétre visszaküldött, a hat közé én is

be lettem szállítva Tóth és Egg. nem (cherchez la femme⁴⁶ csalódás). Petróleum már egy hónapja nincs. (Mécse) 1 font kenyeret (árpa) kapunk. Hazulról levél nem érkezik. Lehetőleg minden nélkülözhető ruhanevet eladok, vagyis kenyérért becserélek, gyűjtöm az orosz kétszersültet (szicharint).⁴⁷ A napokban valószínűleg ismét beszállítanak, várjuk a következményeket. Mindenki erősen állítja, hogy megvan a béke, de én még semmi látható bizonyítékát nem észleltem, hacsak azt nem tekintem, hogy igen sok orosz katona szabadságolva van. Mint több helyről hallottam, megszökni (Palkó) nem érdemes.

II/21.

Ismét benn Ruzában. Először a tűzoltószertárban lettünk elhelyezve, majd helyszűke miatt egy szállodába, 20-an egy kicsike fűtetlen, nedves szobában, Gr[ünfeld] Samu barátom bejött szintén, s 7-en 56 rubeleért kivettünk egy szobát. Élelmezés: 1 font kenyér este-délben, kásalé, 2 kockacukor. Helyzetünk bizonytalan, nem tudjuk, mi lesz velünk. Édes Anyámtól végre kaptam egy nov.-i lapot, Gizikémtől szept. 27-ikit.

II/28.

A többi kinn maradt társaink is bejöttek, nincs már senkinek se türelme a régi munkahelyén dolgozni. Pedig az állapotok mindég rosszabbodnak. 2 naptól kezdve már csak ½ font kenyeret kapunk (17 deka), az étkezés sokkal gyengébb, mint az utolsó napokban Przemyslben volt.

III/15.

A helyzet változatlan. Nagy könnyebbségemre van, hogy a bejött társakkal étkezem, kik elegendő krumplit és lóhúst hoztak Kurgánból.

III/22.

Ma három éve, hogy Przemysl várát feladtuk, s a fogság gyötrelmeibe kerültünk. S ma határoztam el egynehány társammal, hogy Ruzából

⁴⁶ Cherchez la femme – Keresd az asszonyt! (francia).

⁴⁷ Szicharin – helyesen: szuhar (сухарь). Kétszersült (orosz).

[illegible]

III/25-én reggel 5-kor szálltunk fel a fékező-folyosóra. Egy kis didergés után Mozranskban beszállhattunk a negyedik osztályba, jegyet nem váltottunk. Du. fél kettőkor értünk Вязда-ba (Vjezda). Az utunk eddig elég biztató, engem már az is bizonyos elégedettséggel tölt el, hogy

⁴⁸ *Entlausung* – tetvetlenítés (német).

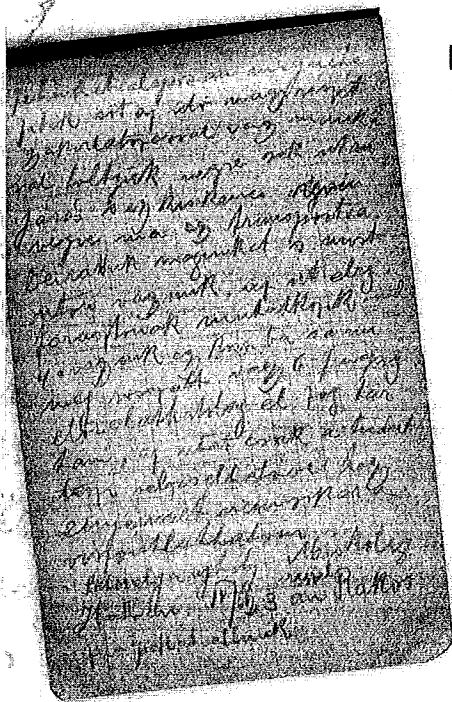
[illegible]

IV/7 [?] 2-án értünk Kovelba, az első Oszt.-Magy. állomásra. 3-án Vladimir Wolonsky, hol mintegy két hétig maradunk zár alatt.

IV/19-én indulunk el Wladimir Volnikból, hol egyik lágerből (Kovel Kaserne) a másikba (Telencsik?), egyik piszkos barakkból a másikba dobáltak, s az amúgy is türelmetlen helyzetünket alaposan megnehezítik. Sőt, az idő nagy részét gyakorlatozással vagy munkával töltjük. Végre sok utánjárás s egy kis kenés révén ma beírtuk magunkat egy transportra, s most úton vagyunk. Az út elég fárasztónak mutatkozik, mivel 40-en vagyunk egy kocsiban, s ami rosszabb, előreláthatólag vagy 6-7 napig el fog tartani. Az utat csak a tudat teszi elviselhetővé, hogy enyéimet nemsokára viszontláthatom.

Sátoraljújhely, Miskolcz, Hatvan

IV/23-án reggel Rákosfalva [alatt] állunk...

[Ezzel a sietősen odavetett mondat-töredékkal fejeződik be Kornis Jenő háborús naplója. A napló az ostrom és a fogság kegyetlen valóságának higgadt és pontos leírása, miközben valamiféle végtelenített szerelmes levél is menyasszonyához. Hogy mi tartotta életben, s mi adott neki erőt a szenvedések elviselésére és bátorságot a szökéshez, azt ő maga fogalmazta meg egyik levelében, amelyet már hazatérése után írt menyasszonyának]:

„Erős lélekkel, kitartással, dac-
cal küzdöttem mind ez ideig

kérlelhetetlen sorsom ellen, s meglásd, Drágám, győzni fogunk, csak Te Édes tarts ki mellettem szerelmeddel. Sokszor sújtott már porig a végzet, letepert, megalázott, s mint a vágómarha a földön fetrengve csak a kegyelemdőfést vártam, de rád gondolva, Szivikém, új erőt éreztem, s leráztam magamról mindazt, mi ellenem tört, s megsemmisüléssel fenyegetett.”

(1918. május 1.)

* * *

Hazaérkezése után Esztergomban jelentkezik a parancsnokságon a laktanyában, ahová négy évvel korábban bevonult. Kérvényezi felmentését a további katonai szolgálat alól. Felmentési kérelmének helyt adnak, a katonai szolgálatból 1918 májusában elbocsátják.

1918. június 16-án házasságot köt menyasszonyával, Löbl Gizelával. Eljegyzésüket négy évvel korábban, 1914 májusában tartották – egy világháborúval az esküvőjük előtt.

A naplót rejtő barna táskából egy köteg levél is előkerült: hagyományos – tintával írott hosszabb szövegű és borítékban feladott – levelek, tábori levelezőlapok és táviratok. A közel kétszáz postai küldemény közül százötvenötnek Kornis Jenő a feladója. A harctérről és a hadifogságból érkező üzeneteit az otthoniak gondosan megőrizték, ő pedig a rokonok és barátok őhozzá intézett leveleinek egy részét hazahozta magával, amikor kiszabadult a fogságból.

Az első levélnek 1914. augusztus 4-e a keltezése, az utolsónak 1918. május elseje. Mindkettőt Esztergomból kapta Löbl Gizella, Kornis Jenő menyasszonya – az előbbi a bevonulásra várva írta vőlegénye, az utóbbit pedig akkor, amikor a hadifogságból megszökve és hazatérve felmentését és leszerelését intézte az esztergomi parancsnokságon. A Przemyslből, majd a hadifogságból érkező többi levélnek is szinte kivétel nélkül a menyasszonya a címzettje, akit gyakran a „Szívi”, „Szívice”, „Gizili”, „Mizi” vagy „Mizili” becenévvel szólít meg.

A levelekből és a válaszlevelekből válogatást adunk. Jelezzük, ahol nem Kornis Jenő a feladó, illetve nem Löbl Gizella a címzett. A levelek nyelvezetét – a naplóéhoz ha-

sonlóan – a stílus, a helyesírás és a központosítás terén tapintatosan javítottuk, keltezésük, stb. írásmódját egységesítettük. A „Przemysl” városnév korabeli magyar írásmódját (Przemysl) a levélírók szövegében nem javítottuk.

* * *

A bevonulásáról, majd a przemysli harcokról szinte naplószerűen tudósító levelek – akadozva és késlekedéssel ugyan – eljutottak a címzettekhez, és a válaszlevelek is elérték Kornis Jenőt. Még akkor sem szűnt meg teljesen a levélforgalom, amikor az orosz ostromgyűrű szinte hermetikusan elzárta a külvilágtól az erődrendszert – Przemyslben ugyanis az ostrom utolsó szakaszában Fliegerpost, azaz „repülőposta” működött, a hadviselés történetébenben először repülőgépeken juttatták ki az erődből – és juttatták be az erődbe – a postai küldeményeket.

Esztergom, 1914. augusztus 4.

Kedves Aranyos kicsi szívém!

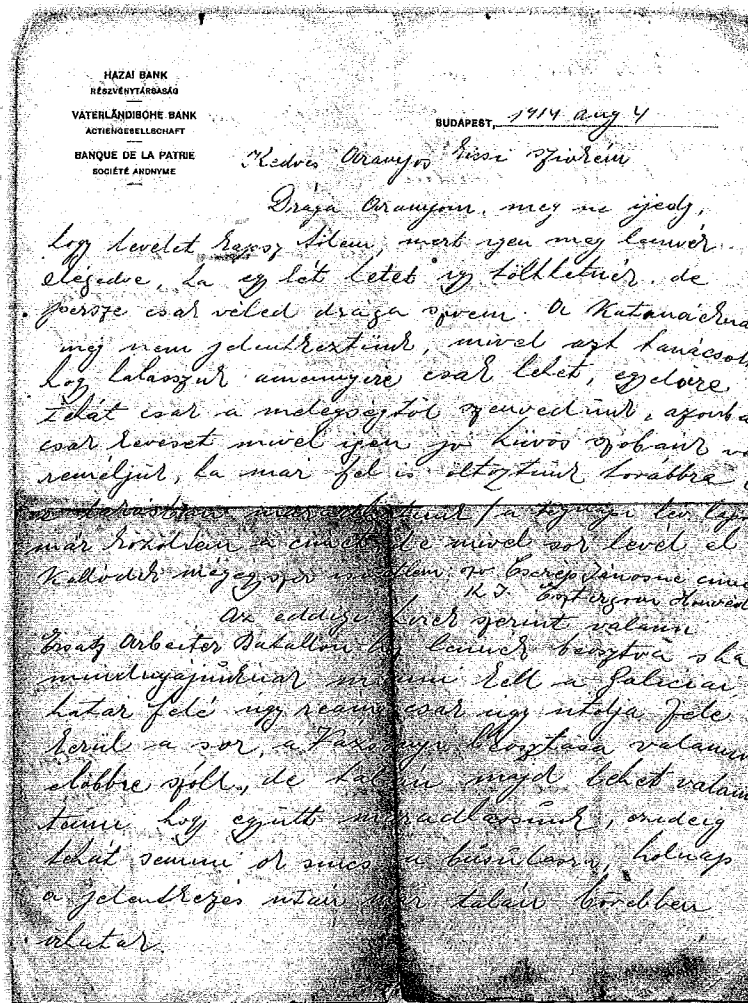
Drága Aranyom, meg ne ijedj, hogy levelet kapsz tőlem, mert igen meg lennék elégedve, ha egy-két hetet így tölthetnék, de persze csak veled, drága szívem. A katonáéknál még nem jelentkeztiünk, mivel azt tanácsolták, hogy halasszuk, amennyire csak lehet, egyelőre tehát csak a melegségtől szenvedünk, azonban csak keveset, mivel igen jó hűvös szobánk van, reméljük, ha már fel is öltöztünk, továbbra is e lakásban maradhatunk. A tegnapi lev. lapon már közöltem a címet, de mivel sok levél elkallódik, még egyszer ismétlem özv. Cserép Jánosné címén K. J. Esztergom, Honvéd u. 9.

Az eddigi hírek szerint valami Ersatz Arbeiter Bataillonhoz¹ lennék beosztva, s ha mindnyájunknak menni kell a galíciai határ felé, úgy rám csak úgy utolja felé kerül a sor, a Vázsonyi² beosztása valamivel

¹ Ersatz Arbeiter Bataillon – kb. munkás pótzászlóalj (német).

² Vázsonyi – Kornis Jenő barátja, talán hivatali kollégája. Együtt vonultak be. Ennél többet nem sikerült kideríteni róla, keresztnévét sem tudjuk.

előbbre szól, de talán majd lehet valamit tenni, hogy együtt maradhasunk, ez ideig tehát semmi ok sincs a búsulásra, holnap a jelentkezés után már talán bővebben írhatok.

Édes drága szívke, szívke, szívke, ugye jól viseled magad, és nem pityeregsz sokat. Vigyázz édesem! Mert az én kis cukorbabám még el talál olvadni. Tegnap együtt sétáltgattunk a városban, estefelé már

nagyon hiányzott nékem valaki, és bizony egy kissé magam is elszongyordtam.

Kedves Cicuskám, értesítsél mindenről pontosan, s ha valami fontos közölnivalód van, úgy azt jó, ha egy-kétszer megismétled, míg választ nem kapsz rá, ez az óvintézkedés azért jó, mert, mint már említém, sok levél elvész.

Itt, Esztergomban nem valami nagyon lelkes a hangulat, bár óriási mennyiségben rukkolnak be itt is.

Kedves Gizikém, ha teheted, úgy menj el Vázsonyi feleségéhez, s azokról, amiket írtam, értesítsd őt is, valamint az enyéimet is.

Kedves Mama és Papa kezeit csókolom, Valikát,³ Mancit⁴ csókoltatja a téged nagyon szerető Cuncid. Ezerszer csókolak, drága szívem!

Jenő

Esztergom, 1914. augusztus 5-én este

Kedves Aranyos Szépségem!

Csak most este jutok hozzá, Édes Szívecsském, hogy néked egy pár sort írjak. Nem volt ugyan egész nap semmi dolgom, de mégis mindég a barakkokban kell lennem, ahova a csapatom be van osztva. Egyelőre még a lakásban alszom, de csak titokban, mivel rendelet szerint a barakkokban kellene aludnom, de az képtelenség, mivel itt ember ember hátán van összezsúfolva. Ruhát csak holnap kapunk, s mostanság még semmi funkciót nem teljesítünk, valószínűleg egy-két heti kiképzésünk lesz. Nagyon sajnáltuk a Vázsonyival, hogy nem kerülhettünk egy helyre, annál is inkább, mivel Vázsonyi szerencsés véletlen folytán az irodába került. Nékem se szabad elégedetlenkedni, mivel, amint mondják, ha nehéz dolgom is lesz, mégis nem veszélyes. Kedves drága kis stroncikám, hát hiányzom neked, most képzeld el az én helyzetemet: egész nap mást se csinálni, mint várni-várni, s az én szakaszomban alig van intelligens ember, akivel csak egy pár szót is lehetne váltani.

³ Valika – Löbl Valéria, Löbl Gizella húga.

⁴ Mancsi – Távoli Löbl-rokon, unokatestvér (?), többet nem tudunk róla.

Mostanáig ha csak tehettem, átszaladtam a kaszárnyába Vázsonyihoz, hogy csak egy pár szót is válthassak, ezentúl azonban ez is bajosabban fog menni. Még jó, hogy este a lakásomban találkozunk. Kedves édes szépségem, egyedül te vagy mindég mellettem, nagy magányomban folyton csak rád gondolok, s úgy részben megvigasztalódom, de össze is facsarodik a szívem, hogy véled, te drága egyetlen kicsikém, nem lehetek. Kis Csibikém, írjál minél többet és sok csacskaságot a téged nagyon szerető Cuncidnak.

Édes szívem, ha vasárnap eljöhetnél, úgy nagyon örülnék, de csak akkor, ha nem kerül túl nagy fáradtságba, mindenesetre először érdeklődni kell, hogy egyáltalán lehet-e civil népnek utazni. Ha esetleg jöhetnétek, úgy igyekezzetek kapni omnibuszt az állomásnál, s gyertek véle a Kossuth L. utcába a 76-os kaszárnyáig, s onnét a Honvéd u. 9. szám alá, ahova én úgy 11 óra felé érkezhetek meg. Mindez természetesen csak azon esetre szól, ha nem mehetnék ki az állomásra! Ha nem jöhetnél, édes szívem, úgy, ha lehet, menj ki vasárnap du. Vázsonyi feleségéhez, mivel lehet hogy V. vasárnap haza utazhat, de ezt ne említsd Vázsonyinénak. Kedves drága életem, az üdvözléseket köszönöm és viszonozom, téged pedig Szívecském sokszor ölel és csókol a te Cuncid.

Fiacskám, ha esetleg egyik vagy másik nap nem kapnál tőlem levelet, ne nyugtalanodjál, ez csak azt jelenti, hogy nagyon el vagyok foglaltva, ha lehet, mindég írok, puszil Jenőd.

Esztergom, 1914. augusztus 6-án este

Kedves Aranyos Szép szívecském!

Ma már írtam neked, drága Fiam, egy levelezőlapot. Nagy fájdalomra arra kellett téged kérnem, hogy vasárnap ne látogass meg, mivel olyan hírek vannak itten elterjedve, hogy szombaton vagy vasárnap elmegyünk innen, hogy hova, nem tudjuk, s így nem lehet kockára tenni, hogy ebbe az utálatos városba gyere. Most csak azért ismétlem meg a levelezőlapomat mert este van, s ilyenkor kényszerítve érzem magam, hogy néked, Te édes, írjak. Most este is csak gondolkodom és gondolok az én Kis Mizimre, míg csak előveszem a papírt, s kezdek cseveg-

ni az én kis butikámmal, de félek édes Szívem, hogy később még ezt sem tehetem meg, úgy el leszünk foglalva. Ma is annyira el voltam foglalva, hogy ebédet nem is ehettem, s így reggel 5-től estig egy ½ liter rossz szilva volt a kosztom, ez azonban mind csekélység, mert este már igen éhes voltam, mégse vágyódtam úgy az élelem után, mint amilyen nagyon vágylak téged látni.

Majd meglátod, édes szép Szívem, milyen édes lesz a viszontlátás. Azt remélem, te is fogsz nekem örülni, úgy, mint amennyire én tenéked.

Édes Szépségem, ha megkaptad ezen sorokat, úgy ha akarsz valamit közölni, tedd meg azonnal, talán úgy még megkapom, ha ugyan tényleg elmegyünk, de biz itt semmi sem biztos.

Kis Anyukám, ha innen elmennénk, úgy azt hiszem, nehéz munkánk lesz, lehet, hogy sánc- és árokkészítésre fogják az én csapatomat felhasználni, a gyaloglás is nehéz lesz, mert bizony súlyosan leszünk felszerelve, ennél azonban nagyobb baj, hogy alig találni ebben a szakaszban intelligens embert, kivel el lehetne diskurálni.

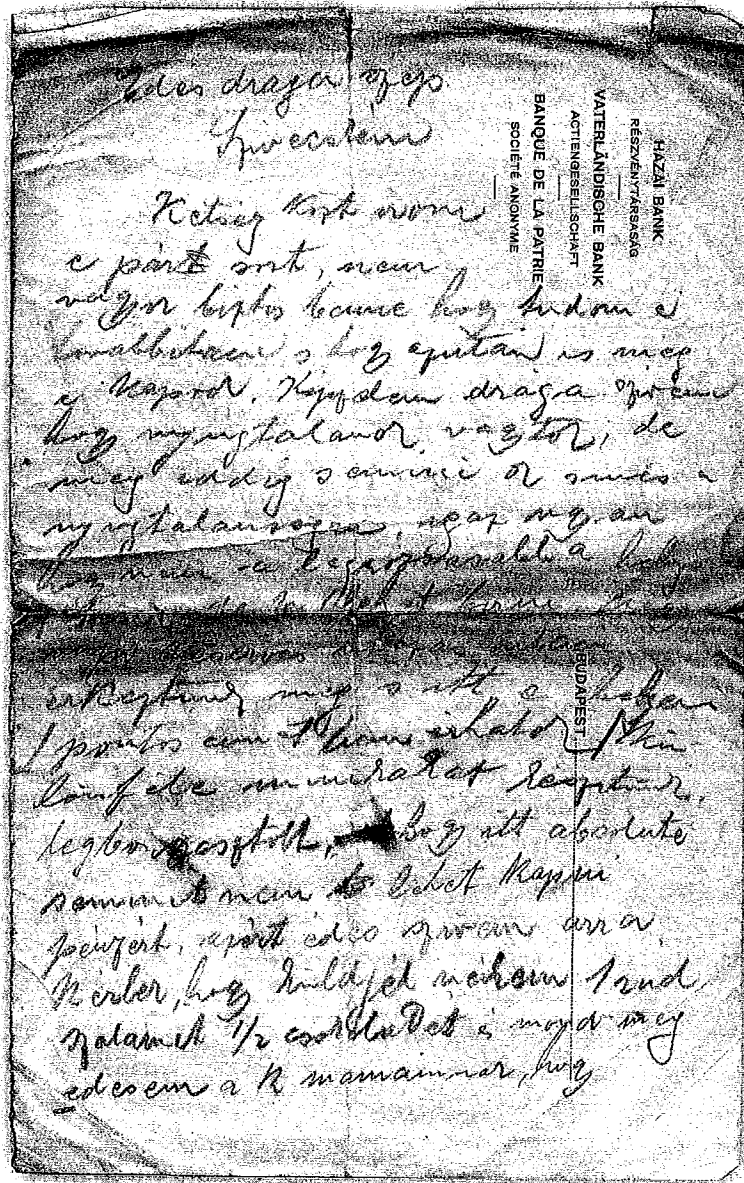
Te drága pocokom, te is írjál részletesen. A téged forrón szerető Cuncikád.

[Przemyśl, keltezés nélkül]

Édes drága szép Szívecském!

Kétség közt írom e pár sort, nem vagyok biztos benne, hogy tudom-e továbbítani, s hogy ezután is megkapod-e. Képzelem, drága szívem, hogy nyugtalanok vagytok, de még eddig semmi ok sincs a nyugtalanosságra. Igaz ugyan, hogy nem a legrózsásabb a helyzetünk, de ki lehet bírni. Négy napi keserves utazás után érkeztünk meg, s itt e helyen (pontos címet nem írhatok) különféle munkákat készítenek. Legborzasztóbb, hogy itt abszolúte semmit nem lehet kapni pénzért, azért, édes szívem, arra kérek, hogy küldjél nekem 1 rúd szalámit, ½ csokoládét, és mondd meg édesem a k. mamának, hogy nekem [készítsen] olyasvalami tésztát, amit el lehet szállítani.

Ezt a pár sort egy árokba fekve írom, s ezért ne csodálkozz, drága Szívem, kuszált soraimon.

Jenő első levele Przemyslból

Az útról írtam neked egy pár lapot, Édesem. Megkaptad? Édes drágaságom, képzelheted, hogy várom soraidat, annál is inkább, [mert] mi teljesen el vagyunk zárva a világtól, ide bizony semmi hír se szivárogoz be. Tehát drágám, ha lehet, írd meg mindent részletesen. Leveleimet kénytelen vagyok befejezni, mert esik az eső.

Sokszor csókol: Jenő

1914. szeptember 2. este 10.

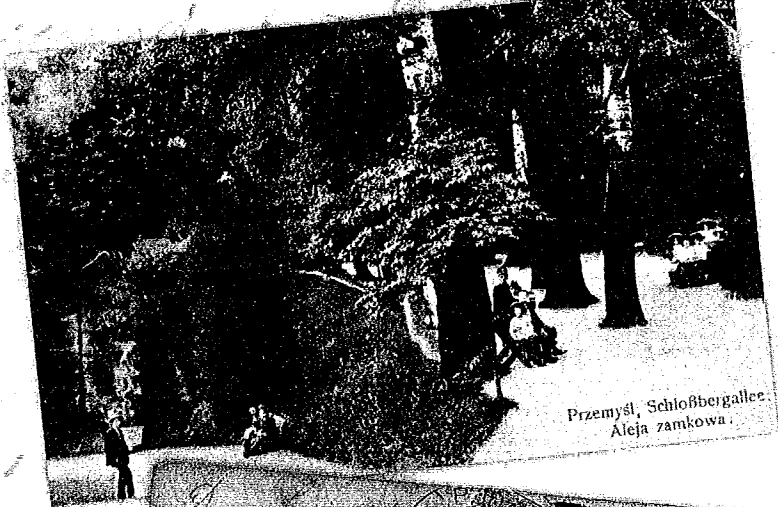
Édes Szép Szívem!

Ma kaptam meg 29-iki leveledet, melyben panaszkodol, Szívem, hogy nem kapod meg lapjaimat. Képzelheted Fiacskám, hogy ezt én magam a legjobban sajnálom, de soraidból tényleg látom, hogy nem minden levél érkezik meg, s így ne csodáld, drága Szívi, hogy némelykor egy és ugyanazon dolgot többször megismétlek. Édes Szívem, igaz ugyan, hogy nem írhatok minden nap, mert bizony igen nagyon el vagyunk foglalva. Képzeld Szívikém, már reggel 3 órakor felkelünk és 7-8-ig kinn a szabadban vagyunk, és ha az úgynevezett szállásunkra hazatérünk, még mindig van egy és más dolgunk, úgyhogy csak este a lefekvés előtt jutok hozzá, hogy néked, esetleg a k. Mamáéknak írd. Bizony, Szívi, nevetnél, ha meglátnád, hogy néha-néha milyen pozitívában írom leveleim, most például szerény gyertyafény mellett egy kicsi zsámolyt íróasztalnak felhasználva írom e pár sort. Társaim a szalmában már jóízűen horkolnak, s jobb oldali szomszédom, azaz szomszéd-ném, egy jószívű riska tehén édes titkokat bög a fülemben.

Édes szívecském, mondd meg Édes Anyámnak, hogy küldje el a swetteremet és a turista főzőedényemet. Az előbbire szükségem van, mivel a reggelek már hűvösek, de rögtön levelem vétele után küldjék, és egy pár melegebb kesztyűt is, lehetőleg valami tarka színben, hogy ne lehessen könnyen ellopni, és mellékeljenek egyéb aprósággal „Ruhane-mű” felírással.

Édes Szívem, lefekszem és keserves helyemen rád gondolva könnyűtek sorsomon.

Szeretve sokszor ölel és csókol: Jenő

[Przemyśl képeslap] 1914. VIII. 20.

Drága Szívecském!

Végre nagy nehezen hozzájutottam egy képeslaphoz. Édes Kicsikém, nem sokat látsz belőle, de légy nyugodt, drágám, én se láttam többet, de bár ennyit se látnék.

Csókol: Jenő

Hazai bank Ónagysága Löbl Gizike k.a. Budapest Harmincad u. 6.

1914. szeptember 4.

Drága Szívecském!

Ameddig lehet, felhasználom az alkalmat és írok, dacára annak, hogy én már 3 napja nem kaptam, de valószínű, hogy egyszerre kapok több napról szóló lapot.

Szívi, Szívikém, te csak biztatsz és reményt öntesz belém, pedig én azt hiszem, hogy még jó ideig fogok sóvárogni és epekedni, hogy téged és mindazokat, akiket szeretek, viszontláthassalak.

Édes Szívem, édes Anyámtól a múlt levelemben meleg alsóruhákat, a swetteremet és kesztyűt kértem, nem tudom, megkapták-e levelem, ezért most megismétlem, és ha lehet, azonnal adják fel, mert majd szükségem lesz rá. Ha teheted, szívem, menj el turistaiüzletbe, és végy részemre meleg vastag turistaharisnyát, és mellékd a csomaghoz. Már egy ízben kértem ruhát, de azt a levelet biztos nem kaptátok meg.

Hogy vagytok Szívikém, mit csinálnak otthon? Kérd meg Mamát, Papát, Valit, Mancit, hogy ne haragudjak reám, hogy nem írok nekik külön, úgyszintén a kollegákat, de igazán nincs rá időm.

Szívecském, sokat, nagyon sokat gondolok rád! mindég, mindég.

Ismétlem, semmi bajom. Szeretlek.

Ölel, csókol: Jenő

1.

1914. szeptember 7.

Édes Drága Szívecském!

Azzal kezdem levelem, hogy már egy pár napja nem kaptam se tőled, édesem, se a mamáéktól levelet. Ezen sorokat délben írom, s remélem, mire hazamegyek, már lesz valakitől értesítés. Édes Szívem, ne bántson, hogy dacára annak, hogy te rendesen írsz nekem, én pontatlanul kapom a leveleket; azt hiszem, nagyjából mégis megkapom, azt hiszem, inkább az én leveleim kallódnak el, ezt abból is következtetem, mivel már régebben kértem Édes Anyámtól egyet s mást, s nem kaptam meg, dacára annak, hogy mindálynk már majdnem mindenki kapott

egy, sőt több csomagot is. Azonban nem baj, mivel nem volt oly fontos, amit kértem, most nem szenvedek szükségét, s a melegebb ruhák, remélem, idejekorán meg fognak érkezni.

Édes Szívikém, nagyon örülök minden lapodnak s minden sornak, amit írsz, csak azt sajnálom, hogy igen röviden írsz mindenről, pedig engem minden és mindenki érdekel, s nem vagy úgy kötve, mint én.

Mi újság otthon, hogy vannak hát az irodában, kik mentek még el, s kiről hallani valamit? Egyszóval, drágám, ne csak az esetleges fő eseményekről értesítsél, hanem mindennapi részletes dolgokról is, hiszen, azt hiszem, tudod, hogy különösen a veled összefüggő dolgok érdekelnek, hol s hogyan töltöd szabad óráidat, mivel foglalkozol, egyszóval mindenről? Ki udvarol neked, s kivel szoktál hazamenni? Remélem, nem oly unalmas fráterrel sétálgatsz, mint én vagyok, mert ezt ki is kérném magamnak. Inkább válassz valami snájdig jó társalgót, mert ha hazajövök, úgysí vége a nagy szabadságnak!

Édes Szívem, Mizikém, ezentúl megszámozom leveleimet, legalább tudod, hogy ha elveszik valamelyik. De most már zárom levelem, mivel hangzik a Vergatterung.⁵

Sokszor ölel, csókol, Kedves Papát, Mamát, úgyszintén a lányokat, ezt ugyan minden levélben külön meg kellene tennem, de valahányszor neked írok, mindég szeretettel gondolok rájuk is.

Csókoklak: Jenő

Gizitól:

Budapest, 1914. szeptember 8. déli 12 óra

Édes Egyetlen fiacskám!

Már megint úgy tűnik nekem, mintha már 2 hete nem kaptam volna tőled értesítést, pedig csak négy napja, de nekem egy örökkévalóság. Zsiga⁶ tegnap ment el, valószínűleg ő is felfelé, ámbar azt nem igen

tudjuk. Képzelheted szegényt Jolust.⁷ Tegnap nem voltam hivatalba, megint kezdett fájni az én buta gyomrom, de ma már egész jól vagyok. A változatosság kedvéért ma Vali vette át ezt a szerepet, ma neki fáj a gyomra. Én pedig csak most délben jutok az íráshoz, mostanáig tartottam, mivel ma ünnep⁸ van, és nem voltam hivatalba. Hogy vagy Te, drága Életem? Nincs semmi bajod? Úgy féltetek szívem. Most teríteni kell, Papa jön és talán ma Bécsbe utazik.

Sokszor csókol: a téged nagyon szerető Gizid

1914. szeptember 10.

Édes Mizikém, Kicsikém, Pocokom, Cimpikém, stb. stb.

Először, ha tovább is úgy fogsz viselkedni te, Csúnyaság, úgy egész hátafórtan be fogom szüntetni a levélfírást. Hát illik ez, hogy minden levelemon sírva fakadsz? Ezt nem érdemlem meg tőled, lám, én sokkal erősebb vagyok (nem is illene ily öreg harcosnak sírni). Ma ugyanis egyszerre 3 lapot is kaptam tőled 2-ről, 4-ről és 6-ról, mégsem sírok. Mint minden levelemon, úgy ezt is más-más körülmények közt írom, ezt ugyanis, képzeld csak, drágám, asztalon és széken ülve írom, egy lengyel parasztházban vagyok, s jó meleg boglyakemence mellett, s míg collegáim a lengyel menyecskéket s lányokat ölelgetik, én rád gondolva írom e sorokat, de alig várom, hogy [...] lefekhessem, ugyanis nagyon fáradt vagyok.

A meleg ruháknak, vagyis a reménynek, hogy megkapom [őket], nagyon örülök. A napok már valamivel jobbra fordultak, de éjjel nagyon elkel, annál is inkább, mert igen gyakran megtörténik, hogy egész éjjel fenn vagyok, vagy a szabadban alszom. Ez még idáig nem ártott meg, remélem, ezután se fog.

Kedves Drága Szívem, nem vagyok képes egy összefüggő mondatot írni. Jókedvű collegáim a fülemből bömbölnek, s semmi tekintettel

⁷ Jolus – Kornis Jolán, Kornis Jenő húga, Bolgár Zsigmond felesége.

⁸ Ünnep – A zsidó Újévről (Ros Hasana) van szó. Többnapos ünnep, hol szeptember végére, hol október elejére esik.

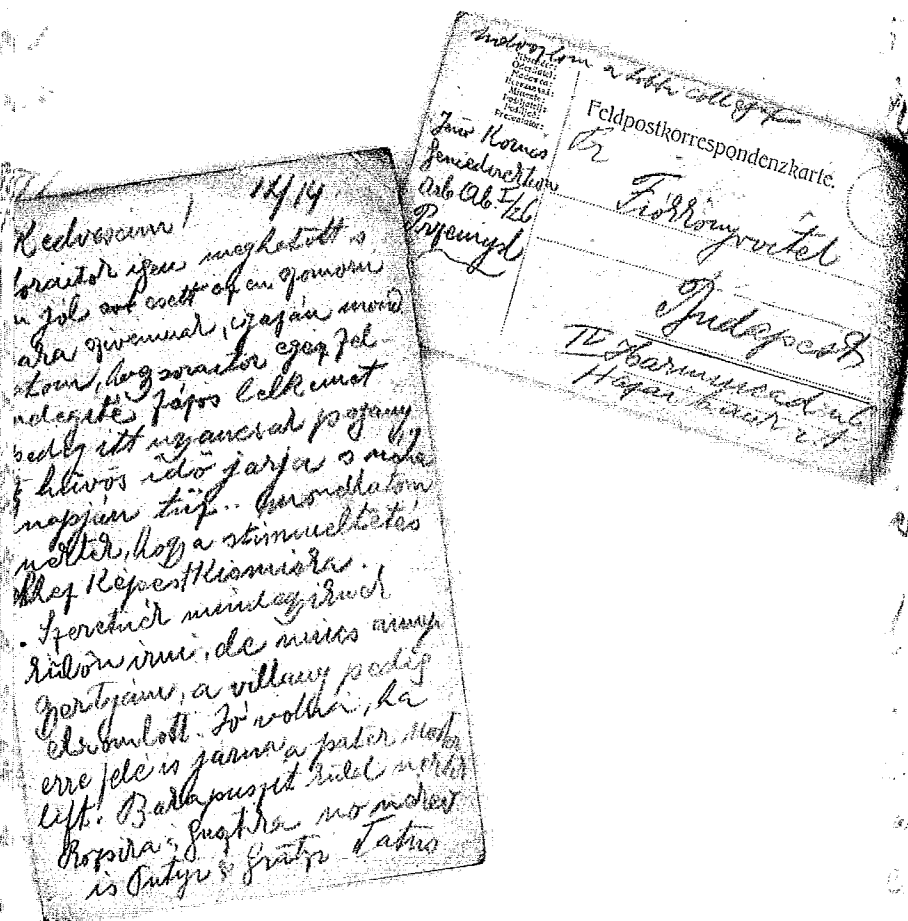
⁵ Vergatterung – sorakozó (német).

⁶ Zsiga – Bolgár Zsigmond, Kornis Jenő sógora.

nincsenek elhagyatottságomra. Azt mondják, ha elhagyatva érzem magam, úgy válasszak magamnak vigasztalóul egy magas szöszke lengyel lányt. Megtegyem?

A collégák levelét megkaptam, s kimondhatatlanul jólesett figyelmességük, válaszolnék is mindegyiknek külön, ha ráérnék, de ha egy kis szabadságom van, nem tudom, mit csináljak vele. Írjak neked, Ci-cám? Egyem? Lefeküdjek? vagy mosakodjam? azonban a beosztás a fő!

Ne sírj, kis macska, csókollak egy párszor: Jenő

Jenő Kornis Geniedirektion arb. Ab. I/26 Przemysl
Fr. Fiókkönyvvitel Budapest IV Harmincad u. 6. Hazai bank r.t.

1914. szeptember 14.

Kedveseim!

Soraitok igen meghatott s igen jólesett az én szomorú baka szívemnek. Igazán mondhatom, hogy soraitok egész felmelegíté fájós lelkemet, pedig itt ugyancsak pogány hűvös idő járja, s néhanapján tűz... Mondhatom nektek, hogy a stimmeltetés⁹ ehhez képest kismiska. Szeretnék mindegyiknek külön írni, de nincs annyi gyertyám, a villany pedig elromlott. Jó volna, ha erre felé is járna a pater noster lift. Bakapuszit küld nektek, Rózika és Gusztika, no neked is, Tutyi és Grätzi Tatus.

Üdvözlöm a többi collegát.

1914. szeptember 19.

Édes Szép szerelmem!

A jelen komoly és válságos órákban oly meghatottan és annyi szerelemmel és szeretettel fordulok hozzád, amennyi érzés csak szívemben elfér, és az emlékek, melyek hozzád fűznek, Édes Szép Szívem, megtöltik egész lelkemet. Bármily nehéz óráknak-napoknak is nézek elébe, a reád való gondolás boldogsággal és nagy gyönyörűséggel tölt el. Úgy írok neked, Szívikém, oly érzelemmel, amit szavak nélkül is kívánom és remélem, hogy megérszesz, s ezért nem is folytatom tovább annak ecsetelését, hogy milyen nagyon szeretlek.

A közeli napok oly fordulatot vehetnek, hogy talán hosszabb ideig nem halhatunk semmi hírt egymásról, ez a közeli napokban fog eldőlni. Légy, Édes Szívem, ezen nehéz órákban erős és kitartó, és gondold arra Fiacskám, hogy bármily nehéz helyzetben is lennék, Isten segítségével ismét viszontlátjuk egymást és ismét nagyon fogunk egymásnak

⁹ Stimmeltetés – a könyvelt tételek összegeinek ellenőrzése (banki művelet).

örülni. Legyen számodra megnyugvás és vigasztalás, hogy a neved mindég az ajkamon van, bármi történjék is!

Édes Szívem, a legfőbb hogy addig, míg a legközelebbi lapomat megkapod, légy nyugodt, amint az illik is, nincs még minden elveszve, sőt erős a hitem és reményem, hogy rövid idő múlva viszontlátjuk egymást a legnagyobb boldogságban.

Nekem ezen napok csupán azért lesznek nehezek, hogy rólad egy ideig nem fogok hallhatni.

A fentieket meg kellett írnom néked, Egyetlenem, ezt a helyzet komolysága kívánta meg. Ez a helyzet abszolúte nem reménytelen, sőt rövidebb szabadulásra van kilátás.

Add át Apának, Anyának, a kislányoknak szeretetteljes üdvözetem.

Téged pedig mindég a viszontlátásig szívemből öllelek és csókollak.

A téged nagyon szerető Jenőd

Gizitől:

1914. szeptember 29. de. 10 óra

Egyetlen Édes Fiacskám!

Elővettem ezt a nagy levélpapírt avval a szándékkal, hogy telefírom. És annyi minden van eszembe, úgy telve van a szívem, ha mindent le akarnék írni, nem férne el még száz ilyen levélpapírra sem. De hiszen azt nem is lehet elmondani, azt csak elmondani tudnám neked, én drága egyetlenem. Mikor lesz az, mikor mindent elmondhatok Neked, Szívem? Ki tudja?... Hidd el, Fiam, azt el sem lehet, és nem is tudod elképzelni, milyen nagyon egyedül érzem Magam. Igaz, hogy itt vannak Szüleim, testvérem és a tied is, kiket nagyon szeretek, és azt hiszem, ők is engem. De minden hiába. Téged, Mindenségem, senki nem pótolhat. Ezt nem panaszképpen mondom, hiszen nekem nem szabadna, mert hisz mi ez a te elhagyatottságodhoz és szenvedéseidhez képest. De éppen azért, Szívem, mert mindég mindent veled érzek, és fáj, hogy mégsem lehetek veled, és nem oszthatom meg a rosszat is. Hidd el, drágám, én mindent eltűrnék, csak veled lehessenek. De nem baj, bízom

Istenben és egy jobb jövőben, és akkor megmutatom Szívem, milyen nagyon szeretlek.

Tegnap Zsiga írt nekem. Azt írja, nincs messze, és talán meglátogathatja varannói¹⁰ rokonaimat, ha ugyan azok akkorára nem lesznek itt. Zsiga különben jól van, tegnap fönt volt Jolánkánál egy sebesült társa, de nem voltak otthon, ma feljön újra. Édesanyád tegnap elutazott Vácra, és a lányok is mennek, ott fogják tölteni az ünnepeket, én pedig itt fogok imádkozni érted, Szívem. Papa tegnap írt neked újra, nem tudom, megkapod-e? Ma kivételesen szép idő van, oly gyönyörűen és melegen süt a nap. Úgy szeretnék belőle neked küldeni, mert tudom, ott kevés részed van benne. Na látod...!... Most elment a nap, mert dicsértem. Guszti és Saci itt hecceli a Grätzert. Eszembe jutnak az elmúlt jó idők, mikor te is itt voltál, és együtt mulathatnánk itt. De jó volna most is. Be kell fejeznem, Szívi, mert ½ 11 és rengeteg a dolgom, holnap pedig 30-a, és nem jövök be, el kell ma végeznem az összeadást, aztán jön a stimmeltetés. Szívikém, ha lehet, írd. És ne bántson semmi, mert én szeretlek, és kell, hogy minden jó legyen. Hát szervusz, Cunci!

Milliószor csókol: a téged forrón szerető Pocokod

1914. október 12.

Édes Drága Szívikém!

Fogalmam sincs, megkaptad-e 9-én és 10-én írt soraimat, sőt még azt sem tudom, hogy ezen levelem kezeidhez érkezik? Nagyon-nagyon szeretnék már rólatok hírt hallani, hogy hogyan és mint vagy Édesem és mindnyáján? Tudom, hogy te is sok mindent szeretnél felőlem tudni, hogy mint is éltem és éltem át azon időt, míg az ellenség által köröskörül el voltunk zárva a világtól és a felszabadulás után. Hát biz, Szívikém, ezek nem voltak a legrözsásabb napok, midőn a jövőnk felől egy percre se voltunk biztosak. A mi Abteilungunk Przemysl külső védmű-

¹⁰ Varannói rokonok – Varannó: járási székhely az eperjesi kerületben (ma Vranov nad Topľou, Szlovákia). Kornis Jenő menyasszonyának volt itt rokonsága.

veinek a sáncainak a készítésével volt elejétől kezdve megbízva, s ez elég kemény és fontos munka volt, melyet egy percre sem lehetett abbahagyni. Szeptember 20-ika óta sohasem szűnt meg az ágyúdörgés és a srappelhullás. Eleinte ez egy kissé szokatlan volt ugyan, de később úgy megszoktuk, hogy ügyet se vetettünk rá. Az időjárást sokkal nehezebb már megszokni, az ágyúdörgéssel együtt megeredtek az ég csatornái is, s bár az orosz el tudtuk ízni, az esőt azonban nem, pedig már szívből utáljuk azt a heteken át tartó vízben és sárban való dolgozást. Így azt hiszem, ha még idejekorán hazakerülnék, egy kis rheumán kívül eléggé ép bőrrel sikerülne hazakerülni, és melletted kipihenni ezen nem mindennapi fáradalmakat.

Természetesen az elmúlt időnek még nem írhattam meg minden részletét, azt azonban nagyon szeretném, Édesem, ha te úgy a familiáról, mint az irodáról mindent a legnagyobb aprólékossággal megírnál, mivel több idő és alkalmad is van hozzá, és nékem evvel örömet okozasz. Különösen érdekel Zsigának a sorsa, kapnak-e otthon tőle levelet?

Apus, Anyus hogy vannak? És a kis sógorom?

Szeretnék, Szívikém, még sok mindent írni, de egyrészt a bizonytalanság, hogy megkapod-e ezen sorokat, másrészt a fáradtság visszatartanak.

A világ folyásáról persze semmit se tudunk, sőt ti, Édesem, tán a magunk sorsáról is többet tudtok, mint mi itten!

Édes viszontlátás... mikor, mikor?!!

Egész lelkemmel szívből sokszor öllelek, csókollak, Drágám!

Szerető Jenőd

1914. október 18-án este

Édes Drága Szívikém!

Megkaptam október 4-én írt levelezőlapodat is, Édes Kicsikém, melyben említéd, hogy nálunk voltál ebédre. Ebből a leveledből látom, hogy sok régen írt leveletem nem kaptad meg, s így nem kaptad meg IX/14-iki utolsó leveletem sem, akkor ugyanis már tudtam, hogy ismét

egyhamar nem írhatok, s csak rövid idő kérdése, hogy teljesen el leszünk zárva a világtól. Ugyanis az oroszok már annyira bekerítették Przemyslt, hogy a legrosszabbra is el lehattunk készülni, arra mindenestre, hogy hónapokig ne hallhassanak mirőlünk, mi pedig a Kedveseinkről. Midőn tehát megtudtam, hogy tőled is, Drága Szívem, sokáig, nagyon sokáig el leszek zárva, nagy szomorúságomban egy búcsúzó levelet írtam néked Kicsikém, ezt a levelet azonban nem kaptad meg. Látod, Édesem, még az Isten sem akarja, hogy tőled elbúcsúzzam. Megírtam, hogy bármi történjék is velem, neved mindig az ajkamon lesz. Most, hogy a viszonyok kecsesetöbbségre, most is csak megismétlem, hogy gondolatban mindig veled vagyok.

Talán az is érdekel, hogy most mit csinálunk itten! Hát ugyanazt, mint azelőtt, a véderőműveket erősítjük, s ha mégannyi ideig is tartana a háború, itt mindig lesz dolog, mert egy újabb támadásra mindig készen kell lenni. A helyzetünk csak annyiban javult, hogy megszűntek azok a borzasztó hideg esős idők. Nagyon is kellemetlen volt kora reggeltől késő estig szakadó esőben is künn a sáncokon dolgozni, no de nem ártott meg, s ha a szép idő tovább is tart, úgy még talán a szerzett lábfájásomat is kiheverem. (A kiheverést nem kell szó szerint venni, mivel heverésről szó sem lehet, különben is itt minden beteg szimuláns.) Édes Szívem, egy múltkori levelemben kértem, hogy küldjete egy kis elemőzsiát, de bármily jólesne is, mivel még nincs rendes postaforgalom, nem hiszem, hogy szállításra felveszik, s így a kért jókat még nélkülözöm egy ideig.

Édes Szívem, úgy, mint már előbbi leveleimben, most is kérlek, hogy mennél részletesebben írjál elsősorban tiédírről, rokonokról és jó ösmérsőkről, ha valami jó hír van, a világ folyásáról is.

Szerető fájdalommal gondolok rád, és sokszor csókol, ölel: Jenőd

1914. október 20.

Édes Kicsi Szívikém!

Megkaptam IX/30 X/7, X/8, X/12 drága soraidat. Bár mindannyiák régi keletűek, mégis igen nagyon megörültem, igen várom azonban már

az újabb keletű soraidat s az újabb híreket. Én sok újat nem írhatok, csupán, mint már említém, az ágyúszó itten még mindég nem szünetel. A mai nap ránk nézve azért volt nevezetes, mivel ma egy hónapja szólaltak meg először erődjünkben az ágyúk, és azóta teljes egy hónap óta folyton szünet nélkül szólnak, s komolyan mondom, hogy már annyira megszoktuk, hogyha hátunk megett egyet-egyet elsütnek, meg se fordulunk. A legerősebb ostrom alatt, X/5-6, azzal szórakoztunk, hogy hol és hogy találunk a mi srappeljaink és természetesen, hogy merre, hogyan az oroszé, és csupán akkor hagytuk magunkat zavartatni, ha nagyon közel szemtelenkedtek hozzánk. Most már azonban távolból, mintegy a kakasülőről szemléljük – az előadást. Látszat szerint a veszélyesebb és nagyobb dolgok elmúltak fejem felett, most azonban oly áldatlan országban és körülmények között vagyunk, hogy az egyik kellemetlenség a másikat váltja fel. Először a nélkülözés, majd az esős hideg idők, munka megszakadásig, most pedig egy nem annyira veszélyes, mint inkább egy rémesen utálatos bajjal kell küzdeni, ugyanis a galíciai paraziták szállásunkon oly annyira elszaporodtak, hogy nagyban gátolják az alvást. Látnod, Szívikém, ezek mind a háború kellemességeihez tartoznak, de ez mind el lesz felejtve, csak már mielőbb vége lenne, és téged láthassalak.

Édes Szívikém, te sokkal többet tudhatsz Przemysl ostromáról, mint én magam, mivel az újságok eléggé áttekintően írtak róla (Egy X/10-iki Est került a kezembe.) Hogy egész el ne maradjak a világ folyásától, légy szíves, Szívikém, fizessd elő egy hónapra a Pesti Hírlapot, legalább lesz egy kis olvasnivalóm, ne felejtssd el Cicuskám!

Bármily sok rosszat is írtam, Fiacskám, ne búsulj, mivel én se vagyok kétségbeesve, egészséges, s amennyire lehet, jókedvű vagyok.

Sokszor ölel, csókol: a téged nagyon szerető Jenőd

1914. október 23.

Édes Drága Szívem!

Szívecském, én is úgy vagyok, Egyetlenkém, mint Te, csak írom a leveleket anélkül, hogy tudnám, megkapod-e vagy sem: amint X/16-iki leveledből látom, leveleim még nem érkeztek hozzád.

Köszönöm, Drágám, hogy vigasztalni próbálsz és könnyíteni igyekszel mostani szenvedéseimet. Én minden nélkülözést és szenvedést szívesen eltűrnék, ha tudnám, hogy valamikor vége szakad, de most már elfáradva és megtörve csak kevés bizalommal a jövőben merek a még elkövetkezendő időmre gondolni. Ne haragudj rám, Édesem, hogy most ily lehangoltan írok, de látod, Édes Szépségem, a reménység színt viselő zöld lombok sárgultan fekszenek az út sarában, s eme színtelen, csúnya, ködös napok és a körülöttem levő sivárság, pusztultság és nyomor megölnek bennem minden jóban és szépben való hitet. Nagy kétségek, rossz előérzetek fognak el, lesz-e még számunkra élet, viszontlátás, boldogság?

Érzéseim, gondolataim éjében a te képed világít szünet nélkül felem, a legsötétebb conturokban látott jövőndöt csak a rád való édes emlékezés enyhíti, mint Dantét vezette minden poklok kínjain keresztül Beatrice szelleme, úgy vezetsz te engem a kétségbeesés napjain át, s most lásd, Édes Fiacskám, bármi történjék is velem, bármilyen helyzetbe is kerüljek, rád gondolva erőt és kitartást nyerek, hogy minden akadályt keresztül küzdjek és meggyőzzek.

Azt kérdezted, Édesem, egyik leveledben, milyen a mostani életem, hát leírom egy napnak eseményeit. Mostan, mivel az ágyúdörgést már mint csak egy elvonuló nagy zivatarnak, melynek azonban még viszsztatérhető utódübürgését halljuk, egyik nap csak úgy folyik, mint a másik. Tehát, barakk-kaszárnyában lakunk, ágyunk a földre vetett szalma, melybe ha sáros a bakancsunk, úgy beletöröljük. Reggel 4 óra előtt kelünk, s sietni kell a mosdással, hogy kaphassuk a reggeli rántott leve-sünket s egy napi kenyér porciónkat. Ezután kimarsolunk a sáncokra, melyet még folyton erősítünk, s kinn vagyunk egészen estig 5-6 óráig, egy órai ebédidő megszakítással. Ebédre rizs, árpa vagy borsófőzeléket kapunk, este vacsorára főtt marhahúst és húslevest, és ez így megy nap nap után igen kevés változatossággal. A dolgok ma már nem annyira sürgősek, így sokkal kevesebbet dolgozom, de időm azért még sincs, mivel egész nap nékem is a csapattal kell lennem.

Képzelheted, Szívi, midőn egész nap a vársáncban mászkálok, s várom a hosszú-hosszú nap végét, hogy hányszor jutsz eszembe, pedig

könnyen kitalálhatod... Csak egyszer reggel, ha felkelek, azt mondom, Istenem, mikor lesz ennek már vége, mikor látlak, szép Gizikém. És este, midőn fáradtan lefekszem, gondolkodom és emlékszem az elmúlt boldog órákra – a jövőig már nem jutok – mert elalszom, tehát csak egyszer –, Gizikém, és ez tart egész nap.

Azt hiszem, Fiaskám, hogy leveletem igen szomorú hangon kezdtem, de most, hogy néked írok, véled beszélek, sokkal vígabban, jobban, könnyebben érzem magam.

Mint minden levelem végén, úgy most is megszólal bennem az önzés, és megismétlem előző levelemben tett kérésemet (mivel sok levél elvész), hogy légy szíves, és fizess elő címemre a Pesti Hírlapot egy óra, és küldjél postafordultával ugyancsak címemre K 50 (ötven koronát).

Már igen régen nem hallottam semmit kedves Papáról, Mamáról, Valikáról. Miért nem keresnek fel egy-két sorral? Nagyon örültem volna, talán csak nem neheztelnek a válaszáért. Én legalább nem tudok okot találni, mivel szolgáltam reá erre.

Most veszem észre, Szívcském, milyen bolond hosszú levelet írok én neked, de hát tudod Édesem, hogy mindig szívesen beszélgettem véled, s most is csak azt mondom, Szívikém: hát te mért nem beszélsz, Édesem, csak csacsogj, beszélj... sokat... sokat.

Mindnyájatokat sokszor üdvözlö, téged pedig szívből csókol: a te Jenőd

1914. október. 26 este

Szép Drága Szívcském!

Ismét több lapot kaptam tőled, és pedig egy VIII/ és IX/ keltezéssel, melyekből látom, hogy a nehéz napok alatt is telve volnál jó reménységgel, pedig most, hogy már nagy részben elmúltak a veszélyes órák, megvallhatom neked, Édesem, hogy bizony midőn az orosz tömeges üdvözlőket küldött mifelénk, engem se tettek üvegskatulyába. Szerencse, hogy ily vékony legény vagyok, s így a srapel csak nagy erőfeszítéssel találhatna rám (igaz, hogy nem híztam meg, de nem is fogytam nagyon).

Legjobban örültem azonban, Kicsikém, legutóbbi válaszdodnak X/19-ről, melyben már részletesen írtál, s azt is tudom, hogy az én leveleimet megkapod.

Majd minden levelvedben megemlíted, hogy mily nagyon szeretnél látni (komolyan?), már pedig csak kitartás és türelem, Drága Szívem, mert a jelek azt mutatják, hogy ez nem fog oly hamar bekövetkezni, mint ahogyan reméltük (Wir haben doch warten gelernt),¹¹ pedig már a boldogságra – boldogságunkra én is nagyon vágyódom.

Mi van Sacival és Grätzerrel? Szeretnék nekik írni, de majd csak akkor, ha biztosan tudom, hogy elkerülték a háború dicsőségét és fáradalmait, veszedelmeit.

A Rózsikát és többi collegákat üdvözlöm.

Egyéb újságot nem írhatok, mint hogy várjuk, hogy mi lesz velünk, itt maradunk-e, avagy máshova transzportálnak.

Mindannyitokat szívből üdvözlö, téged sokszor puszil Przemysl hősvédője, infanterist¹² Jenő

A mamáéknak még nem tudom az új címüket!

Scan 256 pdf, 14 X. 29.

1914. október 29.

Drága Szép Szívikém!

A levelek még mindig nagyon rendetlenül érkeznek, s talán még jó ideig el fog tartani, míg rendes postaforgalom lesz, most is szeptemberi levéllel együtt kaptam meg először X/19-ről s azután X/17-ről drága soraidat.

Most már igazán türelmetlen vagyok az új válaszokra, mert amint látom, az én októberi leveleim még nem érkeztek hozzád!

Haza is szeretnék írni, de még máig sem tudom új címünket. Ezt is írd meg, Szívikém.

¹¹ Wir haben doch warten gelernt – De megtanultunk várakozni (német). Vélhetőleg idézet. Forrását nem sikerült megtalálnunk.

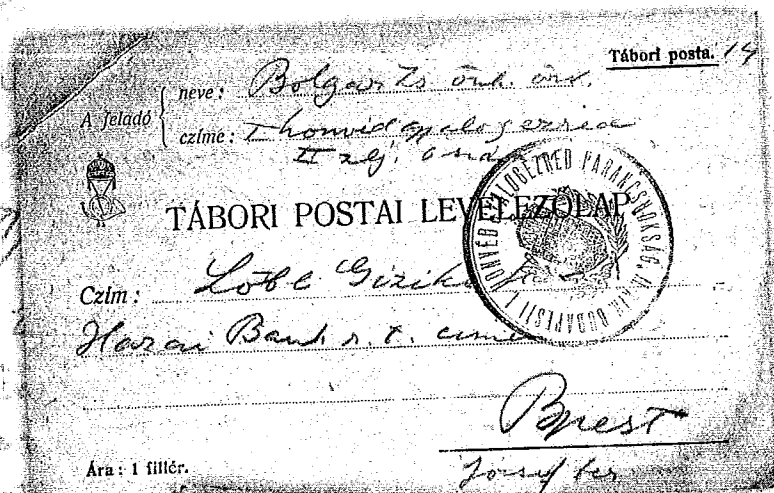
¹² Infanterist – gyalogos közkatona, közlegény, „baka” (német).

Drága Szívecském, nagyon kevés érdekességet tudnék ma írni, mivel semmi nevezetes sem történt velem mostanában.

De meg fogsz, Édesem, bocsátani, hogy ma igen röviden zárom levelem, de igen fáradt vagyok, s a szempilláim folyton lecsukódnak az álmoságtól.

Nagyon sokszor szívből ölel, csókol: a te Jenőd

Bolgár Zsigmond, Jenő sógóra, Löbl Gizinek:

1914. október 30.

Bolgár Zsigmond önk. I. honvédgyalogezred II. zlj. 6. század IV. százsz 14 tábori posta

Önagysága Löbl Gizike k.a. Haza Bank r.t címén Budapest József tér
Írj mielőbb hosszú részletes levelet.

Édes Gizikém!

Úgy látszik, zokon vetted, hogy utóbbi időben Néked külön nem írtam, mert IX/26 óta hallgatsz, de gondolva, hogy Jolánkával gyakran együtt vagy, lapom pedig kevés van, felesleges külön magamról életjelt adni, de úgy látszik, feltevésem téves volt. Boldog vagyok, hogy Jenőtől kapsz már végre értesítéseket, és hogy ő a körülményekhez képest jól van, mit magamról is közölhetek, ugyan egy kis reuma állandóan bizserget. A napok gyorsan múlnak és mégis lassan. Hál Istennek Jenő már minden veszélyen kívül van, míg én a legnagyobb közepette, de bízom a jó Istenben, ki nem hagy el! Ha most látnál, alig ismernél rám, bőrig lefogyva, míg arcban meghízva körszakállal, bajusszal, felfűölt hajjal a lá Petőfi úgy nézek ki, csak úgy ne haljak meg! - Szeretnék ám az esküvődön mulatni, Istenem, mikor lesz?! K. Papád a csomagot nagyon ügyesen adta fel, kívánom neki, hogy részemre mielőbb csomagoltasson, azt hiszem, szívesen fogja tenni?! Hogyan vannak k. Szüleid? Mancsi és Vali? Még jó nektek, lányoknak, odahaza bánkódni miattunk, nekünk bánkódni is, szenvedni, nélkülözni, fájni és rettegni szinte elviselhetetlen és mégis.

Isten Veled! K. Szüleidnek kézcsók, a lányokat és téged csókol, ölel szerető sógorod: Zsiga.

Írj Jolánkáról!

Jenőt csókolgatom!

1914. október 31.

Szeretett Drága Szívikém!

Nagyon izgatott kedélyhangulatban írom e sorokat, mert bár régi levelek még mindég érkeznek, azonban ez ideig még egyetlen egy sem,

mely válasz volna október 10 óta folyton írt leveleimre. Képzelheted, Drágaságom, mily nagyon nyugtalan vagyok, egyrészt fogalmam sincs, megkapjátok-e leveleimet, másrészt persze igen bánt, hogy bár a postai forgalom miatt is, de mégsem hallok hírt felőled, pedig azt hiszem, magadról is tudod, milyen keserves dolog várni, mindég csak várni... Esténként, ha nehéz munkámból hazajövök, mindég oly reménykedve várom a posta kiosztását, és nagy csüggedés fog el, midőn ismét semmi.

Még eddig mindég vigasztaltam magam, hogy majd holnap, de ez már így megy napok óta, s rajtam minden este nagyobb csüggedés vesz erőt.

Édes Fiacskám, hál' Istennek ismét esemény nélküli napok sorakoznak egymásután, minden említésre méltó esemény nélkül, most úgy szolgálom a hazát, mint egy gályarab....

Munka; csupán az élet fenntartáshoz szükséges élelem, nyomorult fekvőhely, semmi személyes szabadság; a minden szellemi szórakozás - élet - nélkül való vegetálás; és erre kell azt mondani, hogy hála Istennek! Most képzeld el, Szívecském, mit jelent az nekem, ha egyetlen vigaszom is, a Te leveled, elmarad.

Édes Szívecském, nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy engem minden legcsekélyebb esemény is érdekel, annál is inkább, mivel ha minden apróságot megírsz, úgy abban a hangulatban ringatom magam, mintha hozzád szólnál, igaz, hogy igen messziről; nagyon-nagyon távolról.

Édesem, megismétlem azon kérésemet, melyeket már több levélben kértem, ugyanis küldjél K 50-et postafordultával, valamint fizess elő részemre a Pesti Hírlapot.

Már ismét várom a holnapot, talán megjön a várva várt levél a kis Mizikémtől, akit én oly nagyon szeretek.

Sokszor ölel, csókol: Jenő

1914. november 1. éjjel 3 óra

Édes Drága Fiacskám!

Szinte megdöbbenem, midőn a fenti dátumot leírtam. Mily hosszú ideje már, hogy tőletek, kiket oly nagyon szeretek, távol vagyok. Látod,

Szívecském, nem tudtam volna elképzelni, hogy nélküled ily soká tudjak existálni, de majd csak elviseljük a megpróbáltatás ezen nehéz óráit is, csak annál becsesebb, és ha lehet, még édesebb lesz.

Édes Szívem, megkaptam 21-iki leveledet és 24-iki lapodat s Zsófikámnak is 24-iki lapját. Most, ameddig új címünket nem tudom meg, nem írok haza, s ezért értesítsd Mamáékat soraimról!

Igen örülök, hogy részemre csomagot lehetett feladni s már előre is örülök a megnevezett dolgoknak s ínycségeeknek, bár nekem elsősorban is elsőrendű életfenntartó cikkekre volna szükségem, mivel itten abszolúte semmit sem lehet kapni. Ha tehát ismét csomagot küldtök, ilyesmit is szerezzetek be, mint pl. szalonna, szalámi, sajt, csokoládé, fehér cukor.

Édes Szívecském, remélem, megkaptad már soraimat, melyben K[orona] 50-et kértem, nagyon kellemetlen pénz nélkül lenni, valamint azon lapomat is, melyben felsoroltam, milyen ruhadarabokra van szükségem. Csak arra vigyázzatok, hogy a cipő jó nagy, magas szárú és erős vadászcipő legyen, szeges talppal.

Édes Drága Szívikém, ha esetleg hivatalbeli kellemetlenségeid vannak, viseld csak türelemmel, csak légy szorgalmas és vigyázatos, ha most nehezedre is esik. Látod, nekem is nehéz a helyzetem, mégis türelemmel és kitartással várok. Rózsikának hozzád való jóságáért és hű barátságáért tolmácsold szeretetem és hálás köszönetem.

Most szolgálatban vagyok, s kénytelen vagyok levelem zárni. Sokszor csókol, ölel: Jenő

Mamáékat nagy szeretettel csókoltatom.

Gizitól és Valitól:

Budapest, 1914. november 10. este 1/4 10

Édes Drága Egyetlenem!

Megkaptam 3-ik elseji leveledet is, és úgy örültem, hogy olyan drága vagy, és annyit írsz nekem, édes Szívikém. Csak most érek rá neked írni, egész nap úgy el vagyok foglalva, hogy alig jutok lehelethez. Tudod,

Muci! Ma azt csináltam az irodában, mit neked szoktam csinálni, a takaréket % szerinti összeállítását, és gondoltam, milyen jó volna, ha itt lennél, kapnék közben pusztit, sokkal jobb volna csinálni.

Most varrtam meg a harisnyakötődet, csak félek, hogy szűk lesz. A Jolus hozta a gumit - azért is „gummi” -, de akkor csak írd meg, küldök rögtön mást. A kért holmit meg megvettük, holnap elküldöm egy kis hozzávalóval.

Éppen ma gondoltam, Szívem, milyen olcsón lakhatnánk most. Az újságban állt, hogy az Országház téren 2 szoba, fürdőszoba, cselédszoba, teljes modernül berendezve központi fűtéssel, [kiolvashatatlan szövegrész] gáztakaréki tűzhely, cselédmosdó, kiadó. Kíváncsiságból megkérdeztem, mennyibe kerül, hát K[orona] 1000 - sőt ebből engednek is.

Már bizony jó volna, ha hazajönnél, kivehetnénk.

Te rossz, hát csak úgy gondoltad, hogy én csak egyszer egy héten fogok neked írni? Mert mai leveledből azt látom. De nem baj, így legalább jobban örültél leveleimnek.

Hálát adok az Istennek, Életem, hogy egészséges vagy, és hogy vannak kívánságaid, én mindig örülök, ha kérsz valamit, és egy picikét könnyíthetek helyzeteden. Csak kérem a jó Istent, óvjon téged továbbra is, és mielőbb egészségben itthon légy Szívikém. Most pedig hagyok egy kis helyett Valinak is. Nagyon szeret és csókol: a te Gizid

Vali sorai:

Édes Jenőké! Éppen most lettem kész a leckémmel, és sietek neked egy pár sort írni, mert igazán resteltem, hogy oly keveset írok az én hős sógoromnak, de ennek oka az, hogy most igazán nagyon el vagyok foglaltva a tanulással, de most már megkapom az alkalmat.

Úgy örülünk, most minden nap kapunk tőled levelet, el sem hiszed, hogy várjuk mi mindennap, és ha egyszer elmarad, oly nyugtalanok vagyunk. No de ami a fő, írod, hogy egészséges vagy, s kérem az Istent, hogy az is maradj továbbra is.

Én most mindennap eljárhatok az iskolába, leckénk meglehetősen sok. Emlékszel, nyáron mindig mondtad, „no majd fogok neked

Édes Jenőké! Éppen most lettem kész a leckémmel és sietek neked egy pár sort írni mert igazán resteltem hogy oly keveset írok az én hős sógoromnak, de ennek oka az hogy most igazán nagyon el vagyok foglaltva a tanulással de most már megkapom az alkalmat. ~~Ugy örülünk most minden nap kapunk tőled levelet, el sem hiszed hogy várjuk mi mindennap és ha egyszer el marad oly nyugtalanok vagyunk. No de ami a fő írod hogy egészséges vagy s kérem az Istent hogy az is maradj továbbra is.~~

Édes Jenőké! Éppen most lettem kész a leckémmel és sietek neked egy pár sort írni mert igazán resteltem hogy oly keveset írok az én hős sógoromnak, de ennek oka az hogy most igazán nagyon el vagyok foglaltva a tanulással, de most már megkapom az alkalmat.

Én most mindennap eljárhatok az iskolába, leckénk meglehetősen sok. Emlékszel, nyáron mindig mondtad „no majd fogok neked segíteni” én nem is haragudtam rád ha nem segítenél és azt írtam lennél. Most pedig most már nagyon várunk mert sőt sőt meglehetősen hamar helyet fogok neked.

segíteni". Én nem is haragudnék rád, ha nem segítenél, csak itt lennél. No de most már zárom soraimat, mert Giza meglehetősen kevés helyet hagyott nekem.

Isten óvjon továbbra is, sokszor csókol: Vali

Gizitől:

Budapest, 1914. november 11.

Édes Egyetlenem!

Nem tudom, mikor kapod meg leveletem vagy hogy egyáltalában megkapod-e? Most megint olvastam azt a megdöbbentő hírt, hogy Przemysl ismét körül van zárva.

Képzelheted, Édesem, hogy érintett engem ez a hír. Már napok óta beszélnek, de én nem hittem, mert tudod, milyen az ember, ami rossz, azt nem akarja elhinni. De bízom Istenben és Przemysl hőseiben és erősségében, hogy megint csak a mi nyereségünkkel fog végződni. Hiszen nem is lehet másképpen! Csak neked, egyetlen Mindenségem, semmi bajod ne legyen.

Édes Szívem, tudom, ezt a levelet megint csak akkor kapod meg, ha Przemysl felszabadul, mert fel fog szabadulni, tudom! Megint lesz több mesélnivalód, ha hazajössz, olyan jó lesz akkor visszagondolni ezekre a nehéz időkre. Azért, Szívem, sohase veszítsd el reményedet, türelmedet, gondold mindig egy gyönyörű jövőre. Hiszen mi volnék én itt Nélküled, ha nem remélnék, és ha nem bíznék úgy Istenben, mint ahogy bízom.

Hiszen mindnyájuknak szenvedni kell, hidd el Szívem, én csak félig élek itt, gondolataim, érzéseim mindig ott vannak Nálad.

Éppen ma olvastam egy levelet, amit Saci sógora, Donnenberg írt a feleségének. Szegény, ő lent küzd a hazáért a szerb határon, és bizony ő is nehezen várja a percet, mikor ismét békében átlépi hazánk határát. Együttal Szerbiáról lévén szó, megírhatom neked, hogy odalent nagyon jól állunk, katonáink már mélyen bent vannak Szerbiában, és nem sokáig tarthat már Petár dicső (?) uralkodása, hála Istennek!

Zsiga tegnap írt, azaz tegnap kapta Jolus egy 3-iki levelét, jól van, bár már 12 napja ütközetben van, de hála Istennek, semmi baja. Leg-

jobban bánt, hogy a csomagot nem küldhetem el Neked, pedig biztosan szükség van rá, Szívikém!

Hát tedd meg, Egyetlenem, ne búsulj, légy víg, ne gondold rosszra soha, mert még minden jó lesz, sőt jobb, mint gondoltuk. Én nagyon szeretlek és mindég foglak szeretni, ugye, te is Muci? És vigyázol magadra? Sokszor, nagyon-nagyon sokszor csókollak, Életem, a te Gizid

Ez a levél nem jutott el Jenőhöz. 1914. november 2-án az erődítményrendszert újra körülzárta az orosz haderő, és megkezdődött Przemysl „második ostroma”, amely 1915. március 22-én az osztrák-magyar erők kapitulációjával fejeződött be. A postaforgalom szünetelt, a Przemyslben harcoló katonáknak címzett leveleket a hadiállapotra való tekintettel nem kézbesítették.

Gizitől:

Budapest, 1914. november 14.

Édes Egyetlen Szívem!

Megint elmúlt egy nap, hála Istennek! Úgy örülök most mindég, ha egy nappal idősebb vagyok, legalább közelebb vagyok hozzá, hogy lássalak Tőged, Szívem.

Istenem! Te most ott messze halod az ágyúdörgést, dolgozol, veszélyben vagy. Miért nem mehetek én is oda, hogy megosszam veled a szenvedést is? Hisz már mindent eltűrnék, csak láthatnálak, Szívem! Pedig most soká, nagyon soká nem is hallhatok Rólad semmit.

És nehéz helyzetekben még vigasztalni sem tudlak, hiszen ha levelem kezeidhez kerül, Isten segítségével túl leszel minden veszélyen újra, hogy azután mikor látjuk egymást, azt igazán nem tudom, de újra csak arra kérlek, szívem, ne türelmetlenkedj, ne okozz magadnak rossz napokat, hisz egyszer csak vége kell lennie ennek is.

Most sokkal nehezebb még kívánni Przemysl felszabadulását, mint először, mert akkor csak mikor már az ellenség visszavonulóban volt, tudtuk meg, milyen veszélyben vagytok, de most már talán még ti sem tudtatok, mikor már itt beszéltek, hogy Przemysl ismét körül van zárva. De majd megsegít az Isten megint.

Már két napja nem voltam a mamáéknál. Most nagyon messze laknak, este hideg van, és én meg vagyok hűlve, hogy szuszogni sem tudok, és nagyon nehéz hazajönni. Ma beszéltem édesanyáddal telefonon, és holnap mindannyian felmegyünk hozzá. Most rém elegánsan van a mamánál berendezve, új hálószoba, új csillár, új függöny, új lakás. Szóval nagyon szép a lakása. Ha most nem volna háború, milyen szép volna a mi lakásunk is. Ugye, Életem! De nem baj, ami késik, nem múlik. Ugye, szívem, most láthatod, hogy én tudok rád várni. Pedig te azt mondtad azelőtt, hogy én csak gondolom, ha rá kerülne a sor, másképpen gondolkodnék. És lám, most az élet igazán próbára tett. Most érzem csak igazán, mennyire kötve van az életem a tiedhez, és hogy szeretlek. Hidd el, Szívem, most nagyon sokat szenvedek, de néha szinte boldog

vagyok, hogy be tudom bizonyítani szerelmemet, pedig be hányszor kételkedtél benne. De nem baj, itthon leszel, akkor minden jó lesz.

Milyen meglegedettek lesziunk mind a ketten, Szívem, ha látni fogjuk egymást, és végre a feleséged leszek, ugye, Szívem, te is így gondolkozol, mint én?

De most befejezem leveletem, mert könnyek gyűlnek a szemembe, és olyan nehéz a Szívem! Isten óvjon Mindenségem! Nagyon-nagyon szeretlek. Csókol sokszor: a te Gizid

„Kunci”, azaz Kurzweil Béla hadnagy, Jenő kollégája és jó barátja az alábbival egészítette ki Gizi levelét:

Budapest, 1914. november 14-én

Kedves jó Jenőké!m!

Megkaptam nagyon kedves soraidat, és valóban örülök, hogy még komolyabb bajod nem volt. Reméljük, nem is lesz! Mi hál' Istennek mindnyájan jól vagyunk, gyakran gondolok rád, s bár nagyon örülök, ha hírt hallok rólad, különösen jó hírt, nem akarom, hogy külön írjál nekem, mert tudom, hogy nagy a strapa, ilyenkor az ember örül, ha végez a levelezéssel. Azonban ha nagyon sok időd van, nagyon örülnék egy-néhány sornak.

Továbbra is sok-sok szerencsét kíván igaz szeretettel: Kunci

Gizitől:

1914. november 16.

Édes Egyetlen Fiacskám!

Úgy írom Neked a leveleket, mintha tudnám, hogy egy-két nap múlva kapok már választ, pedig örülni fogok, ha egy-két hét múlva.

Úgy, de úgy fáj most a szívem, mert tudom, hogy te is bánkódsz, Életem, hogy sokat dolgozol, és nem kaphatsz még egy vigasztaló sort sem sehonnan, és ezen nem segíthetek semmit!

Ez éjszaka nálatok aludtam tegnap, mamáékkal ott voltam, és én ott maradtam. Zsiga írt, valahol Felső-Magyarországon van, nem messze

Varannótól. Jolánka most érdeklődik, nem lehetne-e odautazni. Istennem! Csak mehetnék én hozzád, még gyalog is mennék, ha láthatnád. De hát ezek csak hiú álmok mind.

Most írtam Varannóra is, tegnap kaptam egy csomagot megint. Olyan szép a kelengyém, csak már szekrénybe rakhatnám. No majd egyszer!... De ne türelmetlenkedj, Muci, hiszen majd csak vége lesz ennek is. Nekem is oly nagyon-nagyon fáj a szívem, de rád gondolok és a mi jövődő boldogságunkra, és akkor... Még jobban fáj! De nem veszem el türelmemet és bizalmamat. Szívikém, te is légy nyugodt! Igen?

Ferit behívták sorozásra, szegény, csak be ne vegyék. Salczer¹³ is holnapután megy. Édesanyádnak most nagyon elegáns, szép lakása van, de mondja szegény, hogy nem örül neki úgy, mint máskor. Hisz érthető!

Hát mára befejezem levelem, most nem is írhatom, hogy írj, hisz ha ezt megkapod, te már írtál. Szervusz Szívi

Nagyon sokszor csókol a te Gizid

Gizitől:

Budapest 1914. nov. 21 este 1/4 10

Drága Egyetlenem!

Egy fél óra előtt jöttem haza az irodából. Most annyi a dolog, hogy még írni sem érek rá ott Néked, Szívem, pedig ha egy nap nem teszem, úgy hiányzik nekem, hogy nem beszélgethettem veled, de ha írok is, fáj a szívem, mert mindég eszembe jut, hogy ki tudja, megkapod-e, és ha igen, mikor kaphatok rá választ? Ki tudja?

Ez éjjel édesanyádnál aludtam. Nagyon türelmetlen vagyok a lányok miatt, nem jött tőlük semmi értesítés, és nem tudom, megtalálták-e Zsigát, hol vannak? Mikor jönnek? Már szeretném, ha itthon volnál velük együtt. Oly hideg van kint, és neked sem küldhettem el a csomagot, és nincs meleg ruhád. Úgy félek, Szívem, hogy valami bajod lesz, nincs egy nyugodt percem. Igazán jó, hogy olyan sok a dolgom, és nem érek rá gondolkozni, különben megbolondulnék. Legjobban az bánt,

Életem, hogy most ott te nem csak, hogy veszélyben vagy, távol, nélkülünk, még egy sor írást sem kaphatsz innét. Elképzelem az én drágám, hogy búsul, és az fáj nekem a legjobban, hogy nem tudok ezen segíteni. De minden jó volna, ha tudnám, hogy nincs semmi bajod. Isten adjon neked, Életem, erőt minden fáradtság elviselésére, és óvjon minden bajtól, akkor aztán minden jó lesz, ha sokáig is tart, Szívem, ha egészséges vagy, ne türelmetlenkedj. Erre most is kérek, mert hisz ha az egészség megvan, a többit leküzdjük, és ami utána következik, csak jó lehet. Ahogy fog lehetni, elküldöm a csomagot, és veszek hozzá még meleg holmit, hogy semmid ne hiányozzon. Legalább ebbe ne!

Ma megint ketten voltak sorozáson, Tauch¹⁴ és Gárdos. Kidobták őket, ellenben Somlót bevették, hát mit szólsz hozzá, Szívem! Most hogy Jolus nincs itt, ha a mamádhoz megyek, oly jó, hogy akadt egy útitársam a Fleischi személyében, most hogy ott aludtam, együtt is jöttünk irodába is. Ma nem voltam a mamával, mert már késő volt, és a Szabados Mucival jöttem haza, az is egy nagyon herzig lány. Holnap vasárnap, irodába kell menni, mert a hadikölcsön-jegyzések miatt az összes bankokban betartják délelőtt a rendes pénztárórákat, így természetesen nekünk is van dolgunk. Képzelted, Fiam, hárman vagyunk lányok, a Sacit minduntalan viszik más fiókba, és mi végzünk mindent, és a munka háromszor annyi. Szegény Guszti néha nem is ebédel, de én ilyet nem teszek, annyit dolgozom, amennyit tudok este 8-ig, bár az öreg persze egész nap siránkozik, és még a rendes napi munkáját sem végzi.

De nem baj, nekünk is meg kell egy kicsit szenvednünk a hazáért, hisz ez semmi a ti szenvedéseitekhez képest.

Hanem most ½ tíz van, lefekszem, már Vali hív. Jó éjszakát, Szívi! Csókol nagyon sokszor a téged nagyon-nagyon szerető: Gizid

¹³ Feri, Salczer – Kornis Jenő és Löbl Gizella hivatali kollégái a Hazai Bankban.

¹⁴ Tauch, Gárdos, (lejjebb) Somló, Fleischi, Szabados Muci, Guszti – Kornis Jenő és Löbl Gizella hivatali kollégái a Hazai Bankban.

Gizitől:

Budapest, 1914. november 22. este 1/4 11

Édes Drága életem!

Megint elmúlt egy nap telve aggodalommal és reménységgel. Most, azaz egy fél óra előtt jöttem el édesanyádtól, egész este rólatok beszél-tünk, rólad és Zsigárról. A lányok még nem írtak, ellenben Zsiga igen, és valószínűleg találkoztak, mivel a lányok egyenesen oda utaztak Mezőhalomra. Már igazán kíváncsi vagyok, mit fognak mesélni.

Ma délután örültem, Przemysl felől megint jött egy kis jó hír. Úgy látszik, nem hiába bíznunk bevehetlenségében. Szegény Zsiga vigasztal, hogy ne búsuljak, jó helyen vagy. És én mégis félek, féltelek téged, Minden-ségem.

Éppen most gondoltam, ahogy az újságot olvastam: ki hitte volna, hogy ma is vannak oly hősök, mint régen, ahogy azt olvastuk, és nem hittem benne. És most mind külön-külön egy hő. Úgy fáj ilyenkor a Szívem, hogy nem vagyok gazdag, és nem tehetek semmit, hogy szegény sebesülteknek segíthessek, hogy legalább itt jó dolguk legyen! Istenem! Oly hideg van, képzelem, hogy fázol most Szívem!

Édesanyád holnap 10000 korona hadikölcsönt fog jegyezni az Okto-gon fiókban, úgyszintén Róza nénikéd. Itt különben nincs semmi új: én sehova nem járok, csak hozzátok, de ott igazán sokat vagyok, mert szeretem őket, és ők is oly jók mind hozzám.

Ugye, Fiam, sok mindent írok összevissza, de annyi minden jut eszem-be, és mind egyszerre szeretném megírni. No, de most álmos vagyok.

Szervusz Muci! Puszi! Gizitől

Gizitől:

Budapest, 1914. november 26. de 3/4 11

Egyetlen drágám!

Már napok óta csak este jutottam hozzá, hogy Neked írjak, Szívem. De most már túl vagyunk a nagy rumlin, ma már kevesebb a dolog, és én

már ezt a kicsit se tudom elvégezni, oly rém türelmetlen és ideges va-gyok miattad, életem. Már nemsokára egy teljes hónapja lesz, hogy fe-lőled semmit sem hallottam, mikor lesz már ennek vége.

Amíg kaptam tőled levelet, nyugodt voltam, mert olvastam levelei-det, és így beszélgethettem veled, de most nincs semmi, de semmi, ami örömet szerezne, ami vigasztalna, hogy jól vagy, és nincs semmi bajod, Egyetlenem. Azért én írogatok neked, de válasz nélkül! Pedig én úgy biztatom saját magam, és remélek, de néha már úgy elfog a kétségbe-esés, és olyankor megint veled vigasztalódom, és neked írok Szívi!

Ugye, Mucikám édes, nem haragszol, hogy így írok, de el kell mondani valakinek bánatomat, és kinek mondanám el másnak, mint Neked, lá-tod, Szívi, máris sokkal nyugodtabb vagyok. Ugye nem haragszol, édes?

A lányok megjöttek Mezőhalomról, mint menekültek, de ami fő, megtalálták Zsigát, szegény rosszul néz ki nagyon. Zsófi¹⁵ beteg, az úton meghűlt, Jolusnak könnyebb elviselni az út nehézségeit, mert megtalálta az urát. Istenem! De szívesen gyalogolnék én is akár egy hétig, hogy lássalak.

Janka néniék is itt vannak Varannoról mint menekültek, és Laci bácsi még nem jött, és képzelheted, milyen nyugtalan szegény.

Egész meg voltam lepve Ernővel. Olyan nagy komoly fiú lett. Vilmos bácsi is fönt volt, hogy mi hír rólad.

Most csak tudni szeretném, hogy te mit csinálsz és hogy vagy, drága Életem.

Nagyon szeret és sokszor csókol: a te Gizid

Gizitől:

1915. január 1.

Édes Egyetlen Drága Életem!

Először is, Egyetlenem, újév alkalmával kívánok neked sok-sok jót, Is-ten őrizzen meg minden bajtól, és hozzon nekem mielőbb vissza egész-ségben. Hiszen már oly nagyon szeretnék látni! Csókolni, Szívem!

¹⁵ Zsófi – Kornis Zsófia, Kornis Jenő húga.

Már régen nem vettem kezembe tollat, hogy neked írjak, mert leveleim mind visszajönnek, hogy nem kézbesíthető. De azért minden gondolatom és érzésem veled van. Ha tudnád, hányszor nyilallik a szívembe, ha rád gondolok, de most el kell fojtani minden vágyat, hiszen még soká lesz, míg látni foglak, Életem. Csak remélni szabad, hogy egyszer talán nemsokára győzni fogunk, és akkor újra látni foglak, és itt maradsz velem örökké, és addig csak imádkozom, hogy Isten óvjon minden bajtól.

Mindennap lesem az újságot, hogy mi hír Przemyslből. De csak egy-néhány megnyugtató sor, egyéb semmi, és meg kell elégednünk, hogy ott vagy.

Vázsonyi e héten írt, hogy indul a harctérre, és hát, hogy írjam meg Neked, hogy sokat gondolt rád és szeretettel üdvözlök.

Tegnap szomorú szilvesztert tartottunk, mert Te, Életem, hiányoztál. Édesanyádnál voltam, ott is aludtam és ma ott ebédelek. Kártyáztunk és én folyton vesztettem. Gondolom, mégis szeret a Muci! mert tudod Glück im Spiel...¹⁶ No és én vigasztalódtam, hogy nincs szerencsém a játékba.

Zsiga még kórházban van, Jolán és Zsófi pedig ott ápolnak. Én pedig sokat dolgozom itt.

Most jön a java, a mérleg... Nálunk nincs új, Papa itthon van, mama sokat dolgozik, és Valika tanul. A napok egyformaságban aggódással telnek el. Várjuk a végét.

És te, Életem, hogy vagy? Nagyon rosszul nézel ki? Ne búsulj sokat, Szívikém, lesz ez még jobb is. Csak szeress úgy, mint én téged... egész lelkemmel. Nem fejezhetem be azzal a levelemet, hogy írk, mert én sem tudom, mikor fejezem be. Nagyon-nagyon sokszor csókol: a te búsuló Gizid

¹⁶ Glück im Spiel – szerencse a játékban (német). Utalás a mondásra: „aki szerencsés a játékban, szerencsétlen a szerelemben” (és viszont).

Rózi, az egyik hivatali kollégájuk, evvel egészítette ki Gizi levelét:

Kedves Kornisska!

Már olyan régen nem hallottunk semmi hírt Magáról, pedig már ideje volna! Nagyon szeretném Hinni, hogy a nagy strapa dacára teljes egészségnek örvend, ha csak egy kicsit is szeret, akkor nagyon rövid időn belül ír a Gizinek. Az új év alkalmával minden jót kíván igaz szeretettel kollégája, Rózi

Gizitől:

Budapest, 1915. január 16-án

Szívikém, Édes!

Már újra szép tavaszi idő van, és a tél vége, és Te még mindig oly rettenetes messze vagy tőlem, Életem, és még hozzá egyetlen sort sem kaptam Tőled. Pedig gondolom, hogy tán te is úgy leszel, mint én, írok leveleket, és nem lehet elküldeni. Megint visszakaptam egy levelet, gondolva, hogy hátha valamelyik pilóta megkönyörül rajtam, és elviszi levelem Neked, Egyetlenem. De mint látod, Szívi, én még mindig nem mondok le a reményről, és csak írok, hátha mégis...

Már oly jó volna, ha itt volnál, és a feleséged volnék, és nem kéne tördölnöm senkivel mással, csak egyedül neked élhetnék. Ugye, Szívi, ezt nem gondoltuk volna, hogy ily soká távol leszünk egymástól minden hír nélkül. De engem vigasztal az a tudat, ha messze is vagy tőlem, ha szeretsz, úgy, mint én, és gondolatban mindig-mindig [veled vagyok].

Ugye, Muci, szeretnéd tudni, hogy mit csinálok mindig, hát most hetek óta erősen dolgozunk, este tízig, kaptunk néhányszor vacsorapénzt is. Mostanában nagyon lelkiismeretes hivatalnoknő lettem, minden kis időmet a hivatal foglalja el, minek egyrészt örülök, mert ha nem volna dolgom, tán megbolondulnék. De hidd el, Szívem, így vagyunk most mindnyájan. Mostanában ahhoz is csak egyszer egy héten jutok, hogy hozzátok menjek. Ők is a körülményekhez képest jól vannak. A lányok ápolnak, mama szegény búsul utánad. Zsiga pedig, aki

már két hónapja kórházban van, már jobban van, és sajnos, nemsokára újra mennie kell.

Mielőtt Gizi befejezhette volna a levelet, tábori levelezőlap érkezett az ostromzár alatt levő Przemyslből, mégpedig „repülőpostán”.

1915. január 12.

Édes szép Szivikém! Élek és egészséges vagyok, erről értesítsd mindazokat, kiket illet. Drága anyámat csókold meg nevemben. A viszontlátásig nagy szeretettel sokszor csókol Jenő.

- az alanti sorok tartalmát és vételét, szóbelileg vagy levél útján a jelzett címeiken feltétlenül tudasd.

Egészséges vagyok üdvözöllek, férjed, Fritz
Neumann Frigyesné Bp. II. Szallag u. 28.

Üdvözlöm, egészséges vagyok, Isten velük: Imre
Kulcsár Imréné Vác, Árpád u. 16.

Kedves Feleségem, tudatom veled, hogy egészséges vagyok, amit néked is szívből kívánok: Muzsik János
Füzér Anna VII. Erzsébet-királyné út 80.

Kedves Fiam! Ne aggódj felőlem, én egészséges vagyok, csókollak mindnyájatokat, férjed, Szekér
Szekér Józsefné, Ehmann telep, Bezerédi u. 3. sz., Pest megye

Drága Anyám és Testvéreim! Remélem, jól vagytok, és még egészségben viszontlátjuk egymást. Mivel csak korlátozott lapot kapunk, így lehet csak mindnyájunknak írni. Mindnyájatokat csókol: Jenő
Kornis Miksáné V. Csáki u. 46.
Ezen sorokat őrizték meg.

Gizitől:

Budapest, 1915. január 24.

Édes Drága Szívem!

Múlt héten abbahagytam a levelet, mert valami közbejött, és nem is folytattam, mert közben megint visszakaptam egy levelet, mit Neked, Életem, írtam.

Azonban éppen most olvasom az újságban, hogy a levelet Krakkóba kell küldeni, honnan repülőpostával továbbbíjták.

Édes drága Egyetlenem! Nem is képzeled, milyen kimondhatatlan volt az örömöm, mikor e héten megkaptam lapodat, amit pilóta útján nekem küldtél. Igazán megváltás volt nekem az a kis drága papír, mint egy szomjas vándor, ha vízhez jut, úgy éreztem magam. És most mind hiszem, hogy levelem hozzád jusson, hogy te is tudjál valamit rólunk. Ugyan remélem, Dr. Murányi¹⁷ levelét megkaptad azóta, mert mondta, hogy Bécsből írt Neked, és elküldték. Istenem, sokat, nagyon sokat szeretnék Neked írni, talán öt ilyen lapra sem férne el, nem is tudom, hol kezdjem. Hát először is írok a tiedről. Zsiga még itt van, és még kap talán 4 heti szabadságot, képzelheted, Jolus hogy örül. Ferit¹⁸ bevették, 16-án rukkolt be. Zsófi jól van, talán e héten elfogad egy délelőtti állást, mit Keresztes¹⁹ ajánlott neki. Nagypapa szegény, beteg, most már jobban van, megint olyan kelései voltak, mint tavaly, és vágták. Róza néni jól van. Mama, mint már említettem, szintén most voltam náluk. Mikor e héten megkaptam leveledet, szegény, sírt örömébe. Tegnap ők voltak színházban, mert már Zsiga rég akart menni. Idehaza is jól vannak. Papa járkál üzletek után, ez hála Istennek megy, mama szegény sokat dolgozik, a háború kezdete óta csak most vesziünk cselédet. Vali sokat tanul, szombaton kap bizonyítványt. A varannóiak voltak itt, mint menekültek, úgyszintén az eperjesiek²⁰ is. Remélem, nem kell nekik újra jönni. Igaz, akik leveledben írtak, mindnek értesítettem a hozzátartozóit. Tegnap volt is nálam Veiman Frigyesné megköszönni, hogy írtam neki, kért, ha írok Przemyslbe, írjam meg, hogy az urának mondják meg, hogy ő is egészséges. Hivatalba nincs új, a mérleg kész. Salzer csinált három mérleget, és most nem lehet vele bírni. Utálatos fráter, ennek nem ártott volna egy kis háború, úgy félt tőle, és olyan szerencséje van [kiolvashatatlan szövegrész]. A sógora, Donenberg el-

esett, szegény özvegy itt maradt két gyerekkel. De ők szerencsés emberek, mert nincs szívük, vigasztalódnak, hogy maradt egy fél millió. Istenem! mikor erre gondolok, úgy összeszorul a szívem, és imádkozom, ha semmink, de semmink se lesz is, csak egészségesen haza gyere, akkor boldog leszek. Hidd meg, Szívem, olyan rettenetes élet ez így nélkülöd. Hiszen úgy szeretlek! De remélem, semmi sem tart örökké. Ne búsulj Te se, Életem, csak szeress!

Kurzweil Béla itthon van hat heti szabadságra, szegénynek hastífusza volt, és rémesen lefogyott. Egyébként hősiezen viselte magát, és dicsérő elismerést kapott, úgyszintén Ede is. Istenem! már jó volna, ha dicsőséges győzelem után hazajönnél, és én öledbe ülve hallgatnám harci élményeidet. A bankból még Reményi van itt, neki az egyik ujját vitte el a golyó. Nem tudod, mi van Plessel? Ott fekszik Przemyslben, az egyik arca állítólag megbénult. És szegény Bazsó elesett. Az egész bankban nagy feltűnést keltett lapot mindenki látni akarta, azt a lapot, amely oly nagy utat tett a légen át. Józsi a héten írt haza, jól van. E héten megkapom folyószámláidat. Most Neked is kettő van, t. i. jegyeztem részedre 200 k. hadikölcsönt, mit a bankban 2 koronánként 100 korona után havonta bevonnak, és nekem is 100 koronát, mert van 300 koronára értékpapírunk. De úgy veszem észre, fogyni kezd a papír, és nem akarok több papírt elővenni, mert esetleg nehéz lesz a levél, és az aviatikus bácsi megharagszik, pedig azt nem akarom, mert aztán nem hoz nekem több levelet a Mucikámtól, pedig az nem jó. Hát, drága Életem, miattunk légy nyugodt, csak te vigyázz magadra, és Isten óvjon minden bajtól, hogy mielőbb lássalak és csokolhassalak, mint ahogy az most képzeletben milliószor őszinte szerelemmel teszi a te Gizid.

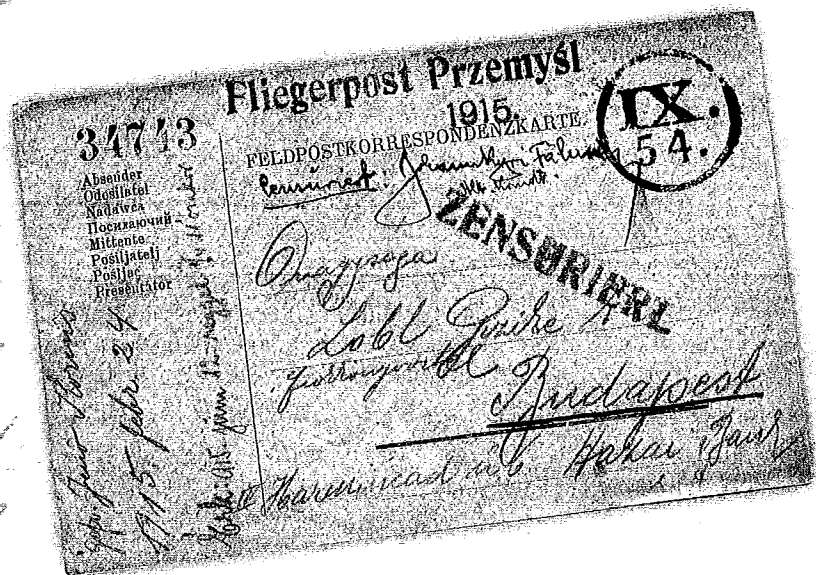
¹⁷ Dr. Murányi – Kornis Jenő bankbeli kollégája volt. Többet nem tudunk róla.

¹⁸ Feri – Nem tudtuk azonosítani.

¹⁹ Keresztes – Nem tudtuk azonosítani.

²⁰ Eperjesiek – A Löbl család Eperjesen élt, Löbl Gizella is ott született (ma: Prešov, Szlovákia).

Érkezik még egy tábori levelezőlap a „repülőposta” révén. Ez Kornis Jenő utolsó üzenete a körülzárt és ostromlott Przemyslből.

1915. február 24.

Drága Anyukám, Édes Szép Szívikém!

Remélem, mindannyiatok megnyugtatóstokra szolgál ezen szárnyakon szálló lapocska, midőn azt kaptok felőlem a [...] ezen megnyugtatóst most jogosultabb, mivel a jó idők beálltával a szolgálat teljesítése természetszerűleg könnyebbedett. Nagy örömmel értesítelek benneteket, hogy nemrégiben Gefreiter úrrá²¹ léptettek elő. Ez annyiban bír rám nézve nagy fontossággal, mivel honorálva látom azon törekvésemet, hogy feljebbvalóim megelégedését kiérdemeljem. Leginkább az fáj, hogy eddig írt lapjaimra választ nem kaptam, pedig bizony sokkal könnyebben viselném a mostani életem nehézségeit, ha felőletek halhatnék. Drága anyukám és Szépséges Szívecském, sokszor csókollak benneteket és mindannyiatokat.

²¹ Gefreiter – őrvezető.

Édes szívecském, az alantiak családjait a rendes módon értesítsd ezen lap vételéről, az illetőknek jó egészségi állapotáról, valamint üdvözléről családjuk részére.

Szekér József Cím: Szekér Józsefné Ehman telep Bezerédi u. 3. Pest m.

Kulcsár Imre Cím: Kulcsár Imréné Vác Árpád u. 16.

Muzsik Imre Cím: II. Erzsébet királyné út 80.

Címünk a régi, kiegészítve Hauptpost Krakow Fliegerpost.²²

Budapest, 1915. április 19. de. ½ 12

Egyetlen mindenem!

Amint az újságból olvasom, lehet néked írni, és én boldogan ragadom meg az alkalmat, hátha Hozzád érnek soraim, és meg tudlak vigasztalni egy néhány sorral. Úgy szeretnék csak egy pillanatra odamenni, ahol Te vagy, Életem. Türelmetlenül lesem a postát, hátha hoz valamit Tőled, de mind ez idáig semmi. De azért még mindig remélek, és nem vesztetem el bizalmamat. Édes Szívem, nagyon kérlek, légy Te is nyugodt és türelmes, ne veszítsd el türelmedet, ha akármilyen nehéz napjaid vannak is, én gondolatban mindig veled vagyok, és minden szenvedésed az enyém is, de meglásd, édes, fog jönni egy jobb jövő. Itthon jól vagyunk, csak idegesít, hogy Papát is sorozni fogják, de nem tehetek mást, mint imádkozom, hogy Isten megsegítsen. Mama jól van, Vali is. Mindig együtt vagyok a tieddel, és lehetőleg vigasztalom édes anyádat. Hivatalban sok a dolgom. Most csak azt szeretném tudni, Te hogy vagy.

Csókol nagyon sokszor őszinte szerelemmel a te búsuló Mizid

Erre a levélre Löbl Gizella már nem kapott választ. Przemysl elesett, parancsnoksága 1915. március 23-án kapitulált az orosz hadsereg előtt, védői orosz hadifogságba kerültek. Kornis Jenőtől legközelebb egy szamarkandi hadifogolytáborból érkezett híradás, a hadifoglyok számára rendszeresített levelezőlapon, német nyelven, mivel a posta

²² Hauptpost Krakow Fliegerpost – Főposta, Krakkó, Repülőposta (német).

kizárólag oroszul, németül vagy franciául írott tábori levelezőlapokat vett fel.

Письменные сообщения допускаются только на русском, французском и немецком языках. *W. Schlegelste. Munich*

Meine Liebe P. C. Samartian d. 9. 11. 1902
 Ich habe keine Zeit mehr von
 anwenden mich hat gehört. Habe
 aber, dass die mich nicht so mag. Ich
 wie auch ich immer an dich meine
 Liebe, was alles mit mir. Ich
 kann ich jetzt nicht schreiben, es soll
 genügen, dass ich Kriegsgefangen
 gestand bin. Meine Liebe ich
 Telegramm vom 1. 11. 1902. Auf
 erhalten. Ich habe sofort aus
 ganz mir den Kopf auf
 ich beständig besonders durch
 adieu. Dein Harner. Lagerhaus, Russland

Szamarkand, 1914. [helyesen: 1915] IV/28.

Kedves Gizili!

Már egy örökkévalóság óta nem hallottunk egymásról, de én remélem, hogy nem felejtettél el engem, ahogy én is, kedvesem, mindig rád gondolok. Hogy mi minden történt velem, azt most nem tudom megírni, elég annyi, hogy hadifogoly és egészséges vagyok. Ma feladtam egy táviratot 150 rubelről, megkaptad? Hamarosan részletesebben írok. Nekem csak németül szabad írni. Üdvözöllek és szívből csókollak téged, különösen a viszontlátásig. Jenő. Cím: Jenő Kornis Szamarkand, Oroszország xxx

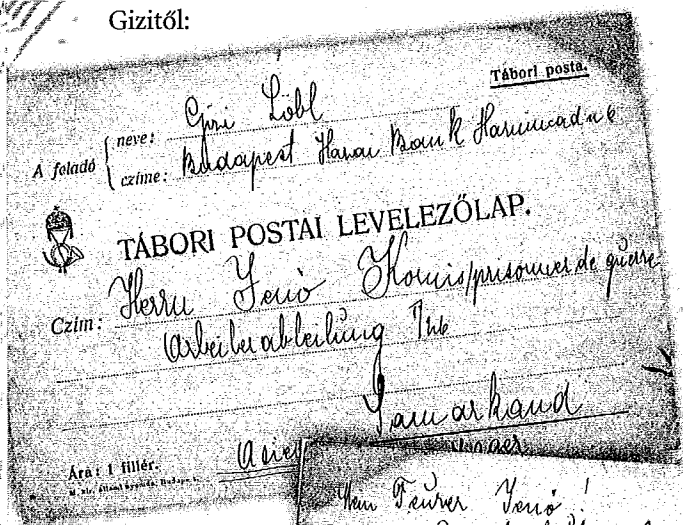
A levélben említett távirat:

[illegible]

A levelezőlapok hosszas kerülővel jutottak el a címzettekhez, legtöbbjük a Dán Vöröskereszt hadifogoly-irodáján keresztül kapták meg az otthoniak. Ugyanilyen kanyargós utat jártak be az otthonról érkező pénzküldemények is: volt, hogy az Orosz-Atlanti Bank közvetítésével érkeztek az átutalások, de fontos szerepe volt a román Banca Marmarosch-Blank & Co. odesszai fiókjának is. Táviratozni is lehetett, ez valamivel egyszerűbb módja volt a kapcsolattartásnak, illetve – főleg – a pénzkérésnek.

Kornis Jenő hadifogolyévei során, 1915 áprilisa és 1918 márciusa között száznál is több tábori levelezőlapot adott postára – a barna táskából legalábbis ennyi került elő. A német nyelven írt, nagyobb-részt menyasszonyának címzett rövid üzenetekből és az otthonról érkezett válaszokból magyar fordításban adunk válogatást.

Gizitől:

Budapest, 1915. május 4.

Én drága Jenőm!

Mivel én ma nagyon boldog vagyok, azt szeretném, ha mások is ünnepelnének, vidámak legyenek és igyanak a Te egészségedre.

Nagy szeretettel csókol a Te Gizid.

Kedves barátom, szívemből üdvözöllek, és további sok boldogságot kívánok neked, a kolleganőd W. Gusti.

Édes Jenőké, a Te egészségedre iszunk, sok csók neked a kollegáktól – Glazer Marcsi

Kedves Jenő, sokszor üdvözlök a kollegád, Rózsi

Éppen most kaptam meg
16/V-iki levelezőlapodat

Szamarkand Kosaken-Lager
(Ázsia) 1915. július 25.

Szeretett Gizilim!

Még egy levelezőlapot küldtem az én szerelmemnek és szeretett édesanyámnak! Ez csupán azt a célt szolgálja, hogy ha a többi lap elveszne, mégis lehetőségem legyen arra, hogy életjelet adjak magamról. A táviratokat (négy darab) megkaptam, mint ahogy 2 részletben a pénzküldeményt is. Amikor megkapjátok a lapomat, azonnal írjatok nekem „válasz fizetve”, mert már annyira szeretnék egy sort kapni tőletek.

Sajnos, nem lehetséges részletesen írni. Magamat ismételem avval, hogy mennyire szeretnék az életemben viszontlátni benneteket.

A viszontlátásig szívből csókolat a te örökké szerető Jenőd.

Szamarkand, 1915. augusztus 26

Szeretett Gizilim!

Szerelmem, el tudtad volna valaha is képzelni, hogy ilyen végtelenül hosszú ideig élünk majd egymástól elszakítva! Én bizony nem! És tudom, hogy az is kérdéses, hogy megkapod-e a lapjaimat, minthogy én nem kapok tőled semmit. Hogy hogyan élek, és mit gondolok, erről nem írok, mert jobb, ha semmit sem tudsz erről. Leghőbb vágyam, hogy egyszer még a szemedbe nézhessek. Sokszor csókol Jenő

Szamarkand, 1915. október 25.

Szeretett Gizikém!

Néhány júniusi lapodat megkaptam, kedvesem. A rabságban ezek a tőled és a családi otthonból érkező sorok az egyetlen barátaim. A remények már régen elenyésztek, beletörődés és határtalan kimerültség lett úrrá mindenkin. Már gondolni sem tudunk a jövőre. Hogy megy sorod, egyetlenem, ez nem derül ki lakonikus soraidból. Sokszor csókol benneteket, és téged különösen: szerető Jenőtök

Szamarkand, 1915. november 28.

Szeretett Mizim!

Az utolsó lapodban, kedvesem, azt kérdezted, hogy mivel töltöm az időmet. A napokban nincs semmi változatosság. Amikor hozzájutok, olvasok, aztán sétálok a számunkra engedélyezett körzetben, de többnyire a múlttól és a jövőről való beszélgetéssel töltöm az időt. Még mindig szép napfényesek a nappalok, de az éjszakák hidegek, most már fedett barakkokban lakunk. Nem sokat tudok elmondani magamról és az itteni helyről!

Írj magadról is, szerelmem. Sok-sok üdvözlettel és csókkal, a téged nagyon szerető Jenőd

Szamarkand, 1915. december 12.

Nagyon szeretett Mizim!

Sajnálattal értesítelek, hogy a fényképed nem kaptam meg, ennél nagyobb örömet nem is tudnál szerezni nekem, s most sajnós, ezt is nélkülözni kell. Nem elég, hogy olyan régen nem láthattalak, még a kedves képmásod látása sem adatik meg nekem. Köszönöm a figyelmességed.

Sok csók: Jenő

Szamarkand, 1915. december 22.

Szeretett Mizili!

Amikor csak tudok, írok Neked, mindig ugyanabban a reményben, ahogy te is írsz nekem, hogy néhány ezek közül célba ér. Azokra a szép téli napokra gondolok, amelyeket két évvel ezelőtt együtt töltöttünk, és most a világ egy másik részén, egy más élet... A gondolatok számára azonban nincsenek határok és korlátok, lélekben mindig veletek vagyok.

A Téged nagyon szerető Jenő

Szamarkand, 1916. január 1.

Kedves szép Gizilim!

A múlt héten 2 lapot kaptam Tőled. A Szilveszter estét azzal töltöttem, hogy a Tőled, szerelmem, eddig érkezett lapokat átolvastam, és arra gondoltam, hogy milyen boldogan töltöttük ezt a napot együtt két évvel ezelőtt. Tegnap találkoztam Weinwurm Macival, ő is itt van, és jól néz ki. Magamról nem tudok most többet mondani.

Sok csók: Jenő

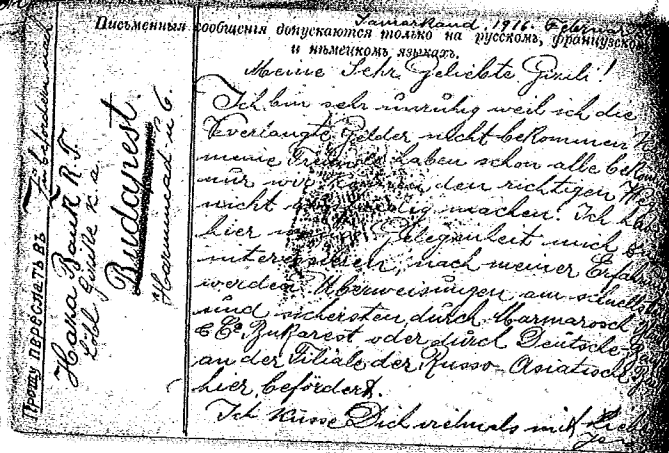
Szamarkand, 1916. január 10.

Hőn szeretett Gizilim!

Csak most tudtam meg, hogy nyári szabadságot kaptál, amit Varannóban töltöttél, én mégis egy későbbi lapot kaptam meg. Az utolsó december 7-i dátummal volt. Pénzt még mindig nem kaptam! A napok nagyon unalmasan telnek, sosem akarnak véget érni. Tájékoztatlak, hogy Weinwurm Maci is itt van. Mindig rád gondolok, és arra, hogy lesz-e olyan szerencsém, hogy az édes arcocskádat még egyszer viszontláthassam. Itt köszönöm Neked, hogy ilyen szorgalmasan írsz, és ezek közül néhányat meg is kapok.

Sokszor csókol: a Te Jenőd

135

МОСКОВСКОМУ ОТДѢЛЕНІЮ ОСОБАГО КОМИТЕТА ПОМОЩИ
ВОЕННЫМЪ МОСКВА ВОЗДИЖЕНКА No. 1

Löbl Gizike Hazai Bank V. Harmincad u. 6.
Szamarkand, 1916. február 29.

Nagyon szeretett Gizilim!

Nagyon nyugtalan vagyok, mert a pénzt, amit kértem, nem kaptam meg. A barátaim már mind megkapták, csak nem tudjuk a legjobb utalási módot megtalálni hozzá. Itt van egy kevés lehetőségem utána-

érdeklődni. Ahogy azt meg tudtam, a leggyorsabb és legbiztosabb a Marmarosch-Blank & Co Bukaresten vagy a Deutsche Banknak a Russo-Asiatische Bank-i fiókján keresztül utalni.

Sokszor csókolak szeretettel: Jenő

Szamarkand Barakk-tábor
Hazai Bank R.T. Löbl Gizi k.a. Budapest Harmincad u 6
1916. március 4.

Édes szeretett Gizili!

Már több mint egy fél éve, hogy nem kaptam pénzt. Ezt a rémes átutalási módszer számlája trom. Sajnos, ahogy látom, ez a számomra fontos körülmény nem javult. Ma az alábbi táviratot adtam fel: Hazai Bank Löbl. Azonnal kétszáz Commersbank (értsd: Pest. Magy. Keresk. Bank) Marmarosch Bankon keresztül Bukarest Kornis Háborús áldozatok alapítványa.

Sok csókkal maradok: a Te szerető Jenő

A levélben
említett
távirat:

A Moszkvai Kormányzóságba átirányított hadifoglyok elhagyták Szamarkandot – Távirat Gizinek:

1916. május 3.		TÁVIRAT	
Lapozszám: 82	Házirak Budapest		
Várakodási idő: 10:23	BUDAPEST 42.		
Fejlesztő: 1018 114	Továbbított: 10:23		
Működési idő: 10:23	Működési idő: 10:23		
A távirat tartalma: 251. de samarkand 0119 20 22 42 =			
Löbl bezi ottantén samarkand hol magyar keverékly tynasz töln eenenhoten zukuenstigen autschachtort möglichenst telegraphiere alle besund kuesst - lenoe +			
Loll Kincsem			
Kézbesített távirat			

Dán Vöröskereszt

Hadifoglyiroda

Koppenhága, Dánia

Kérem, Löbl Gizellának továbbítani Hazai Bank R.T. Budapest, Harmincad utca 6.-ba

Turkesztán, 1916. április 29.

Nagyon szeretett Gizili!

Elutaztunk Szamarkandból, és egészségesen megérkeztünk.

Csókollak Téged sok szeretettel: a Te Jenőd

Orenburg, 1916. május 3.

Nagyon szeretett Gizilim!

Végre európai földre érkeztünk. Vajon hol lesz a végállomásunk? Ez még nem az. Nagyon sajnálom, hogy oly régóta nem tudok Rólad semmit. Egészséges vagyok, különösen sokat gondolok Rád.

Csókollak: Jenő

Tomarobko / Potapovo
Meine sehr Geliebte Gizili!
Ich gebe Dir Liebe meine
neue Adresse für Remittens
bist, dass ich bald Antwort be
kommen werde. Wir sind auf
einem neuen Gut als Landwirte
tätig. Ich weit von Moskau
adresse: J. K. Obich Ich dein
Tom. Baciurba / Vasiljeva Ruzha (Ruza)
Moskwa Gubernata na Tomarobko (Potapovo)

(Tomarobko) Potapovo, 1916. május 14.

Nagyon szeretett Gizili!

Szerelmem, megadom az új címemet, remélem, hogy hamarosan ka-
pok választ. Egy nagy mezőgazdasági birtokon vagyunk, nem messze
Moszkvától.

Csókol: a te Jenőd

Cím:

J. K.

Госп. Васильева (Vasziljeva) Ружа (Ruza) Москва Губерната
Tomarobko (Potapovo)

Potapovo, 1916. május 26.

Nagyon szeretett Gizilim!

Két hete vagyunk itt, mivel nagyon messze vagyunk a postától, kevés lehetőségem van írni.

Sok csók: Jenő

Levélcímem:

Levélcímem: Herrn Vasiljevu an J. K.

Moskva Gubern Ruza Potapovo

Táviratcímem: Vasiljevu Kornis Moskva Ostasevo Potapovo

Dán Vöröskereszt

Hadifogolyiroda

Koppenhága, Dánia

Budapest V. Harmincad utca Hazai Bank R.T. Löbl Gizike részére

Kérem, továbbítsák a Hazai Bankba (Budapest, Harmincad utca 6.)

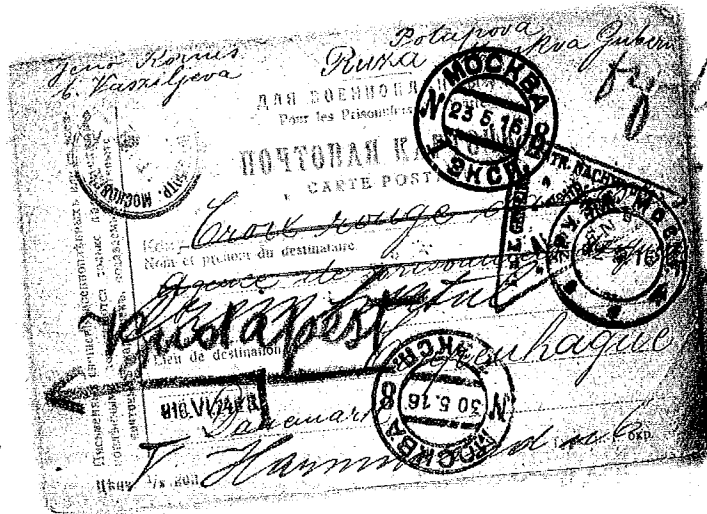
Löbl Gizike részére

Potapovo, 1916. május 26.

Édes szép Gizilim!

Eggenhofer, Tóth és én itt a mezőgazdaságban dolgozunk. Nagyon sajnálom, hogy olyan távol vagyok a postától, és nem tudok olyan gyakran írni, ahogy szeretném.

Türelmetlenül várom a soraidat, sok csók a Te Jenődtől

Kérem, továbbítsák: Hazai Bank R.T. Löbl Gizike k. a. Budapest, V. Harmincad u. 6.

Potapovo, 1916. május 30.

Nagyon szeretett Gizilim!

Szerelmem, valószínűleg kíváncsi vagy arra, hogyan élek itt, mit csinálok. Szóval reggeltől estig dolgozom a kertben vagy a szántóföldeken, így nem nagyon van időm, hogy írjak neked. Ne aggódj miattam, egészséges vagyok, és mindig rád gondolok.

Csókol: szerető Jenő

Potapovo, 1916. május 30.

Nagyon szeretett Gizilim!

Kérek, utalj 50 Rubelt petrogradi bankon keresztül a Ruza Bankhoz, Moszkvai Kormányzóság, Kornis Jenőnek, Potapovóba. A 3 átadott küldeményen kívül Szamarkandban nem kaptam semmi többet, azok valószínűleg vissza lesznek küldve.

Nagyon sokszor csókollak

Kézcsókokat küld Tóth Árpád és Eggenhofer Ferenc

Potapovo, 1916. május. 30.

Nagyon szeretett Gizilim!

Megismétlem a kérésemet, hogy küldjél nekem 50 Rubelt egy petrogradi bankon keresztül Ruza, Moszkva Kormányzóság, Kornis Jenőnek Potapovóba. Kérek, értesítsd a barátaim családját, Tóth Árpádot Nagysallón, és Eggenhofer feleségét Párkányban, hogy nekik is küldjenek ekkora összeget.

Csókol Téged sokszor: a te Jenő.

Kézcsókkal: Tóth Árpád Eggenhofer Ferenc

Ich küsse Dich sehr vielmal
Jenő
Eggenhofer Ferenc

Dán Vöröskereszt Hadifogolyiroda, Koppenhága, Dánia,
Kérem továbbítsák: Hazai Bank R.T. Löbl Gizike k.a. Budapest V. Har-
mincad u. 6.

Potapovo, 1916. június 8.

Nagyon szeretett Gizilim!

Kértem Tőled, hogy küldjél 50 Rubelt a Bank Ruzába nekem, és kértem
még 3 fehérneműt és öltözetet, cipőt vagy csizmát puha talppal, egy
zsebórát. Kérlek, csak erős dolgokat.

A Te nagyon szerető Jenő

Potapovo, 1916. június. 21

Nagyon szeretett Gizili!

Türelmetlenül várom, szerelmem, az első soraidat. Amikor tudok, írok
neked, anélkül hogy tudnám, hogy a lapom megérkezik-e hozzád.
Megkaptad, drágám, a levelet, miben fehérneműt, ruhákat, csizmát
kértem, és amiben pénzt a Ruza Bankon keresztül, ez lévén a leggyor-
sabb és legbiztonságosabb útvonal?

Csókol a Te örökké szerető: Jenő

Kornis Jenő Vasiljev Potapovo címen Ruza Moskva Gubern

Dán Vöröskereszt Hadifogolyiroda

Koppenhága, Dánia

Kérem, továbbítsák: Hazai Bank R.T. Löbl Gizike k.a. Budapest, V.
Harmincad u. 6.

Potapovo, 1916. június 21.

Édes szeretett Gizilim!

Azok az idők elmúltak, amikor Szamarkandban oly sokszor tudtam
írni neked. Itt dolgozó vagyok, és reggeltől estig el vagyok foglalva,
de mégis jó időjárási körülmények között vagyok, és egészséges, és
amikor nehezebben mennek a dolgaim, rád gondolok: és akkor meg-
vigasztalódom.

A Te szerető Jenő

Potapovo, 1916. augusztus 5.

Nagyon szeretett Gizilim!

Itt ma ítéletidő van, így van egy kis szabadidőm, amit kihasználok,
hogy írjak Neked. Az ember egyébként azzal foglalkozik ilyenkor, hogy
a szakadozott ruháját megjavítsa, és főzzön magának valamit, ugyan-
is, ha itt valamire szükségünk van, azt magunknak kell megoldani.
A levélcímem a lap hátoldalán.

Sok ezer csók: a Te szerető Jenő

Kérem, továbbítsák: Hazai Bank R.T. Löbl Gizike k.a.-nak Budapest V.
Harmincad u. 6.

Potapovo, 1916. augusztus 5.

Nagyon szeretett Gizilim!

Két éve, hogy elváltunk egymástól, és ki tudja még, mennyi ideig tart?!
De hát az ember addig remél, amíg él, és én remélem, hogy viszontlát-
hatlak még Téged. Két éve nem volt egyetlen nap sem, hogy ne gondol-
tam volna rád. Gondolsz rám te is, szerelmem, ugye? „Aus den Augen,
aus den Herzen...”²⁵

Csókolak szívemből: a Te szerető Jenő

Potapovo, 1916. augusztus 21.

Nagyon szeretett Gizilim!

Mivel a kért pénz és csomag még mindig nem érkezett meg, figyelmez-
tettem a mamát, hogy kis összegeket különböző utakon küldjön, és
szintén minden elképzelhető tárgyat. Sajnálom, szerelmem, hogy
gyakran ilyen önző módon írok, de a körülmények nem engednek
mást.

Sok csókkal: a te Jenő

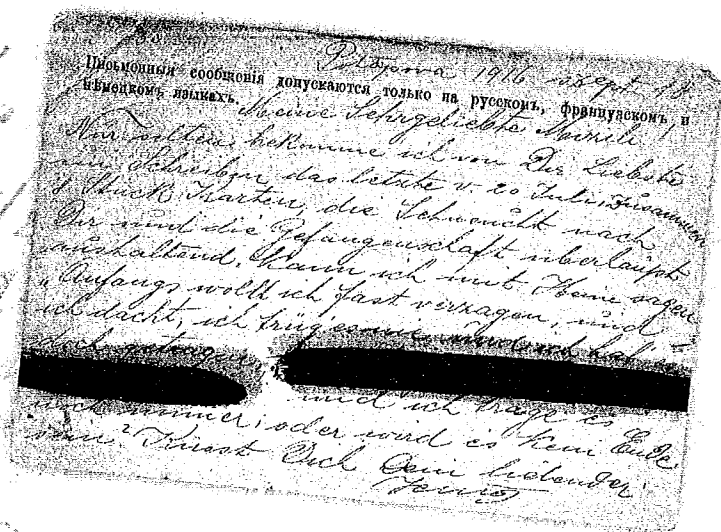
²⁵ Aus den Augen, aus den Herzen – „a szemből, a szívből” (német). Utalás egy
német szólásra, melynek értelme magyarul kb. „a szem elveszíthet téged, de
a szív soha” vagy „szememből eltűnhetsz, de szívemből soha”.

Potapovo, 1916. szeptember 6.

Nagyon szeretett Gizilim!

A közelgő ünnepek alkalmából kívánok neked, a szülőknek, és Valikának minden jót. A kívánságaim egyben tartalmazzák, hogy titeket mihamarabb viszontláthassalak, és átöleljek. Bízom benne, hogy a kívánságom eljut hozzátok, és lesz olyan szerencsénk, hogy valóra válnak [??]

Sok csókkal: a Te Jenőd

Potapovo, 1916. szept 18.

Nagyon szeretett Mizilim!

Csak ritkán kapok itt tőled, szerelmem, levelet, az utolsó július 20-i volt. Összesen 8 lap. De ki kell bírni a vágynyakozást utánad, és a fogolysorsot. Ha szabad Heinét idéznem: „Anfangs wollt ich fast verzagen und ich dacht, ich früg es nie und ich hab’ es doch getragen, XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX de én örökre újra és újra ezt kérdezem: vagy nem lesz vége soha ennek?

Csókol: szerető Jenőd

A fenti levél szövege, amint ez a fényképen is jól látható, az orosz katonai cenzúra beavatkozásának a nyomát viseli. Levele végén Kornis Jenő Heine *Anfangs wollt ich fast verzagen...* című négy soros versét idézi (Heinrich Heine: *Dalok könyve, Dalok-ciklus, VIII.*), melynek utolsó sorát az orosz katonai cenzor a levelezőlapra kifekettítette. A vers Szabó Lőrinc fordításában: „Előbb szinte romba dőltem; / sirtam: minden oda van; / aztán mégis elviseltem – / csak ne kérdezd, hogy: hogyan?!” Vajon mit talált gyanúsaknak a cenzor az utolsó soron: *Aber fragt mich nur nicht, wie?* („csak ne kérdezd, hogy: hogyan?!”) Ne kérdezzük.

Potapovo, 1916. szeptember 20.

Nagyon szeretett Mizilim,

A kérdésre tájékoztatlak, hogy a barátokkal, Tóth Árpáddal Nagysallóból és Eggenhofer Ferencsel Párkányból együtt vagyunk. Kérdezed, szerelmem, hogy mire van szükségem. Erre azt kell írjam, hogy amíg a Ti leveleitek eljutnak hozzám, és az én válaszem hozzátok, addig hónapok telnek el. Ha valamit küldeni akartok, amit használni tudnék, nem tudom, ahogy Te sem, szerelmem, hogy elérkezik-e hozzám, ez csupán a szerencse kérdése.

Sok csókkal: a te Jenőd

Potapovo, 1916. szeptember 22.

Nagyon szeretett Gizili!

Ha a lapokat, szerelmem, megkapod, látni fogod, hogy egy kérést többször megismétlek. Nem tudom ugyanis, hogy minden lapom megérkezik-e. VIII. 15-én kértem még 60 Rubelt, és később, hogy havi 100 Koronát utaljatok nekem. Írjál, szerelmem, gyakran, nagyon kevés lapot kapok, különösen Tőled, szerelmem. A napjaim munkával telnek.

Csókolak sokszor a szívemből: Jenőd

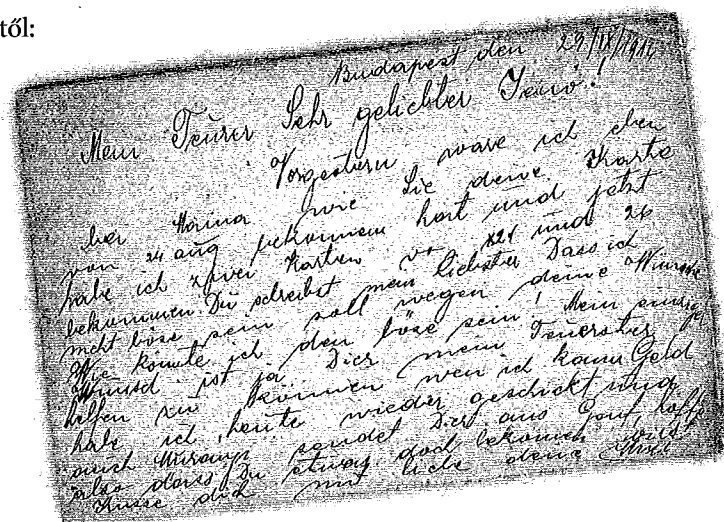
Ruza, 1916. szeptember 28.

Nagyon szeretett Gizilim!

Tudatom veled, hogy már nem Potapovóban, hanem Ruzában vagyunk, előreláthatólag néhány hétig itt leszünk, hogy utána mi fog történni velünk, még nem tudjuk. Tóth és Eggenhofer itt vannak velem, értesítsd a családjukat.

Csókkollak a legforróbb szeretettel: Jenő

Gizitől:

Budapest, 1916. szeptember 29.

Drága nagyon szeretett Jenőm!

Tegnap éppen akkor voltam Mamánál, amikor a Te aug. 24-i lapodat megkaptam, és most már én is megkaptam két lapot tőled, a X. 21-it és a 26-it. Írod, szerelmem, hogy ne legyek mérges a kívánságaid miatt. De hát hogyan is lehetnék mérges? Az egyetlen vágyam, hogy tudjak neked segíteni drágám. Amikor tudok, küldök neked pénzt, és ma is küldtem, és Murányi is küldött neked Genfből. Remélem, hogy valamelyiket megkapod.

Szeretettel csókol: a Te Mizid

Kurzweil Bélának:

Kornis Jenő hadifogoly Ruza Moszkvai Kormányzóság

Kurzweil Béla hadnagy úrnak, Budapest, VI. Rózsa u. 57. БЕЛГРИЯ

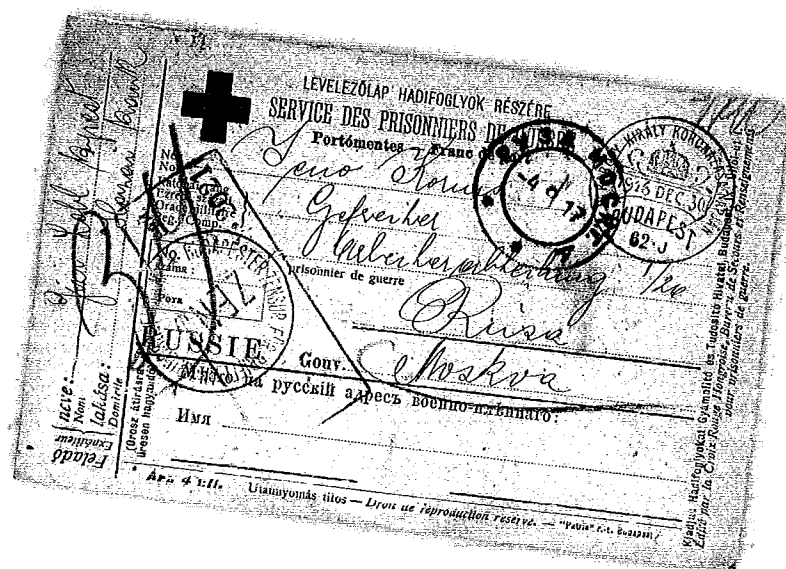
Ruza, 1916. szeptember 30.

Kedves Barátom!

Ma kaptam meg VI/20-i levelezőlapodat. Örülök, hogy te és kedves hozzártartozóid egészségesek vagytok. Mostandig mezőgazdasági munkán voltam, de most vége a munkának. Hogy ezután hová vet majd a sors, nem tudom.

Csókol: Kornis Jenő

Gizitől:

Budapest, 1916. december 30.

Édes drága Jenőm,

Most lett vége a koronázási ünnepségnek,²⁶ gondolhatod, milyen nehéz napja volt Budapestnek.

Az új évhez kívánok neked boldogságot, egészséget és a világ minden jószágát, és mindenekelőtt egy mihamarabbi viszontlátást.

Sok édes csók: a Te szerető Mizid

Kurgan, 1917. január 8.

Nagyon szeretett Gizilim!

Hónapok teltek el, mióta itt vagyok, és Tőled, szerelemem, egy levelezőlapot kaptam. Fogalmam sincs róla, hogy mi a helyzet odahaza, hogy mennek a dolgok. Neked biztosan nehéz elképzelned, hogy kocsis vagyok, és reggeltől estig fát szállítok szánkón.

Sok csók: a te Jenőd

Édesanyjától:

Postcard from Hungary, addressed to Kornis Jenő. The card features a red cross symbol and text in Hungarian, German, and French. The Hungarian text reads: "KORNIS JENŐ", "KORNIS JENŐ", "KORNIS JENŐ". The German text reads: "KORNIS JENŐ", "KORNIS JENŐ", "KORNIS JENŐ". The French text reads: "KORNIS JENŐ", "KORNIS JENŐ", "KORNIS JENŐ".

²⁶ Az elhunyt I. Ferenc József császár és király utódját, IV. Károly osztrák császárt 1916. december 30-án koronázták magyar királlyá Budapesten.

Feladó: Kohn Miksáné Budapest, Ügynök utca 18.

1917. január 11.

Édes fiam!

Megint megkaptuk, amit írtál, de a fényképet nem kaptuk meg, de Gizi megkapta. Nagyon fess vagy rajta. Hogy vagy? A pénzt megkaptad? A tél itt rendesen beállt. Megint kocsis vagy? [kiolvashatatlan szövegrész] mindenki egészséges. Sokszor csókol édesanyád. Közeleg szabadulás²⁷

Kurgan, 1917. február 9.

Kedves szép fiacskám!

Szerelmem, biztosan kíváncsi vagy, hogyan mennek itt a napok. Hát szokás szerint reggel 6-kor kelek, kimegyek az erdőbe a szánkóval. Ott felrakok rá fát, és megyek vele az állomásra xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx a 30-40 C° fokhoz nagyjából már hozzászoktam.

Sokszor csókolak: Jenőd

²⁷ Közeleg szabadulás – német nyelvű levele végére Kornis Jenő édesanyja magyarul írta oda ezeket a szavakat.

Anyai nagypjától, Deutsch Mórtól:

Lieber Onkel Jenő
Ich schreibe dir schon länger
Gefühlswörter, aber jetzt
dann lieber Mütterchen, dein
Onkel Mórchen, nicht an
mich, sondern an dich, denn
ich habe dich ja abgesehen.
Féher 23 Deutsch Mór

Deutsch Mór VI. Teréz körút 26. II/2.

Ruza Kurgan Moskva Jenő Kornis

1917. február 23.

Kedves Jenő unokám!

Már régen írtam volna Neked, csak kedves Édesanyád azt mondta, hogy a levelek nem érkeznek meg. Mi mindnyájan egészségesek vagyunk. Csókol Téged nagyapád

Deutsch Mór

Kurgan, 1917. február 24.

Nagyon szeretett Gizili!

A legutolsó lapodban, január 4-ről, panaszkodsz, hogy X. 21. óta nem kaptál tőlem hírt. Azóta természetesen nagyon gyakran írtam, de sajnos nem olyan gyakran, amilyen gyakran akartam, mivel kevés lehetőségem van hozzá. Itt nagyon kemény tél van, és nem könnyű egész nap a szabadban dolgozni.

Sokszor csókol: Jenő

Kurgan, 1917. március 4.

Nagyon szeretett Gizilim!

Ma vasárnap van, számomra ünnepnap, mert írhatok neked, szerelmem, pár sort. Tájékoztatlak, hogy az életem elviselhetetlen lenne, ha nem gondolhatnék rád. Te vagy minden reménységem. És már három éve ezt tudom csak ismét és ismét írni.

Csókol téged: sokszor a szerető Jenő

Kurgan, 1917. március 11.

Nagyon szeretett fiacskám!

Kívánok neked, szerelmem, húsvét alkalmából már most minden jót. Édes elveszett kincsem, mit mondhatnék még neked, a remény, hogy viszontláthatjuk még egymást, egyre kisebb.

Csókol: a Te Jenő

Gizitől:

OLVASHATÓ ÍRÁS! LATIN BETŰK! VÁLASZ KIZÁRÓLAG
A CSATOLT LEVELEZŐLAPON!

Budapest, 1917. május 3.

Drága szeretett Jenőm!

Megint nagyon aggódom, hogy nem kaptam tőled, szerelemem, oly rég óta semmi hírt. Mostanában nagyon elfoglalt vagyok, és alig van időm, hogy neked, szerelemem, naponta írjak. Itt már szép tavasz van, és remélem, hogy már te sem [kiolvashatatlan szövegrész] és egészséges vagy. Tegnap küldtem neked 30 Rubelt. Egyébként egészséges vagyok.

Szeretve csókolak: Mizi

Ruza, 1917. május 6.

Nagyon szeretett Gizilim!

Ne ijedj meg, ugyanis a ruzai kórházból frok neked, de nem súlyos a betegség. A rheumás lábpanaszaimat kezelik itt, ami a téli nagy strapától jött elő, és most azt immár 3 hete itt pihenem ki. Pár napon belül azonban megyek vissza dolgozni.

Már négy hónapja semmi hír otthonról!

Sok csókkal: a Te Jenőd

Gizitől:

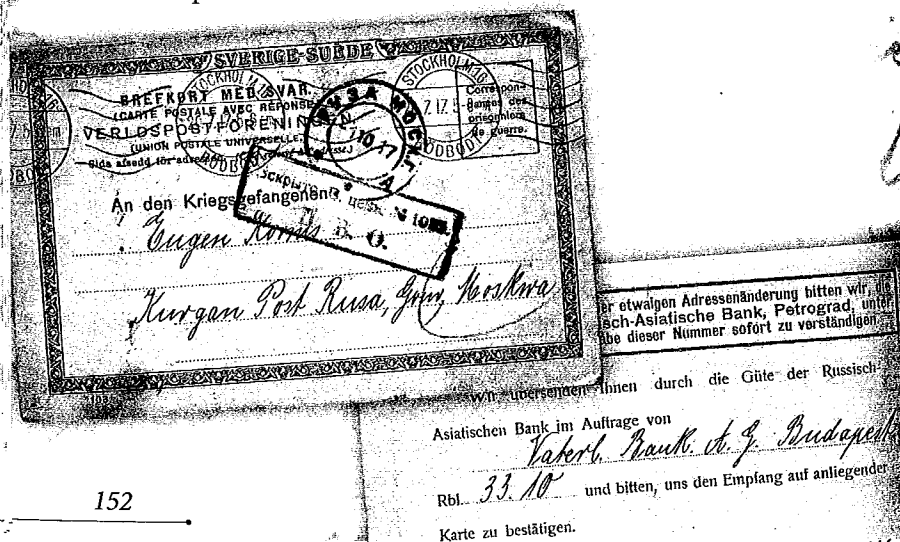
Budapest, 1917. május 23.

Drága szeretett Jenőm!

Ma van 3 éve, hogy, szerelmem, a menyasszonyod lettem. Milyen boldogok voltunk akkor! Azóta milyen sok idő telt el [kiolvashatatlan szöveg], és a várakozással, és különösen Neked, szerelmem, mennyi gyötrelemben van részed. De a szerelmünk megmarad, és a gondolataink a sok kilométeren keresztül is egymáshoz vezetnek. Ugye, szerelmem? És remélem, Isten segíteni fog nekünk, és még sok boldog évet fogunk együtt tölteni, és a sok rosszat meg el fogjuk felejtetni. Szerelmem, Te is higgyél így!

Csókollak sok szeretettel: Mizi

Értesítés pénzáttutalásról:

Eugen Kornis hadifogolynak

Kurgan Posta Rusa, Moszvai Kormányzóság

Stockholmi Kereskedelmi Bank Részvénytársaság

Az Orosz-Ázsiai Bank jóvoltából megküldünk önnek a Hazai Bank Rt., Budapest megrendelésére 33.10 rubelt, és kérjük, hogy a csatolt levelezőlapon nyugtázza az összeg átvételét.

Német Bank

Édesanyjától:

Budapest, 1917. augusztus 10.

Édes fiam, Jenő!

Repülnek a napok, nincs semmi változás, az egyik nap olyan, mint a másik. Más nem érdekel minket, csak reménykedünk egy mihamarabbi viszontlátásban, aminek el kell jönnie. Hogy vagy? Egészséges vagy? Itt már elmúlt a hideg, remélhetőleg ott is nyár van, mint itt. A napok forróak.

Mindenki csókol:

Édesanyád Szidi

Kurgan, 1917. augusztus 23.

Nagyon szeretett Gizilim!

Hosszú idő után kaptam tőled egy lapot, amit június 1-jén írtál. Sajnos, nagyon keveset írsz, arról, ami érdekelne. Én magam egészséges vagyok, dolgozom, mint mindig, csak a remény lesz napról napra kevesebb.

Sokszor csókol: a Te Jenőd

Kurgan, 1917. augusztus 30.

Nagyon szeretett Gizilim!

A közelgő ünnepek alkalmából mit kívánhatnék neked, szerelmem? Teljesüljön minden reményed és kívánságod, a szomorú múlt hamarosan öröme vált.

Sokszor csókol: a te szerető Jenőd

Gizitől:

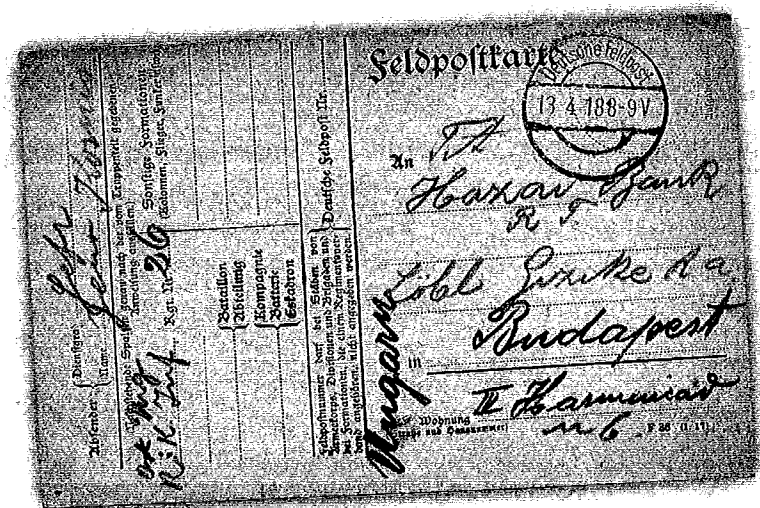
Budapest, 1917. szeptember 27.

Én drága szeretett Jenőm!

Éppen azt olvasom az újságban, hogy a következő hónaptól nem lehet már küldeni üzenetet a hadifogságba, ezért most írok, ameddig lehet. Nagyon kevés hírt kaphatsz így felőlünk. Ma a bankban rendkívüli általános közgyűlés van a tőkeemelés miatt, ezért extra remunerációt kaptunk. Türelmetlenül várom a fényképet rólad, még nem jött meg. Lehet, hogy Koppenhágán keresztül küldted? Itthon mindenki egészséges.

Sok csók: a Te Mizidtől

A következő levelet Jenő már szabad emberként írta Gizinek. Néhány társával együtt megszökött az orosz hadifogságból és átjutott a német hadsereg kezén lévő nyugat-oroszországi területre – lásd erről az előző fejezetet (Napló). A korábbiakkal ellentétben ez az üzenet már német tábori levelezőlapon érkezett.

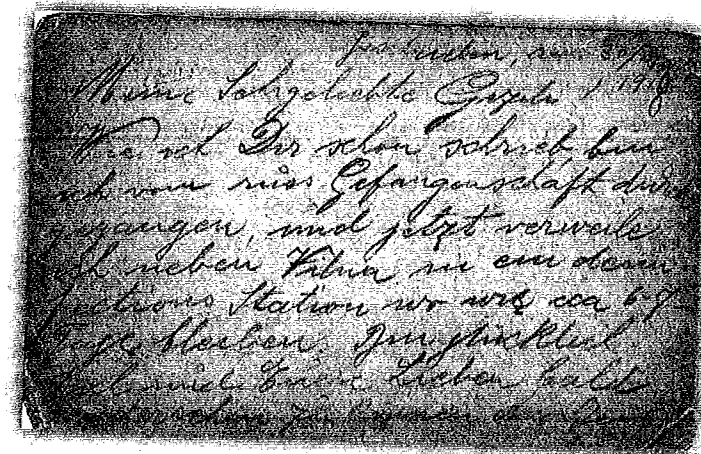

1918. március 27.

Nagyon szeretett Gizilim!

Kiszabadultam az orosz fogságból, most Minszkben vagyok, és közeledünk a határhoz. Boldoggá tesz a tudat, hogy hamarosan viszontláthatlak.

Sok csókkal: a te Jenő

[kiolvashatatlan helységnev], 1918. március 30.

Nagyon szeretett Gizilim!

Ahogy azt már írtam, az orosz fogságból kiszabadultam, és most Vilna²⁸ mellett vagyok egy fertőtlenítő táborban, ahol kb. 6-7 hetet kell töltenem. Boldog vagyok, hogy téged és a szeretteidet ismét láthatom.

Jenő

1918. március 30.

Szeretett édesanyám!

Nem tudom, hogy a korábban írt levelemet megkaptátok-e, amelyben azt írtam, hogy kiszabadultam az orosz fogságból. Most [kiolvasha-

²⁸ Vilna – ma: Vilnius, Litvánia fővárosa.

tatlan helységnév] mellett vagyok egy táborban, ahol egészségügyi vizsgálat van. Várhatóan 6-7 napig tart. [kiolvashatatlan szövegrész] már türelmetlenül, de boldogan, hogy viszontláthatjuk egymást.

Sok csókkal: Jenő

* * *

Kornis Jenő végül hazaérkezett. Az alábbi leveleket már magyarul írta, Esztergomban, ahol – miután jelentkezett egységénél – felmentését, illetve leszerelését intézte.

Nagyon szeretném tudni, hogy boldogult nagyapam²⁹ temetése, vagy elszállíttatása mikor lesz, bár azt hiszem, nem remélhetem, hogy addigra otthon lehetek.

Kedves Aranyos Szívikém, légy oly jó, s kérd meg jó Anyukámat a nevemben, hogy izgassa túl magát, s ne merítse ki erejét.

Kedves Apámnak mondd meg, Szívikém, ha szép idő van, menjen ki egy kicsit a levegőre, s ha nem akar velem rosszba lenni, úgy igyekezzen teljesen egészséges lenni, mire hazatérek.

Édes Mizikém, alig várom már a percet, hogy megölelhesselek, mivel tudom, hogy bármilyen rosszul is esik az ittlét, ha egyszer ismét szemedbe nézek, úgy minden bajt és nyomorúságot el felejték, de mikor... mikor?

Add át, Szívikém, mindenkinek külön-külön üdvözetem. K. Apa, Anya kezeit csókolva vagyok nagy szeretettel a te utánad nagyon vágyódó

Címem K. J.
Esztergom
Fördő szálló
Szoba 15. sz.

Esztergom, 1918. május 1-jén este 8 óra

Édes Szép Szívikém!

A mai nap ismét semmivel telt el, Vázsonyi ugyanis a délutáni órákban magához rendelt, hogy majd kimegyünk a kaszárnyába, s megtesszük a bejelentésemet, de ebből semmi sem lehetett, mivel ő nagy elfoglaltsága miatt nem szabadulhatott irodájából, s így kénytelen vagyok a holnapi napot bevárni, s ha másképp nem megy, úgy holnap minden bizonnyal egyedül jelentkezem.

[Esztergom, 1918. április vége]

Nagyon szeretném tudni, hogy boldogult nagyapam²⁹ temetése, vagy elszállíttatása mikor lesz, bár azt hiszem, nem remélhetem, hogy addigra otthon lehetek.

Kedves Aranyos Szívikém, légy oly jó, s kérd meg jó Anyukámat a nevemben, hogy izgassa túl magát, s ne merítse ki erejét.

Kedves Apámnak mondd meg, Szívikém, ha szép idő van, menjen ki egy kicsit a levegőre, s ha nem akar velem rosszba lenni, úgy igyekezzen teljesen egészséges lenni, mire hazatérek.

Édes Mizikém, alig várom már a percet, hogy megölelhesselek, mivel tudom, hogy bármilyen rosszul is esik az ittlét, ha egyszer ismét szemedbe nézek, úgy minden bajt és nyomorúságot el felejték, de mikor... mikor?

Add át, Szívikém, mindenkinek külön-külön üdvözetem. K. Apa, Anya kezeit csókolva vagyok nagy szeretettel a te utánad nagyon vágyódó

Jenőd

Címem K. J.
Esztergom
Fördő szálló
Szoba 15. sz.

Esztergom, 1918. május 1-jén este 8 óra

Édes Szép Szívikém!

A mai nap ismét semmivel telt el, Vázsonyi ugyanis a délutáni órákban magához rendelt, hogy majd kimegyünk a kaszárnyába, s megtesszük a bejelentésemet, de ebből semmi sem lehetett, mivel ő nagy elfoglaltsága miatt nem szabadulhatott irodájából, s így kénytelen vagyok a holnapi napot bevárni, s ha másképp nem megy, úgy holnap minden bizonnyal egyedül jelentkezem.

²⁹ Miközben Esztergomban katonai ügyeit intézte, anyai nagyapja, Deutsch Mór 1918. április 29-én meghalt.

Képzelheted, Drága Szívikém, hogy vergődöm itten, az egész napot semmittevással eltöltve s még a szabad mozgás lehetőségétől is megfosztva, különösen ma május elseje lévén erős őrráratok cirkálnak, úgy, hogy az utcára alig merek menni.

Ha előbb tudtam volna meg, hogy a mai naphól sem lesz semmi, úgy még a kellemetlenségektől sem riadva vissza haza utaztam volna, hogy holnap ismét visszatérjek. Hiszen annyira vágyódom utánad, Édesem, leírhatatlan az a lelki kín, amit kiállok, hogy veled nem lehetek, Egyetlenem, s megrémít az a gondolat, hogy ez az állapot még egy ideig elhúzódhat. Erős lélekkel, kitartással, daccal küzdöttem mind ez idáig kérlelhetetlen sorsom ellen, s meglásd, Drágám, győzni fogunk, csak Te, Édes, tarts ki mellettem szerelmeddel. Sokszor sújtott már porig a végzet, letepert, megalázott, s mint a vágómarha a földön fetrengve csak a kegyelemdőfést vártam, de rád gondolva, Szívikém, új erőt éreztem, s leráztam magamról mindazt, mi ellenem tört s megsemmisüléssel fenyegetett.

Az egész nap nyugtalansággal s türelmetlen idegességgel telt el, s látod, Szívikém, most, hogy egy pár percig veled diskurálhatok (hacsak papíron is), mindjárt boldogabbnak érzem magam.

Délután a kávéházban Glázer dr.-ral beszélgettem, sajnálom, hogy holnap valaminő katonai ügyben ismét Pestre utazik, s nem találkozhatom vele a laktanyában. Édes Szívem, ne neved ki butaságomért, de hiába, az ember öregszik s feledékeny lesz. Ugyanis midőn a Cafféban nagy életundorral (tudod, fiam, hogy mitől és miért undorodom) kávémat szürcsölöm, odajön hozzám egy zászlós. Szívélyesen üdvözlő, s igen melegen érdeklődik sorsom iránt. Egy kis megfigyelés után constátalom, hogy a pofa határozottan ismerős, de a legmélyebb lelki töprengés, magamba szállás, fürkészés után se tudtam rájönni „vaj ki ő, s hol van a hazája”. Nem is szólva név, állás s családi állapot felől – a Delejféle eset óta ily esetben a család iránt való érdeklődést különösen kerülöm.

Édes Szívikém, mint a Vázsonyitól értesültem, ő nem tart igényt a felmentésre, s úgy hiszem, azt felesége Molnár igazgatónak a múlt napokban már be is jelentette, s így talán őhelyette engem lehetne

bevenni a fölmentendők névsorába. Ez irányban, ha hazamegyek, majd beszélhetünk, ha azonban találkoznál véletlenül M. igazgatóval, megemlíthetnéd neki vagy talán Morvay úrnak, igaz ugyan, hogy a beosztásomat csak négy heti szabadság után kapom meg, de mint Glaser dr. és egy főhadnagy, ki ez ideig Heimkerenderek³⁰ ügyeivel volt megbízva, mondta, egy kis jóakarattal el lehet intézni, s a felmentési kérvénybe csak azt kell megjelölni, hogy a 26-os Ersatzkompagnie-nél³¹ vagyok. Ha a Vilmos bácsival személyesen beszélnél, úgy ezt megemlíthetnéd neki.

Édes Kicsikém, oly sokat szeretnék néked mondani, s csak bámulok bele a lámpába, s azt mondom, Cuncikám, Cuncikám, ugye boldogok leszünk, hiszen úgy akarjuk s úgy vágyódnak utánad!

Leginkább bánt, hogy nem kaphatok tőled, Szívikém, levelet, hiszen azt nem tudom, maradok vagy maradhatok-e mostani szállásomon.

Nagyon rosszulesik, hogy nem lehetek boldogult Nagyapa temetésén, s azt sem tudom, hogy az elszállítás megtörtént-e már? Haza most nem írok, dolgaimat illetőleg értesítsd Kedves Eryéimet, s csókolod meg helyettem [őket], ha hazamegyek, visszaadom.

Sok szeretettel számtalanszor csókol: Jenő

* * *

Időrendben ez volt Kornis Jenő utolsó levele, amelyet a barna táská megőrzött számunkra.

³⁰ Heimkehrerend – hazatérő, itt: fogságból hazatérő (német).

³¹ Ersatzkompagnie – póttartalékos század (német).

Feljegyzések

A fronton szolgáló vagy a fogságban senyvedő katonának nemigen van felesleges ideje: harcolnia, illetve robotolnia kell, kényszerűségből és megszabott időhatárok nélkül – ameddig a parancs szól. Persze a harc is szünetel időnként, és a munkát sem kell napi huszonegy órán át végezni – azaz mégiscsak van valamennyi idő, amivel a katona maga gazdálkodhat. Időtöltési lehetőségei viszont korlátozottak. Üres óráiban nem lehet együtt szeretteivel, aiktól hatalmas távolságok választják el, és itt az otthoni civil életben megszokott kedvtelésekre különben sem nyílik alkalom. És mivel nincs mivel eltölteni vagy kitölteni az időt, ez a kevés szabadidő is előbb-utóbb kezd elviselhetetlenül soknak, sőt végeérhetetlennek érződni – különösen akkor, amikor hónapokat kell a lövészárokból és a fedezékben tölteni vagy a fogolytáborban morzsolni – egyre inkább reményvesztetten – a napokat, hónapokat, éveket.

Kornis Jenő – a barna táskából előkerült dokumentumok tanúsága szerint – az írás segítette az elviselhetetlenül hosszú idő elviselésében. Naplóban rögzítette Przemysl ostromának eseményeit és az oroszországi hadifogság mindennapjait, miközben az 1914 augusztusa és 1918 márciusa közötti időszakban – frontszolgálatra és hadifogsága során – százötvennél is több levelet és tábori levelezőlapot küldött haza szeretteinek. De a jelek szerint még így is maradt ideje, amelyet szintén az írásnak szentelt: a napló és a levelezés mellett mindenféle más feljegyzést, mégpedig igen változatos témájú és műfajú feljegyzést is megőrzött a barna táska.

Ezek között vannak „hivatalos” jellegűek is. Miután Przemysł ostromának utolsó fázisában a munkás pótzászlóalj tagjait is fegyveres szolgálatra osztották be, őt magát pedig előléptették örvezetővé,

noteszében gondosan vezetett szolgálati feljegyzések jelennek meg. Beírja naplójába az egységébe tartozók névsorát:

Kom. Keviczky István

Gefr. Kornis Jenő

Demeter Lajos

Parnics György

Buckan János

Gabris Jozsef

Gáspár János

Pilnyik Pál

Schwarcz Jozsef

Dudás István

Toporka István

Dorotin János

Kozár Izidor

Gecsó

Írásban rögzíti az őrző-jelző-szolgálat beosztását:

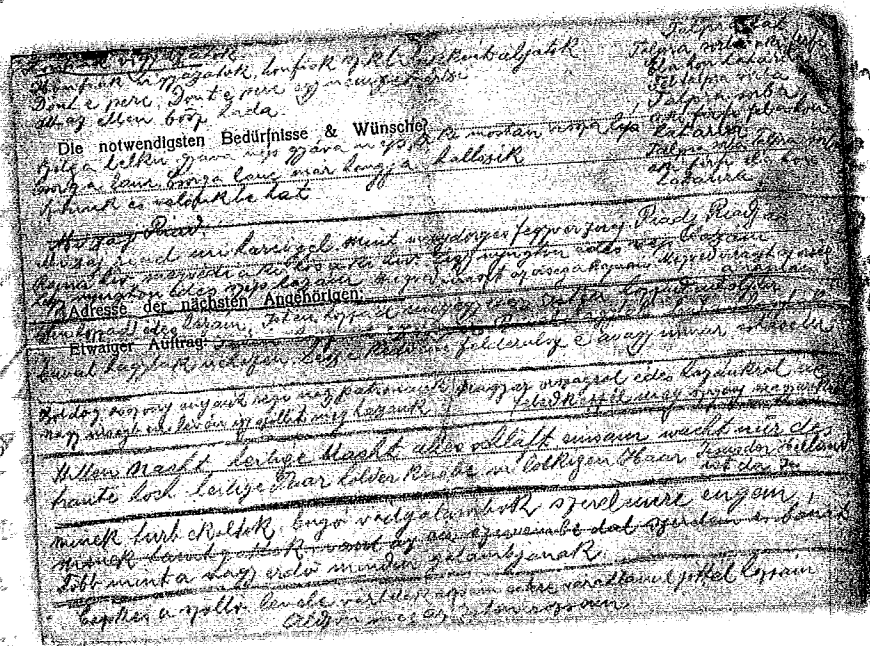
[illegible]

The ^{best} opportunity I had of seeing him, was about twenty
many years since, when I was going to spend the winter
years of age, I and my family to spend the winter
with my mother, who he visited at Versailles the being
Die notwendigsten Bedürfnisse & Wünsche
being the only day of the week on which I would leave
Paris. — I generally walked as far as the barrier (barrière)
and thence I took ^{for} ~~in~~ one of the public carriages
to my mother's house. When I happened to be too early
for the diligence I used to stop and converse with the
Etwaiger Auftrag
beggar, whose name was Billings — The regularly
took his station at the barrier, where (barrière) a loud
voice he solicited alms from every one who passed
with a degree of ^{reluctantly ministers} perseverance that was really astonishing
I generally gave him a trifle without inquiring whether he
deserved it, or not, only to get rid of his importunities.
(unvorsichtig) (Belästigung)

[illegible][illegible]

und was auch für die Indifferenz der
Weltmenschheit einen bestrittenen
Theil davon ab. antwortete ihm
Bischoff von St. Louis, Eva
binnen Kommen am Hainich nicht
wird. Einmal er wird
der Fünftel der Fünftel der
Voransatz für die Fünftel der
am 11. 11. 11. 11. 11.

Ahogy telt-múlt az idő, Kornis Jenőnek valósággal szenvedélyévé vált az írás. Kis túlzással: ha papír került a kezébe, rögtön teleírta. Egy másik hadifogoly-nyilvántartási adatlap rubrikáit az emlékeztetőből felidézett versekkel-verstördékekkel töltötte ki:

Van közöttük magyar nóta, hazafias vers, katolikus néphimnusz („Boldogasszony anyánk”), német hazafias induló – a „Die Wacht am Rhein” („Örség a Rajnán”) magyar szöveggel („Mi zaj riad”) – és karácsonyi ének („Stille Nacht”). (Az eredeti helyesírását megőriztük.)

Honfiak vigyázatok

Honfiak vigyázatok, honfiak sziklabércként áljatok

Dönt e perc, dönt e perc egy nemzet érzi

Itt az ellen bős hada.

Szolga lelki gyáva nép, aki mostan visszalép

Csörg a lánc, csörg a lánc már hangja hallszik

Sziviünk és velünkbe hat

Mi zaj Riad.

Mi zaj riad, mi harci jel. Mint mennydörgés fegyverzőrej Riadj Riadj a

Rajna hív megvédi aki hős, aki hív. Légy nyugton édes szép hazám

Légy nyugton édes szép hazám. Megvéd viraszt az örség a Rajnán, megvéd viraszt az örség a rajnán

Isten hozzád édes hazám. Isten hozzád még egyszer. Isten hozzád utoljára

Isten hozzád ezerszer Buval hagylak buban hagylak

Buval hagylak nehezen. Lesz e kedvem felderülsz e avagy immár sohasem.

Boldog asszony anyánk régi nagy patronánk.

Magyar országról édes hazánkrol ne

Nagy inségben lévén így szölli meg hazánk

ne feledkezzél meg szegény magyarokról

Stillen Nacht Heiligen Nacht alles schläft einsam wacht nur des

Treute hoch heilige Paar holder Knabe in lockigen Haar jesu der Heiland ist da ja

Minek turbékoltok bugó vadgalambok szerelemre engem
Minek tanítgattok, van az én szívembe dal szerelem és bánat
Több mint a nagy erdő minden galambjának.

Csipkés a szőlő levele vártalak rozszám estére váratlanul jöttél hozzám
áldjon meg az Isten rozszám

Talpra hát
Talpra sorba aki férfi
El a hon határra
Fel talpra sorba
Talpra sorba
aki férfi fel a hon
határra
Talpra sorba Talpra sorba
Aki férfi el a hon
határra

Maga is verselgetett
a fogságban. Utolsónak
egyik háborús témájú
versét adjuk közre:

A baba
János és Péter földi,
két jó barát.
Tapossák egy ukrán
város sarát.
Ott, ahol nemrég
élet volt,
munkás szorgalom,
most mocskos üszök,
kór, borzalom.
Két rongyos magyar,
kit idedobott
a szörnyű vihar,
megharcoltak sok csatát,
láttak szenvedést, halált,
könnyet, patakban folyni
a vért.
Ha tudnák, miért? Miért?
Göröngyös az út.
A két ember ballagott.
Hanem Péter bizony
elcsodálkozott,
mert olyasmit látott,
amit rég nem látott:
barátja arcán
egy mosoly átfutott.
János, mi ütött beléd?
Tán madárral
bélelt ki
a köpenyed zsebét,

A BABA

János és Péter földi,
két jó barát.
Tapossák egy ukrán
város sarát.
Ott, ahol nemrég
élet volt,
munkás szorgalom,
most mocskos üszök,
kór, borzalom.
Két rongyos magyar,
kit idedobott
a szörnyű vihar,
megharcoltak sok csatát,
láttak szenvedést, halált,
könnyet, patakban folyni
a vért.
Ha tudnák, miért? Miért?

Göröngyös az út.
A két ember ballagott.
Hanem Péter bizony
elcsodálkozott,
mert olyasmit látott,
amit rég nem látott:
barátja arcán
egy mosoly átfutott.

János, mi ütött beléd?
Tán madárral
bélelt ki
a köpenyed zsebét,

s vigyázol,
hogy szépen elüljön,
nehogy valahogy
huss, elrepüljön?
Nem á', bólintott
az vissza,
hanem amott
abban az összedűlt házban,
a volt szép szobában,
amint arra jártam,
a földön egy kis
babát találtam.
Mikor hazulról elmentem,
a kislányomnak
épp ilyet ígértem.
Hogy örült a lelkem!
Most is magam előtt látom!
Sima szőke haja
két ágba befonva,
nevető kék szeme,
arca, mint az alma,
pici piros szája.
Hej, hála!
Holnap megyünk
szabadságra.
Mentek s hallgattak,
nehezen van vége
ilyen hosszú napnak.

De mi ez? leszakadt az égbolt!
mennydörögve
egy gránát robbant
a közeliükben.
Mindkettőt a földre teríti,

szemet, száját, fület
por, piszok telíti.

Péter végre felkelt,
a barátját kereste.
Ez pedig csendesen
ott feküdt mellette.
Köpenyét a vére
pirosra áztatta,
két lábát a gránát
tőből leszaggatta.

Jánosom, Jánosom,
fáj? szenvedsz? Segítetek,
vizet hozok, orvost,
segítséget.

Maradj! Ne hagyj itt,
hisz nincs nekem
más bajom,
megszédültem,
csak az a bánatom,
hogy holnap talán
haza se mehetek.
Valamire azért
szépen megkérnélek.
Tedd el, legyen
nálad a baba,
s ha mégis
előbb mennél haza,
add a kislányom
kezébe, mondd, hogy
az édesapja küldte.

Kedves jó barátját
Péter megkönnyezte.
Nehéz szívvel a zsebből
a babát kivette.
Nézte nézegette.

Sima szőke haja
két ágba befonva,
nevető kék szeme,
arca, mint az alma,
pici piros szája.

Kár, hogy összetörött
mind a két kis lába.

A végére hagytuk azt a – mondjuk
így – „vizuális feljegyzést”, ami
a hadifogoly Kornis Jenőről egy fo-
tográfia formájában készült. Ruzá-
ban, egy helybeli fotográfus mű-
termében fényképeztette le magát,
teljes „orosz” felszerelésben.

A fénykép hátoldalára ráírta, hogy mikor készült: 1918. március 22-én. Két nappal később, március 24-én megszökött a hadifogságból. Amikor a fotográfus lencséje elé állt, már annak az elhatározásnak a tudatában tette, hogy bármi történjék is vele, ez a fénykép lesz hadifogsága utolsó emléke.

Epilógus

Nagyapám, a „Dembinszky” és a barna táska

KORNIS ANNA

Családomnak, a Kornis családnak a „Dembinszky” elsősorban nem a '48-as honvédsereg fővezérének jelentette, hanem egy harmadik emeleti lakást a Dembinszky utcában. Itt lakott édesapám családja 1940-től, unokatestvérem ma is ott él.

Első gyerekkori emlékem a Dembinszkyről, valamikor az ötvenes évek vége felé, egy hosszú, sötét, kopott előszoba, ahonnan több ajtó nyílt, persze mind zárva. Csak a konyhaajtó volt nyitva, nagymamám, akit Mamikának hívtunk, többnyire ott üldögélt, mintha várna valamire vagy valakire.

A Dembinszkynek évekig nem volt kulcsa, az járt ki-be, aki akart. Attól nem kellett félni, hogy onnan elvisznek valamit. Nem volt mit, oda inkább csak vinni lehetett. A Dembinszkyben több szoba volt, de nagymamám, nagynéném, Klári (apám húga) és unokatestvéreim ebből csak az egyik szobát és a nagyon kicsi cselédszobát lakták. A többi társbérlet volt. Az udvari szobában lakó családra nem emlékszem, de az egyik utcai szoba lakójára, Erzsi néniére igen. A sötét, kopott előszobában volt egy függönnyel letakart stelázsi, ahhoz nem volt szabad hozzányúlni, mert az az Erzsi nénié volt. Egyszer megmutatta, mi van a függöny mögött. Hosszú, hajtogatott selyempapírok, nagyjából egy métereseek, amelyeket ő egymásba illesztett (mint ma a papírkéztörőket) kb. öt centi magasságig, és összekötötte. Ezeket aztán elvitték, és kockára vágták, ebből készült a hajtogatott vécépapír.

A másik utcai szoba volt a mi családunké. Itt jöttünk össze különböző alkalmakkor kisebb-nagyobb számban rokonok, barátok.

Mindig jó volt a hangulat, anyám sokszor készített valami finomságot (körözöttet, süteményt, pogácsát), ami aztán pillanatok alatt elfogyott, mint ahogy a vodka is. Az esték általában azzal végződtek, hogy elénekeltük a teljes mozgalmi repertoárt az *Amuri partizánoktól* a *Vörös Csepelig*. Nagy hatással volt rám az a világszemlélet, amelyet ezek az alkalmak árasztottak. A 60-as évek vége felé végre elköltözött az udvari szobában lakó család.

1969-ben meghalt a nagymamám. Azt akarta, hogy elhamvaszták, csak jóval később értettem meg, hogy miért. A családból egyedül ő nyugszik Farkasréten.

Soha nem hallottam őt a nagyapámról mesélni. Annyit tudtam róla, hogy a háborúban halt meg. Nem voltam kérdezőgatos típus, amit hallottam, azt elraktároztam és tudomásul vettem. Mint ahogyan azt is, hogy mi zsidók vagyunk. Erről soha nem beszéltünk, tudtam, és kész. Abban az időben nem a mi családuknak volt az egyetlen, ahol hiányzott egyik vagy másik családtag vagy azért, mert meghalt, vagy azért, mert külföldön élt.

Nem tudom, mikor hallottam először a barna táskáról. Annyit lehetett tudni, hogy valahol a Dembinszkyben lapul néhány régi családi fotó és a nagyapám nagyanyámhoz írott levelei az első világháborúból. Ha kérdeztük nagynénémről vagy az unokatestvéremről, hogy megvan-e, mindig megnyugtattak. Az egész megvan valahol „egy barna táskában”, és majd megkeresik, mondták. Hogy pontosan mi van abban a titokzatos táskában, senki sem tudta.

Az utóbbi években egyre jobban kezdett izgatni a Dembinszky és apám családjának története, de mivel édesapámat, aki 1997-ben meghalt, már nem kérdezhettem meg, Klári nagynénémet és Jancsi nagybátyámat kezdtém faggatni. (Jancsit, aki Kanadában él, apám mindig öccseként emlegette, bár csak unokatestvérek voltak, de mivel az ő mamája sem élte túl a háborút, nagymamám nevelte fel őt is.) Beszélgetéseinket felvettem diktafonnal, hogy semmi ne felejtődjön el.

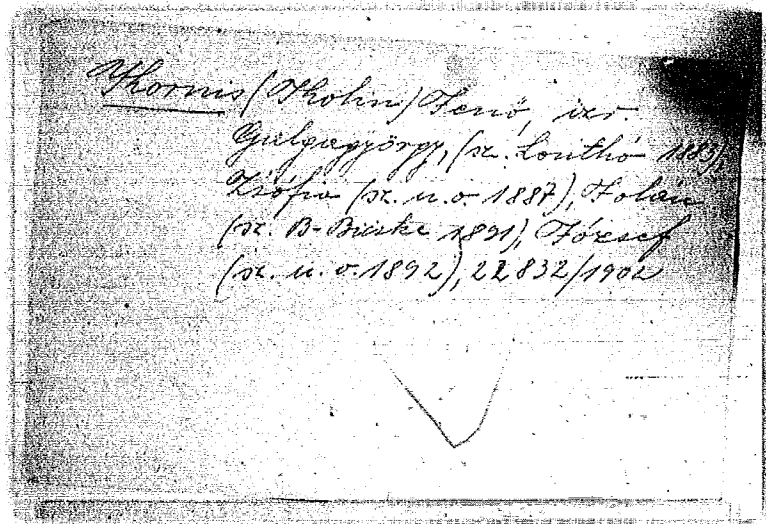
Egyre jobban sajnáltam, hogy édesapámat sohasem kérdeztem ezekről a dolgokról. Megpróbáltam bepótolni azt, amit már nem le-

hetett. Szerettem volna többet megtudni a családi legendáriumból származó történetekről. Az egyik történet arról szól, hogy a nagyapám nagyapja (tehát az én ükapám) antikvárius volt Vácon a Piarista Gimnázium közelében, és ezért az unokáját beíratta a gimnáziumba. Egy másik történet arról, hogy valaki a családból valamikor Kohnról Kornisra magyarosított, az azonban nem volt világos, hogy ki. Talán a nagypapa. A váci Piarista Gimnázium egyik évkönyvében szerepel a nagyapám, de nem Kornis, hanem még Kohn Jenő néven. Egy évig járt oda az 1894/95-ös tanévben. Nem volt túl jó tanuló, és azt kifejezetten mulatságosnak találtam, hogy tornából megbukott. A pótvizsgán valószínűleg átment, mert a következő évben a másodikosok között szerepel a neve, de már mint kimaradt tanuló.

IV. ÉRDEMSOROZAT.											
I. A) OSZTÁLY.											
A tanuló neve, vallása, születési- vagy ismétlése											
	Magyarországi	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Zsidó nyelv	Szlavon nyelv	Magyar nyelv	Magyar nyelv	Magyar nyelv	Magyar nyelv	Teljes
Bakos József, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Balogh József, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Band Henrik	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Baranyovits Rezső	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Baross Károly, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bayer Mihály	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bergmann Miklós	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Reichsneider Rezső	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Csergei Sándor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Dibiczek Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Domonkos Tibor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Haffner Kálmán	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kormos István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Leitner István, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Nóder Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Németh Kálmán, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Pajut Sándor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Perik Tamás, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Székely István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bakos István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Rozsnyai István, im.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szilágyi Aladár	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tanács István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Török Árpád	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vághy János	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Waldmann Sándor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Magánoktatás:											
Huszár Aladár	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kiemaradók: Baross Ferenc, im., Bogányi István, Erdősi Gyula, im., Fencsik Géza, im., Fényes Ferenc, Molnár Aladár, Papp János, Papp Rudolf, Schwarz Gyula, im., Török Gyula. Összesen 34.											

Az viszont még mindig nem volt világos, hogy ki magyarosított. Egy családfakutató segítségével végül megtaláltam a levéltárban a névváltoztatásról szóló dokumentumot 1902-ből. A nagyapám magya-

rosított. Ültem csendben, a kutatóteremben a mikrofilmet tekergetve, és egyszer csak megtaláltam. Alig bírtam megállni, hogy ne üvöltsek fel örömben. Nagyon jólesett volna, és el is játszottam a gondolattal, de olyan lett volna, mint egy rossz amerikai film.

Nagyapám antikvárius nagyapjáról viszont semmit nem találtam. A váci Helytörténeti Múzeum nem tudott se Kornis, se Kohn néven antikváriumról. Szerettem volna megtudni legalább a nagypapa keresztnévét, de a Kohn-ágon semmit nem találtam. A család elég mozgalmas életet élhetett, mert nagyapám és egyik testvére Lontón született (ma Szlovákiához tartozik), másik két testvére Bicskén, a névváltoztatás idején Galgagyörgyön laktak (ma Galgagyörk), de ennél többet nem sikerült megtudnom, akármelyik irányba indultam. Többszöri nekifutás után egy este, amikor az interneten már több száz anyakönyvi bejegyzést átböngészttem, egyszer csak a homlokomra csaptam. Nagyapám édesanyja, Deutsch Szidónia, Vácon született. Nem lehet, hogy én egyfolytában a „rossz” nagypapa után kutatok? Újra írtam Vádra, a Helytörténeti Múzeumba, és izgatottan vártam a választ, ami szerencsére gyorsan meg is érkezett: „Deutsch Mór

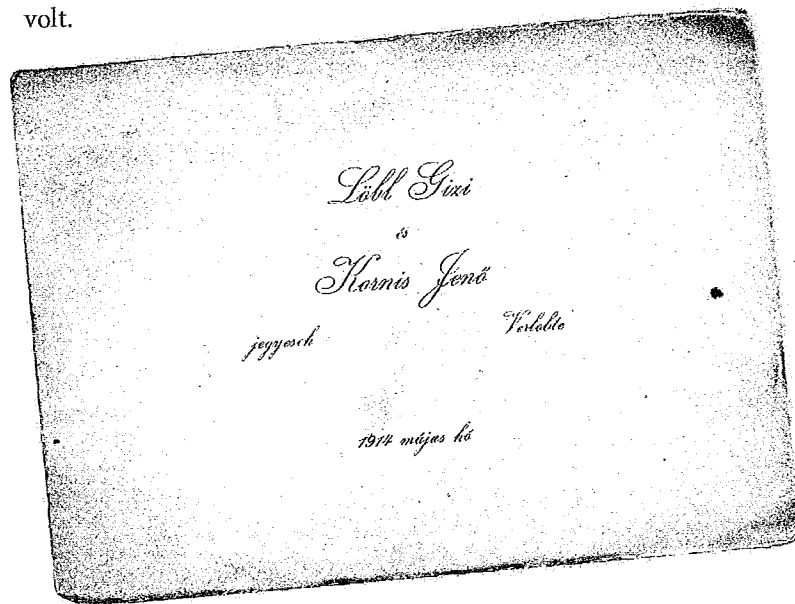
könyv- és papírkereskedése a mai városháza földszintjén volt. Több képeslap is készült a boltból. Az egyedüli könyv- és papírkereskedés volt a városban, így gyakorlatilag mindenki, akinek ilyen árucikkre szüksége volt, megfordult a boltban. Fontos polgára volt a városnak.” Az orrom előtt volt a megoldás, csak idő kellett hozzá, hogy észre is vegyem. Ugyanazt az eufóriát éreztem, amit a kutatóteremben, amikor a névmagyarosításról szóló dokumentumot megtaláltam.

Időközben a Dembinszkyben élő Klári nagynéném is meghalt, nem volt, akihez csak úgy felszaladjak kérdezősködni, Jancsi nagybátyám pedig évente csak egyszer jött haza. Egy ideig szóba se került a barna táská. De egy szép nap Klári unokája bejelentette, hogy férjével aliázni fognak, és szükségük van néhány dokumentumra. A Dembinszkyre teljesen jellemző módon azonnal előkerült a barna táská a szükséges iratokkal és olyan kincsekkel, amelyekre senki nem számított. Egyszer csak kézzelfoghatóvá vált az a sok minden, amiről eddig csak hallottunk. Rengeteg anyag volt a kis táskában. Fényképek, levelek, levelezőlapok, füzetek, a legkülönbözőbb dolgok az 1910-es évektől nagyjából nagynyám halálával (1969) bezárólag. Csak azt

nem értettük anyámmal és az öcsémmel, hogy apukám erről miért nem mesélt sohasem nekünk. Azt nem gondoltuk, hogy nem tudott ezekről a kincsekről, de valamiért nagyon mélyen elásta magában, csak találgathatjuk, hogy miért.

A táskában voltak azok a levelek is, amelyeket nagyapám 1914-től 1918-ig írt a nagymamámnak, aki akkor még csak a menyasszonya volt.

Kétévi ismeretség után Kornis Jenő és Löbl Gizella 1914 májusában jegyezték el egymást, de nagyapám augusztusban már bevonult. Egy esztergomi laktanyából Przemyślbe vezényelték. Négynapos vonatút után érkeztek meg. Feladatuk bástyák, sáncok és lövészárkok ásása volt. 1915 elején kinevezték őrzetőnek. Komolyan vette a feladatot, a napló hátsó oldalain precíz kimutatást vezetett arról, hogy ki mikor van őrségben. 1915 márciusában esett orosz hadifogságba.

A levelek között volt néhány a nagymamától is, nyilván amit nem tudtak kézbesíteni a háborús események miatt, visszavitték a feladónak. De a legtöbb levél a nagyapámtól származott. Sokat elárul, ahogy ezek változtak az idő múlásával. Eleinte hosszú, többoldalas

beszámolók, sőt szerelmeslevelek voltak, levélpapírra írva. Aztán jöttek a tábori levelezőlapok magyarul. A hadifogolytáborból már az erre rendszeresített *Carte postale*-ok (Почтовая карточка) érkeztek. Ezeken az állt, hogy csak franciául, oroszul vagy németül szabad ráírni. Ettől kezdve németül leveleztek. Aztán volt még egy kis fekete zsebnotez a belső oldalán elegáns mintázattal, amiről kiderült, hogy egy napló. Egy jegyzetfüzet, amit már a hadifogságban vásárolt magának, amiben a legkülönbözőbb dolgok voltak magyarul, németül, sőt egy kb. 80 szóból álló orosz szótár, persze latin betűkkel. Kronológiába raktam a leveleket, szortíroztam, mit írt a nagyapám, mit írt a nagyanyám, és volt néhány levél a családtagoktól és ismerősöktől is.

Elkezdtem leírni a kézirásos szövegeket, először a naplót, aztán a leveleket. Szerencsém volt, nagyapám nagyon szépen, olvashatóan írt. Nagyapám nem vétett hibát. Végtelenül fegyelmezett volt. Ez az önfegyelem négy éven át végigkísérte. A hadifoglyokat napokig vonattal szállították keletre. Hihetetlen volt látni, hogy a hosszú és fárasztó utazás ellenére is, mikor ázsiai területre értek, milyen érdeklődéssel figyelte az ottani vegetációt, embereket, állatokat. Vette magának a fáradságot, és Szamarkandban képeslapokat vásárolt. Az egyiken egy tevé volt. Borzasztóan tetszett neki, ahogy az emberek „tevegelnek”. Találtam még egy saját maga által fűzött kis füzetkét is, a borítóját nagymamám egyik leveléből készítette. Ebben a bajtársaktól hallott nóták szövegét írta le.

Soha nem voltunk vallásos család, nem tartottuk az ünnepeket (bár számon tartottuk őket), és kérdésemre Klári és Jancsi azt válaszolták, hogy ez az ő gyerekkorukban is így volt. Ezért aztán nagyon megható volt számomra az a naplóbejegyzés, ahol nagyapám arról számol be, hogyan ünnepelték 1915 szeptemberében a szamarkandi zsidó közösség segítségével a zsidó újévet. Úgy tűnt, akkor, ott ez fontos volt számára.

Másokkal is törődött. Egyik levelében egy egész listát írt bajtársai hozzátartozóinak nevével és címével, arra kérve nagyanyámat, hogy értesítse őket. Egyikük menyasszonyától két válaszlevelet is találtam

a barna táskában. Ebből tudtuk meg, hogy mindkettőjük vőlegénye lemondott karpaszományos státuszáról. (Ez azt jelentette, hogy aki-
nek érettségije volt, az automatikusan karpaszományos önkéntes-
nek számított, és egy év elteltével tartalékos tiszt lett belőle.) Nagy-
apám nem akart tiszt lenni, inkább baka lett. Nagynéném szerint
nem szerette a fegyvereket.

Egyvalami zavart csak az egészben, hogy a levelek jó része kizáró-
lag pénzkérésből állt. A naplóból kiderült, hogy az egyhangú, rossz
minőségű és minimális mennyiségű ellátás pótlására, és így a túl-
éléshez elengedhetetlen volt a pénz. Néhány sorstársával különösen
jó kapcsolata volt, ha valaki végre kapott otthonról valamit, köl-
csönadott a másikkal. Nagypapám erről is pontos elszámolást veze-
tett a napló utolsó oldalain. Volt olyan, hogy egy nap majdnem
ugyanazzal a szöveggel két vagy három levelet is feladott, de külön-
böző útvonalakon keresztül. Egyet vagy kettőt egyenesen haza vagy
a bankba. (Nagyszüleim a háború előtt a Hazai Bankban dolgoztak,
ott ismerkedtek meg.) A másikat a Dán Vöröskereszten keresztül.
A pénzen kívül szinte mindig leírta, hogy mióta nem kapott levelet, és
azt sem tudja, hogy az övé célba ér-e. Egy idő után egyre jobban át-
éreztem a kilátástalan helyzetet és az ebből fakadó kétségbeesést. És
a pénzkérő levelek S.O.S. jelekké váltak számomra. Egyáltalán nem
volt biztos abban, hogy ezeket a segélykiáltásokat valaki meghallja.

A naplóbejegyzések és levelek idővel egyre inkább megritkultak.
Nem változott semmi, nem volt miről beszámolni. Egy év után vé-
gül sikerült nagypapáméknak bekerülniük egy csoportba azokkal,
akiket visszahoztak Oroszország európai területére. Újabb többna-
pos vonatút. Az állomásokat odafele és a visszaúton is precízen fel-
jegyezte. Egy Moszkva környéki gazdaságba került, ahol több mint
két éven keresztül komoly fizikai munkát végzett (ő, akit a gimnázium
első osztályában tornából megbuktattak). Nyáron a földeken
dolgozott, télen fakitermelésen. A kis orosz szószedet az Orosz-
országban vásárolt jegyzetfüzetben valószínűleg ebből az időből szár-
mazik. Nagynéném szerint a nagypapám mindig úgy itta a teát, mint
az oroszok. Egy kockacukrot vett a szájába, és azon keresztül szűr-

csölte. Valószínűleg itt szokhatott rá.
Fényképet is csináltatott magáról. Van
egy csoportkép, amelyen két bajtársá-
val látható.

Végül 1918 márciusában már nem
bírt tovább. Hatodmagával megszer-
vezték a szökést, és nekivágtak. Sze-
rencsējük volt, sikerült. A kucsmás
képet két nappal a szökése előtt ké-
szítette. Hosszabb-rövidebb kény-
szerpihenők és sok-sok vonatozás
után egy hónap múlva érkezett haza.
Hihetetlen önfegyelemmel, mint
katona, először Esztergomba ment
a laktanyába, ahonnan bevonult,
de pár nap múlva megkapta a fel-
mentését, és csak akkor ment haza.
A családi legendárium szerint az
antikvárius nagyapa azt mondta,
hogy ő addig nem fog meghalni, amíg az unokája haza nem jön.
Nagypapám már az esztergomi laktanyában volt, amikor Deutsch
Mór 1918. április 29-én, 85 éves korában meghalt. 1918. június 16-án
két év ismeretség és négy év katonaság, illetve hadifogság után el-
vette feleségül Löbl Gizellát. Első gyermekük a szülést követően
meghalt. Apám, Kornis Gábor, 1922-ben született, nagynéném,
Kornis Klára, 1927-ben.

Nagypapám visszament a Hazai Bankba dolgozni, nagyanyám ott-
hon maradt. (Egy családból ugyanazon a munkahelyen csak egyva-
laki dolgozhatott.) Először Budán a Kléh István utcában laktak egy,
a bank által építtetett házban, majd 1935-ben kiköltöztek Rákos-
szentmihályra. Nagymamám szülei, Löbl Salamon és Groszmann
Róza is ott éltek velük. Dédanyámról, aki valamilyen idegbetegség-
ben szenvedett – talán dementia, Alzheimer vagy egyszerű agyér-
elmeszesedés –, sokszor hallottam azt a történetet, hogy ült a tükör

előtt, németül Schillert szavalt, és saját magával beszélgetett. Aztán kiment a konyhába, és mondta, hogy találkoztam egy nagyon kedves fiatal hölgygel, igazán jól elbeszélgettünk. 1940-ben halt meg. Ekkorra már olyan volt a közhangulat, hogy úgy érezték, biztonságosabb a városban, ekkor költöztek a Dembinszkybe. Vitték a barna táskát is. Másik dédanyám, nagyapám édesanyja, Deutsch Szidónia még 1937-ben, 74 éves korában öngyilkos lett. Hogy miért, nem lehet tudni. Túlságosan egyszerű lenne azt mondani, hogy rossz előérzete volt. Nagybátyám szerint félt az elszegényedéstől és az öregségtől.

Nagyapám továbbra is nagyon fegyelmezetten élt, jó néhány fotó maradt róla, de egyiken sem mosolyog. Nem szigorú, csak komoly, elgondolkodó.

Érdeklődő ember volt, állítólag festett és verseket is írt. A barna táskában volt még egy képeslap nagyságú festmény, amit valószínűleg ő készített, és egy füzet tele versekkel. Dátum csak az egyiken szerepel, vagyis a vers címe maga az évszám: 1940. De a kedvencem *A fiam öltözik*. Talán, mert az édesapámról szól.

A FIAM ÖLTÖZIK

A diványon fekszem,
olvasok, közben
nézem, hogy öltözködik
a fiam.

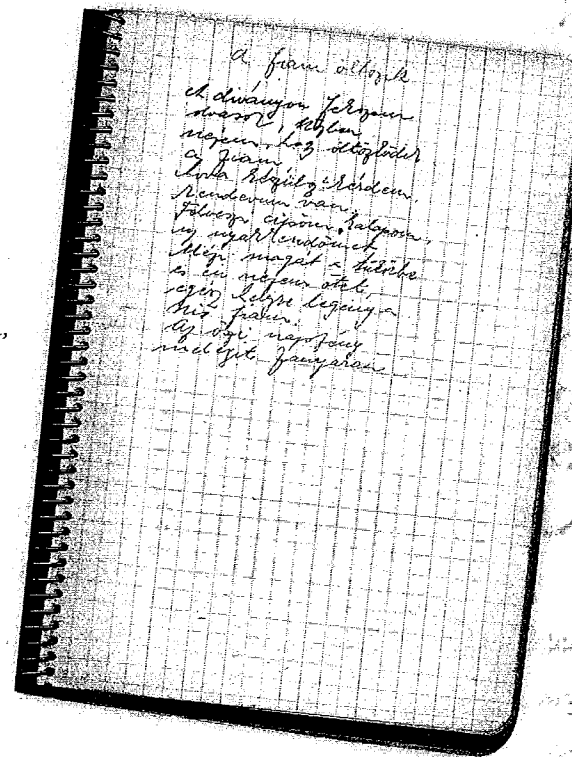
Hová készülsz, kérdem.
Randevum van.

Felveszi cipőm, kalapom,
új nyakkendőmet.

Nézi magát a tükörbe,
és én nézem őt.

Egész helyre legény a
kis fiam.

Az őszi napfény
melegít fanyaran.

Nagyapámat 1940 januárjában a zsidótörvények nyomán a bankból nyugdíjazták, csak kisebb cégeknek könyvelt ezután. 1944 júniusában a rendelet szerint csillagos házba kellett költözniük. Otthagyták a Dembinszkyt, a bútorokat és valószínűleg a barna táskát is. Egy Conti (ma Tolnai Lajos) utcai földszintes házba költöztek, a nagyszüleim és nagynéném.

Apám akkor már munkaszolgálatos volt, egy sebesülés miatt hadikórházban volt Munkácson. Megpróbálta elérni, hogy minél tovább ott maradjon, de tovább kellett mennie, végül Mauthausenben szabadult föl. Akkoriban a nagyapám a Kozma utcai temetőben kapott kisebb munkát. Bizonyos képek élesen megmaradnak az ember emlékezetében. Nagynénémben az a kép élt, amikor június 24-én elkíserte apját a villamosig. Egyébként nem szokta,

de valami rossz érzése támadt. Kérte, hogy ne menjen, aztán csak nézte az apját a távolodó villamoson, aki intett neki. Soha többet nem látta.

Azt gondolom, egy újabb vonatút következett. A végállomás jól tudott. Vajon mi járhatott a fejében? Eszébe jutottak-e a korábbi hosszú vonatozások?

A felszabadulás után nagymamám és nagynéném visszaköltöztek a Dembinszkybe. A bútorok ott voltak, valahol ott lapult a barna táska is. És ott volt Erzsi néni és a másik család is. Nagymamám leült a konyhában, és várt.

* * *

KORNIS JENŐ: 1940

*Állok előtted Uram,
embered, Ádám,
tisztán, meztelenül,
némán, árván.
Szívem, mely tele volt
dallal, szeretettel,
bemocskolták
sárral, gazzal, gyűlölettel.
Elvettek tőlem mindent,
mit lehetett.
Hitet, hazát,
becsületet, életet
a veszett ebek.*

*Egy rongy beteg agy
aljas chiméráját
fertőzött szűk fejek
utána vonítják.
Fekete rossz lelkiük
ne nyugodjon,
életben, halálban
tisztuljanak meg
a pokoltűz lángjában.*

Tartalom

Prológus	9
Napló	19
Levelek	84
Feljegyzések	160
Epilógus – Nagypám, a „Dembinszky” és a barna táska (Kornis Anna)	177

X 237105

A barna táska

Egy hadifogoly naplója és levelezése
(1914–1918)

A kiadásért felel
a Noran Libro Kiadó Kft. ügyvezető igazgatója
www.noranlibro.hu / kiado@noranlibro.hu /
www.facebook.com/noranlibro
Felelős szerkesztő Kőrössi P. József
Korrektor Horváth Annamária
Borítóterv KOMO group
Nyomdai előkészítés Gróf Levente

Nyomtatta és kötötte a debreceni Kinizsi Nyomda Kft.
Felelős vezető Bördös János ügyvezető igazgató

NORAN LIBRO

www.noranlibro.hu

www.facebook.com/noranlibro

kiado@noranlibro.hu

ISBN 9786155513077

A barna táska

— (Orosz foglyok üzenete.) 'A' szibériai Samarkandból a következő német nyelvű távirat érkezett: Kornis Jenő budapesti bankhivatalnok közli, hogy következő barátjaival van együtt fogságban: Keviczky, Bati (Hontmegye); Eggenhofer (Párkány); Tóth (Nagybollo); Szvegy Nándorné (?) (Esztergom) és Juhász, Bajla (Hontmegye). Valamennyien egérezetgesek és mindegyikük ötven rubelt kór.

A Pesti Hírlap 1915. szeptember 15. számában megjelent üzenet feladója, Kornis Jenő Przemysl kapitulációját (1915. március 23.)

követően esett orosz fogságba. A következő három évet Oroszországban töltötte hadifogolyként. Egy évig egy szamarkandi (ma Üzbegisztán) láger lakója volt, majd – mikor társaival együtt átvezényelték a Moszkvai Kormányzóságba – további két éven át mezőgazdasági munkát végzett. 1918. március 25-én néhány bajtársával együtt megszökött a hadifogságból, és szerencsésen hazajutott Magyarországra.

Hazatérte után a fogságból hazahozott naplóját, leveleit, feljegyzéseit és fényképeit egy női kézitáskába helyezte – hogy mikor, nem tudjuk pontosan. A Kornis család lakásában azután a barna táska hosszú évtizedekre eltűnt a szekrények mélyén. Létezéséről mindenki tudott, de csupán mostanában derült ki, hogy milyen páratlanul érdekes dokumentumokat tartalmaz az első világháborúról, a harctér és a hadifogság gyötrelmes mindennapjairól.

A barna táska ezt a megkapó és magával ragadó személyes tanúságtételt tárja a nyilvánosság elé. A kötet szerkesztői, Kornis Anna (Kornis Jenő unokája) és Takács Ferenc (Kornis Anna férje) munkájukkal egyben Kornis Jenő, Przemysl hős védője és a holokauszt áldozata előtt tisztelegnek.

táska

VH1

K71

A

n

*Egy hadifogoly naplója
és levelezése
1914 – 1918*